

Зок-2 / 2068

РОДНАЯ ПРЫРОДА

1974

05
222746

РОДНАЯ ПРИРОДА

№ 3 (15), 1974 г.

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНЫ БЮЛЕТЭНЬ
ДЗЯРЖАўНАГА КАМІТЭТА САВЕТА МІНІСТРАў БССР
ПА АХОВЕ ПРЫРОДЫ, ПРЭЗІДЫУМАў
РЭСПУБЛІКАНСКІХ САВЕТАў БЕЛАРУСКІХ
ТАВАРЫСТВАў АХОВЫ ПРЫРОДЫ,
ПАЛЯўНІЧЫХ І РЫБАЛОВАў, КАМІСІІ
ПА АХОВЕ ПРЫРОДЫ АН БССР,
БЕЛАРУСКАГА РЭСПУБЛІКАНСКАГА САВЕТА
ПА ТУРЫЗМУ І ЭКСКУРСІЯХ

ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ДВА МЕСЯЦЫ

Год выдання трэці.

.....

РЭДАКТАР А. І. ВАРАНЦОУ

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ:

П. Н. БАГДАНАУ, Л. І. БЕРДЗІЧАВЕЦ, У. А. БРАЗГОУКА,
Д. А. БЯСПАЛЫ (адказны сакратар), П. А. ВІЛІТКЕВІЧ,
Г. І. КАНЦАВАЯ, І. Б. КАРДАШ, П. Р. КОРЗУН,
П. А. ЛУГАУЦОУ, Л. І. МАЛЕВІЧ, М. Р. МУРАШКА,
У. С. РАМАНАУ, У. П. САМСОНАУ, Б. І. САЧАНКА,
М. У. СМОЛЬСКІ, А. А. САКАЛОУСКІ, В. П. ЯКУШКА

.....

На першай старонцы вкладки—птушаня качкі,

на чацвёртай—яловыя шышкі.

Здымкі М. Шарая

© «Родная прырода», 1974 г.

50

СТРАЧАННЯ І ЗНОЙДЗЕННЯ ГЕКТАРЫ

В. ЕУЦІХЕВІЧ,
кандыдат геаграфічных навук.

Ахова зямельных рэсурсаў — вось што мы не павінны выпускаць з поля зроку ні на хвіліну.

У рэспубліцы распрацавана і ажыццяўляецца комплексная арганізацыя тэрыторыі з сістэмай супрацьэразійных мерапрыемстваў. Упарадкавана землекарыстанне, на вялікай плошчы ўведзены севазвароты. Шмат што робіцца па аблясенню пясчоў, яроў і стварэнню полеахоўных палос. За пасляваенныя гады аблесена 200 тысяч гектараў пясчоў, а ўсяго лесапасады праведзены на плошчы 1,2 мільёна гектараў. Больш эканомна адводзяцца землі пад новабудуўлі, кар'еры і на іншыя патрэбы народнай гаспадаркі. Але, на жаль, у эксплуатацыі і ахове глебы ад эрозіі ёсць нямала недахопаў. Шмат зямлі ў рэспубліцы па тых ці іншых прычынах не выкарыстоўваецца ў сельскай гаспадарцы. На гэтых землях (хмызнякі, пяскі, балоты) у першую чаргу і трэба размяшчаць новыя прамысловыя і іншыя аб'екты. Такой «нічыйнай» зямлі хапіла б гадоў на 150, калі ўлічыць, што ў БССР на несельскагаспадарчыя патрэбы штогод адводзіцца каля 10 тысяч гектараў. Аднак пад новабудуўлі, як і раней, часта адводзяцца ўрадлівыя часткі. У выніку, нягледзячы на меліярацыйныя работы, плошча сельскагаспадарчых угоддзяў з 10,8 мільёна гектараў у 1950 годзе скарацілася да 9,9 мільёна гектараў у 1970 годзе.

Каля 25 тысяч гектараў зямлі ў рэспубліцы падлягае рэкультывацыі. Тое-сёе ў гэтым напрамку робіцца. Але рэкультываваныя землі даюць пакуль што слабы ўраджай.

У некаторых гаспадарках дрэнна выкарыстоўваюцца і асушаныя землі. Напрыклад, у калгасе імя Будзённага Лагойскага раёна некалькі гадоў запар не выкарыстоўваюцца 90 гектараў — асушальная сетка прыведзена да непригоднасці. Усяго ў Лагойскім раёне было выяўлена 803 га зямлі, якая «выпала» з гаспадарчага абароту.

Недастаткова эфектыўна праводзяцца супрацьэразійныя мерапрыемствы. Па дадзеным ЦСУ БССР, на 1 лістапада 1972 года апрацоўка глебы з улікам рэльефу і ступені эрадыраванасці ажыццяўлялася на плошчы 110,9 тысячы гектараў, а ўсяго ў Беларусі такой зямлі, якой патрэбна спецыяльная апрацоўка, каля двух мільёнаў гектараў. Асабліва дрэнна выкарыстоўваюцца спецыяльныя супрацьэразійныя прыёмы апрацоўкі глебы ў Мінскай, Віцебскай і Брэсцкай абласцях. У цэлым па БССР плошчы зямлі, на якой выкананы тыя ці іншыя ме-

рапрыемствы, нязначныя. У 1972 годзе яны праводзіліся ўсяго ў 468 гаспадарках. Безадвальная апрацоўка глебы з захаваннем іржышча праведзена на плошчы каля 1200 гектараў. А між тым безадвальнае ворыва — лепшы спосаб захавання глебы ад эрозіі.

Працэсы воднай і ветравой эрозіі працякаюць даволі інтэнсіўна. Возьмем той жа Лагойскі раён. Даследаванні паказалі, што змыў пры раставанні снегу на дзярнова-падзолістых пылавата-суглінкавых глебах складае па раёну ад 13 да 19 кубаметраў з гектара, г. зн., што вада змывае пласт глебы 0,13—1,9 сантыметра.

У сярэднім у рэспубліцы змываецца з узвышшаў пласт глебы таўшчынёй каля двух міліметраў. Таўшчыня ўрадлівага пласта на нашых землях не перавышае 20—22 сантыметры. Калі змыць ворны пласт таўшчынёю 18 сантыметраў, будзе знішчаны вынік работы прыроды за некалькі тысяч гадоў.

Вялікую небяспеку ўяўляе і ветравая эрозія. Калі раней яна пачыналася пры хуткасці ветру 30—40 метраў у секунду, то цяпер чакай бяды пры хуткасці 9—12 метраў, асабліва на асушаных тарфяніках.

Метады, якія папярэджваюць эрозію, ёсць. Ды не ўсюды імі своечасова карыстаюцца.

...Устаноўлена, напрыклад, што ў глебе Горкаўскай вобласці ўтрыманне гумусу супраць ацнак «Рускага чарназёму» (маецца на ўвазе класічная праца В. В. Дакучаева) панізілася на чатыры п'яць, а то і шэсць працэнтаў.

Мы заспакойваем сябе тым, што збіраем высокія ўраджай і параўнанні з мінулымі гадамі. Але якой цаной, якімі сродкамі іх дамагаемся?

Ю. Чарнічэнка ў артыкуле «Рускі чарназём» («Правда», 21 і 22 жніўня 1970 г.) прыводзіць такую прытчу. Конь вёз на возе сто пудоў. Мінула пяцьдзесят гадоў — і ён ужо вязе дзвесце. «Глядзі, як падужэў ён у цябе!» — гавораць фурману. «Не, — адказвае той, — конь схуднеў і аслаб. За гэты час дарогу ўслаі асфальтам, крутыя пад'ёмы зраўнялі, колы — на падшыпніках, вась і вязе...» Конь тут — глеба, паклажа — ураджай, а шыны, дарога і ўсё іншае — тэхніка, селекцыя, аграхімія. Адным словам, беражыце каня! Упадзе — ніякія цуды вупражы і змажкі не дапамогуць.

Думаючы пра лёс глебы, мы павінны, як сказаў славуты аграном І. Ізмайлскі, «па магчымасці павялічыць тую частку атмасфернай вільгаці, якая бескарысна сцякае з паверхні глебы».

Як вядома, на вырошчванне невысокага ўраджая (13 цэнтнераў з гектара) патрэбна каля дзвух тысяч тон вады. Чым

вышэй ураджай, тым большы расход вады. Таму нават ва ўмовах нечарназёмнай паласы, дзе вільгаці, здавалася б, хапае, трэба быць гатовым да яе дэфіцыту. Бедны на атмасферныя ападка 1972 год сур'ёзна нагадаў нам пра гэта.

Зменшыць паверхневы сцёк (а гэта значыць спыніць эрозію і выкарыстаць ваду, якая сцякае) можна пры ўкараненні глебаахоўных севазваротаў, стварэнні ахоўных лясных палос і спецыяльных прыёмаў аграэхнікі.

На поспех полеахоўнага лесаразвядзення можна разлічваць тады, калі не толькі лесаводы, але і кіраўнікі калгасаў і саўгасаў будуць з адказнасцю ставіцца да гэтай справы, а не так, як дырэктар саўгаса «Сож» Чачэрскага раёна. Ён загадаў заараць 13 гектараў пасадак сасны, створаных з полеахоўнай мэтай. Пакаранне? Рашэннем дзяржарбітражу 275 рублёў спагнана... з саўгаса.

У апошнія гады ў сувязі з асушэннем значных плошчаў пераўвільготненай зямлі небяспека ветравой эрозіі павялічылася. На адкрытых тарфяніках у сухое лета дзьмуць вятры, узнікаюць пылаваты буры. Яны выдзьмуваюць самы ўрадлівы пласт асушаных палос. Шлях сухавеям павінна закрыць зялёная заслона. Так і робяць у перадавых гаспадарках. Хлебаробы Мсціслаўшчыны добра памятаюць, якую шкоду наносіла ветравая эрозія ў аддзяленні «Клін» саўгаса «Пісарэўшчына». У пачатку 50-х гадоў рабочыя саўгаса заклалі лесаахоўную паласу. За два дзесяцігоддзі выраслі вялікія дрэвы. Паласа стала ўлюбеным месцам птушак. Не з пустымі кашамі вяртаюцца адсюль і грыбнікі. Але галоўнае — зялёная заслона: улетку — ветру, зімою — снегу. У «Клін» больш не едуць страхінспектары, каб спісваць пасевы, якія гінуць. Наадварот, тутэйшыя хлебаробы намаляваюць па 30 і больш цэнтнераў збожжа з гектара.

У недалёкім будучым супрацьэразійныя мерапрыемствы ў Беларусі намерана правесці на плошчы 147,7 тысячы гектараў. Пашырыцца падземнае будаўніцтва, плануецца павелічэнне шчыльнасці забудовы, удасканалванне тэхналогіі пракладкі газанафтаправодаў і іншых збудаванняў на землях сельскагаспадарчага карыстання. Абавязковай стане супрацьэразійная ахова тэрыторый, рэкультывацыя тарфянікаў і іншых кар'ерных плошчаў. Палепшыцца выкарыстанне тарфяна-балотнай глебы, асабліва дробнаабложнай.

Ахова глебы толькі ад воднай і ветравой эрозіі можа павялічыць нацыянальны даход, прыкладна, на 6—7 мільярдаў рублёў у год, а валавы збор зерня — на 60—70 мільёнаў тон. У бліжэйшыя гады гэта павінна стаць рэальнасцю.

Фота М. Шаря і В. Карагіна

Вясна непрыкметна перайшла ў лета.

Дні паплылі над зямлёй светлыя, сонечныя, поўныя незлічоных пахаў травы і кветак. Адагрэтая за вясну зямля набрала сіл, і зеляніна на ёй расце і шырыцца з такой шпаркасцю, што калі прыслухацца ўважліва, дык уловіш, як выпроставаюцца і цягнуцца каліўцы ўгору, і шасцяць, і перашэптваюцца.

Тарас Хадкевіч
(«Вяснянка»).

ВЫКОНВАЮЧЫ САЦЫЯЛІСТЫЧНЫЯ АБАВЯЗАЦЕЛЬСТВЫ

Прэзідыум Дубровенскага раённага аддзялення БТАП на працягу ўсяго года праводзіў карпатлівую работу па выкананні ўзятых сацыялістычных абавязацельстваў. Усяго ў раёне 111 пярвічных арганізацый, у якіх налічваецца 14 720 членаў таварыства, што складае амаль палавіну насельніцтва раёна.

Для кіраўніцтва работай юнацкіх груп, створаных ва ўсіх школах раёна, арганізаваны метадычны савет па рабоце з юнацтвам, які ўзначаліў загадчык метадычнага кабінета райана М. Карненка.

За кошт разворвання няпланаваных дарог, прыдарожных палос і г. д. у сельскагаспадарчы зварот было ўцягнута 162 га зямлі, што не выкарыстоўвалася раней. На 30 гектарах, пашкоджаных эрозіяй, пасаджаны ахоўныя лясныя палосы. У калгасах і саўгасах наведзены парадак у захаванні і транспарціроўцы мінеральных угнаенняў і ядахімікатаў.

У вясенне-асенні перыяд праведзены месячнікі зялёных насаджэнняў, у якіх актыўны ўдзел прынялі члены таварыства. Закладзена 2 паркі, 4 скверы, 11 алей. Усяго пасаджана 27,5 тысячы кустоў і дэкаратывных дрэў, 75 000 каліваў расады кветак. Азелянёна 550 двароў грамадскіх будынкаў, фірмных дамоў, жывёлагадоўчых ферм, артэзіянскіх свідравін, абсаджана 12 кіламетраў дарог. Па

ініцыятыве таварыства пачата работа па складанню праектна-каштарыснай дакументацыі па рэканструкцыі старога парку плошчай 138 га ў вёсцы Станіславава.

У 11 сярэдніх і васьмігадовых школах створаны школьныя лясніцтвы, якія пасадзілі 101 гектар лесу і 70 гектараў лясной плошчы ачысцілі ад захламлення. Юныя лесаводы ўзялі пад сваю ахову 2071 гектар дзяржаўных і калгасных лясоў. Школьнікі сабралі 2200 кілаграмаў шышак елкі і сасны, дзве тоны жолуду, 4 тоны ягад рабіны, больш як 2000 кілаграмаў рознага корму для падкормкі ў зімовы перыяд дзікіх жывёл і птушак. Падрыхтавана і развешана каля 800 штучных гнёздаў, зроблена 650 кармушак.

Атрадамі «блакітных» патрулёў выратавана каля 2 мільёнаў малявак рыбы і прадухілена 18 выпадкаў браканьверскага лову рыбы на рацэ Днепр і іншых вадаёмах раёна.

Гаспадаркі раёна арганізуюць у зімовы перыяд падкормачныя пляцоўкі для дзікіх жывёл і вылучаюць корм.

Вядзецца вялікая работа сярод насельніцтва па прапагандзе ведаў аб прыродзе і яе ахове. Лекцыі, даклады, гутаркі, тэматычныя вечары, экскурсіі і паходы па роднаму краю, кінафільмы аб прыродзе, выступленні актывістаў таварыства па радыё, у друку — усе

сродкі прапаганды выкарыстоўваліся для гэтай высакароднай справы. У калгасах, саўгасах, школах і на прадпрыемствах створаны куткі прыроды, маецца наглядная агітацыя. У раённым цэнтры зроблены ў выглядзе стэнда інфармацыйны бюлетэн «Прырода і наша здароўе». Ён па-мастацку аформлены і штомесяц абнаўляецца.

Пры райкоме ЛКСМБ створаны савет па ахове прыроды. Старшынёй савета абрана сакратар райкома ЛКСМБ М. Савельева. З пастаяннай камісіяй раённага Савета дэпутатаў працоўных па ахове прыроды і з пастаяннымі камісіямі сельскіх Саветаў складаюцца сумесныя планы прыродаахоўнай работы. У іх пасяджэннях прымаюць удзел члены прэзідыума раённага аддзялення і члены бюро пярвічных арганізацый таварыства.

Усё большай папулярнасцю сярод працоўных раёна карыстаюцца такія традыцыйныя мерапрыемствы таварыства, як раённыя выстаўкі кветак, Дзень птушак, месячнікі лесу і саду, двухмесячнікі па ахове рыбы ў час нерасту і іншыя.

50 лепшых актывістаў раёна з'яўляюцца грамадскімі інспектарамі Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў БССР па ахове прыроды.

Г. ЗАЛЕСКІ,
адказны сакратар Дубровенскага
райаддзялення БТАП.

* * *

Вялікую і разнастайную работу па ахове і рацыянальным выкарыстанні прыродных багаццяў рэспублікі праводзяць арганізацыі Беларускага таварыства аховы прыроды, якое налічвае ў сваіх радах звыш 2,3 мільёна чалавек, аб'яднаных у 22,7 тысячы пярвічных арганізацый і юнацкіх груп. З свайго актыву арганізацыі таварыства выдзелілі больш як 6 тысяч грамадскіх інспектараў, якія ажыццяўляюць кантроль за выкананнем «Закона аб ахове прыроды Беларускай ССР».

Летась пры актывным удзеле членаў таварыства ў рэспубліцы закладзена 632 паркі і скверы, азелянёна звыш 54 тысяч двароў прадпрыемстваў, школ, бальніц, сядзіб калгасаў і саўгасаў. Пасаджана больш як мільён дрэў, каля трох мільёнаў кустоў. Для аховы зялёных насаджэнняў, вадаёмаў і іх рыбных запасаў у школах створана 8039 арганізацый «зялёнага» і «блакітнага» патруля.

Значны ўклад у ахову прыроды ўнеслі пярвічныя арганізацыі таварыства аховы прыроды калгасаў і саўгасаў. Іх актывісты на плошчы больш як тысяча гектараў замацавалі яры, спынілі водную эрозію глебы. У шматлікіх школах, да якіх прылягаюць лясныя масівы, створаны школьныя лясніцтвы. У іх рабоце прымаюць удзел больш як 13,5 тысячы школьнікаў.

Юныя лесаводы летась аказалі вялікую дапамогу лясгасам у пасадцы 3227 гектараў лесу. 21400 гектараў яны ачысцілі ад ламачча, сабралі 273,6 тоны шышак сасны і елкі, 4,9 тоны насення лісцевых парод, 24 тоны жолуду, 2,5 тоны каштанаў.

За актывную работу па выкананні сацыялістычных абавязацельстваў аб ахове прыроды і рацыянальным выкарыстанні яе

багаццяў Галоўны камітэт ВДНГ СССР узнагародзіў Беларускае таварыства аховы прыроды Дыпламам першай ступені. Залатым медалём і каштоўным падарункам узнагароджаны загадчык аддзела арганізацыйна-масавай работы рэспубліканскага савета БТНР П. А. Віліткевіч, сярэбраным медалём і каштоўным падарункам — адказны сакратар рэспубліканскага савета БТНР Я. М. Каплюк і намеснік старшыні прэзідыума савета Віцебскага абласнога аддзялення таварыства аховы прыроды А. В. Сучкоў.

Бронзавы медалі і каштоўны падарунак атрымалі старшыня савета аховы прыроды Баранавіцкага баваўнянага камбіната І. Д. Сарокін, кіраўнік Палонкаўскага школьнага лясніцтва Баранавіцкага раёна Л. П. Хаванская, інструктар Віцебскага абласнога савета таварыства аховы прыроды А. В. Бяляеў, старшыня савета аховы прыроды калгаса імя XX з'езда КПСС Дубровенскага раёна А. А. Шумінскі, старшыня савета аховы прыроды Аршанскага льнокамбіната М. Ф. Бяляўскі, старшыня прэзідыума савета Гомельскага гарадскога аддзялення таварыства аховы прыроды М. П. Кузьмянок, адказны сакратар прэзідыума Рачыцкага райгараддзялення таварыства аховы прыроды Г. І. Бабаскін, адказны сакратар савета Слуцкага раённага аддзялення таварыства аховы прыроды І. П. Штэфан, старшыня савета аховы прыроды Мінскага аўтазавода В. М. Мясцельская, лектар Магілёўскага гарадскога аддзялення таварыства аховы прыроды М. С. Ратабыльскі.

Медалём «Юны ўдзельнік ВДНГ» і грашовай прэміяй узнагароджаны 10 вучняў — актывістаў школьных лясніцтваў.

АЧЫСТКА СЦЁКАВЫХ ВОД ПРЫ ДАПАМОЗЕ ПРАТАКОКАВЫХ ВОДАРАСЦЕЙ

Метад хіміка-біялагічнай ачысткі сцёкавых вод з выкарыстаннем пратакокавых водарасцей прапанаваны Барскай базавай вытворчай эксперыментальнай лабараторыяй па вырошчванню і выкарыстанню хларэлы (г. Бар Вінніцкай вобласці) для інтэнсіфікацыі натуральнай біялагічнай ачысткі сцёкавых вод у картах палёў фільтрацыі і ў біялагічных сажалках.

Гэты метад мае дзве паслядоўныя стадыі: нейтралізацыю сцёкавых вод і пасей водарасцей у карты палёў фільтрацыі.

Нейтралізацыя сцёкаў да рН 6,5—7,5 робіцца вапнавым малаком, якое бесперапынна падаецца ў ваду, што скідаецца на ачышчальныя збудаванні. У нейтралізаваную сцёкавую ваду пры тэмпературы не ніжэй як 15 градусаў высаіваюцца водарасці.

Для якаснай і эфектыўнай ачысткі сцёкавых вод з прымяненнем хларэлы лабараторыя раіць:

на палях фільтрацыі абсталяваць не менш як 1—2 карты першапачатковага пасеву водарасцей (карты — матачнікі), якія запаўняюцца вапнавай сцёкавай вадой у першую чаргу;

забяспечыць умовы для эфектыўнага асядання ўзвжаных рэчываў у земляных адстойніках;

карты палёў фільтрацыі рабіць не больш як 1—1,5 гектара і запаўняць сцёкавымі водамі на глыбіню да метра;

у адпаведнасці са схемай руху вады на ачышчальных збудаваннях абсталёўваць перапускныя прыстасаванні, якія дазваляюць рэгуляваць выпуск сцёкавых вод з кожнай карты;

кожны год ачышчаць паверхневы пласт асадку ў картах з наступным пераворваннем яго днішча;

сіламі заводскай лабараторыі весці перыядычны кантроль (не радзей, чым раз у месяц) за рэакцыяй рН сцёкавых вод.

У 1972 годзе Міністэрства харчовай

прамысловасці БССР арганізавала эксперыментальныя работы па прымяненню пратакокавых водарасцей тыпу хларэлы для ачысткі сцёкаў на Слуцкім цукровым і Чырвонабярэжскім крухмала-патачным заводах. У аснову работ былі пакладзены парады Барскай базавай ВЭЛВХ.

На Чырвонабярэжскім крухмала-патачным заводзе дзейнічае сістэма збудаваняў для біялагічнай ачысткі сцёкавых вод, якая складаецца з пескалавушкі, двух'яруснага адстойніка, ілавых пляцовак і палёў фільтрацыі з дзевяці карт карыснай плошчай 40 гектараў.

З-за дрэннай фільтруючай здольнасці грунту палі фільтрацыі значна перагружаны і працуюць як сажалкі-накапляльнікі. У летні перыяд завод не можа праводзіць неабходны рамонт і пераворванне палёў фільтрацыі. Агульны аб'ём сцёкавых вод у картах палёў фільтрацыі на перыяд правядзення доследу складаў 40 тысяч кубаметраў, а якасць іх характарызувалася паказчыкамі, прыведзенымі ў табліцы.

Паказчыкі	Нумары карт				
	I	III	V	VII	IX
БПК ₅ , мг/л O ₂	600	620	302	240	130
рН	7	6,8	7	7	7
узвжаныя рэчывы, мг/л	170	147	108	98	99

Дослед праводзіўся 11 ліпеня 1972 года пры тэмпературы 18°.

Пасля ўнясення водарасцей хларэлы ў карту праводзіўся штодзённы нагляд за яе развіццём. Пры дасягненні неабходнай канцэнтрацыі клетак у адной карце яны рассяваліся ў астатнія з разліку літр на кубаметр сцёкавай вадкасці пры канцэнтрацыі клетак не менш як 5 мільёнаў у мілілітры. Праз кожныя сем сутак праводзілі кантрольныя аналізы. Пасля 34 сутак, згодна з лабараторным аналізам, біяхімічнае спажыванне кіслароду

(БПК₅) у сцёкавых водах у першай карце знізілася да 6 міліграмаў на літр O₂, што дало магчымасць спусціць ачышчаную ваду ў вадаём і правесці неабходныя работы па прывядзенню карты ў належны тэхнічны стан.

На Слуцкім цукровым заводзе аб'ектам даследавання была сістэма зваротнага водазабеспячэння, якая мае сажалку-накапляльнік зваротнай вады ёмістасцю каля 30 тысяч кубаметраў.

Пры шматразовым выкарыстанні вады ў замкнёным тэхналагічным цыкле адбываецца наапаўненне арганічных забруджванняў. Далейшае выкарыстанне вады без абнаўлення і частковага скідвання адпрацаваных мас з высокім утрыманнем арганічных і механічных забруджванняў у вадаёмы немагчыма.

Праведзеныя даследаванні паказалі, што БПК₅ зваротнай вады ў сажалцы павышаецца да 160—180 міліграмаў на літр, а канцэнтрацыя ўзвжаных рэчываў да 140 міліграмаў на літр.

У жніўні 1972 года на паверхню сажалкі-накапляльніка была высеяна хларэла пры актыўнай рэакцыі 6,8 і тэмпературы вады 20 градусаў. Праз 24 суткі зваротная вада поўнасцю ачысцілася ад арганічных забруджванняў і неабходнасць яе абнаўлення і частковага скідвання адпала. Якасныя паказчыкі вады сталі: БПК₅—3,6 міліграма на літр O₂, рН—7, узвжаныя рэчывы—35,8 міліграма на літр. Такім чынам, завод эканоміў 30 тысяч кубаметраў свежай вады за год.

Праведзеныя даследаванні па прымяненню пратакокавых водарасцей тыпу хларэлы для ачысткі сцёкавых вод на Чырвонабярэжскім крухмала-патачным і Слуцкім цукровым заводах паказалі, што выкарыстанне гэтага метаду ачысткі сцёкаў ва ўмовах Беларусі сябе апраўдвае і можа быць рэкамендавана для іншых прадпрыемстваў рэспублікі.

В. ПАЦЁМКІН,
Л. ПАЛТАРАК.

АСУШЭННЕ ПАД КАНТРОЛЕМ ВУЧОНЫХ

Л. САКОВІЧ,
старшы навуковы супрацоўнік
Прыпяцкага ландшафтна-гідралагічнага запаведніка.

«Прырода Палесся дзікая і суровая»,— пісаў вядомы географ і падарожнік Сямёнаў-Цянь-Шанскі.

Як вокам акінуць, раскінуліся сасновыя бары, бярознікі, алейнікі і, зразумела, балоты, адвечныя, непразныя. Мноства рэк і рачулак. Пятляючы па раўніне, яны неслі свае карычневыя, колеру настоенага чаю, воды. Рэкі цяклі ляніва, бо не пад сілу ім было высмактаць усю ваду з бясконцых пераўвільготненых абшараў.

Адарваныя ад знешняга свету, у нудзе і галечы жылі палешукі. Царызм не

праяўляў аб іх ніякага клопату. Але вось, нарэшце, царская адміністрацыя звярнула ўвагу на лясныя багаці Палесся. Пачалося асушэнне. Ішоў 1873 год. Работы вяла Заходняя экспедыцыя пад кіраўніцтвам Жылінскага.

Асушэнне працягвалася каля дваццаці гадоў. У 1902 годзе Заходняя экспедыцыя спыніла сваю дзейнасць. На пачатку першай сусветнай вайны спыніліся і работы, што вяло з 1884 года Міністэрства земляробства.

Праведзенае асушэнне ў нейкай ступені становіцца адбілася на прадуктыўнасці лесу. Асобныя масівы балот былі выкарыстаны пад пашы і сенажаці. Пасей сельскагаспадарчых асушаных землях нават не праектаваўся з-за тэхнічнай адсталасці тагачаснай Расіі.

Аблічча Палесся карэнным чынам змя-

нілася за гады Савецкай улады. Выраслі эканоміка, дабрабыт і культура краю.

Плошчы асушанай зямлі складаюць цяпер каля мільёна гектараў. Амаль палавіна іх выкарыстоўваецца пад пашу. На міліяраваных землях палескія калгасы і саўгасы збіраюць па 22—30 цэнтнераў збожжа з га, 170—180—буракоў, 160—бульбы, 30—35 цэнтнераў сеяных траў.

Майскі Пленум ЦК КПСС (1966 года) намеціў грандыёзную праграму меліярацыі, ажыццяўленне якой разлічана на пятнаццаць гадоў. За гэты час у Беларусі Палессі асушальныя работы будуць праведзены на плошчы 2,2 мільёна гектараў. На працягу дзевяці пяцігодкі павінна быць асушана 360 тысяч га. Акрамя гэтага, 235 тысяч га належаць трансфармацыі ў сельскагаспадарчы ўгоддзі.

Такі вялікі аб'ём асушальных мерапры-

емстваў не можа не прывесці да змен — колькасных і якасных, станючых і адмоўных — гідралагічнага рэжыму, прадукцыйнасці лесу і г. д. Усё гэта павінна прывесці да пераўтварэння прыроды цэлага геаграфічнага раёна, якім з'яўляецца Палеская нізіна.

Таму зусім натуральна, што ўзнікла праблема кантролю за асушэннем Палесся. З гэтай мэтай у асноўным і быў створаны Прыпяцкі ландшафтна-гідралагічны запаведнік.

Навуковы інтарэс да пытанняў асушэння — шматгранны і ўсебаковы. Пералічым некаторыя даследаванні. П. Літвак (Палеская аграрна-меліярацыйная станцыя) устанавіў, што ў выніку асушэння вялікіх масіваў і звязанай з ім змены воднага рэжыму прадукцыйнасць дрэвастояў на прылеглых участках лесу зніжаецца. Праўда, даследаванні другой групы вучоных Л. Смолька (Інстытут эксперыментальнай батанікі АН БССР) і Л. Стычынскага, В. Якуніна («Белгіправодгас») выявілі, што пасля меліярацыі балот водны баланс узнаўляецца ў сярэднім праз 10 гадоў. Гэта датычыць не толькі балот, але і прылеглых да іх тэрыторый. Асноўным адмоўным фактарам, на думку аўтараў, для росту раслін з'яўляецца рэзкае ваганне ўзроўню грунтовых вод. Сезонныя ваганні ў пэўнай ступені рэгулююцца меліярацыйным будаўніцтвам, гадавыя ваганні абумоўлены метэаралагічнымі фактарамі. Таму важнай задачай ва ўмовах Палесся з'яўляецца рэгуляванне воднага рэжыму ў засушлівы час. Адных шлюзавых меліярацыйных сістэм не-

дастаткова. Яны малаэфектыўныя. Сапраўднай гарантыяй з'яўляюцца вадасховішчы, густая сетка водарэгулюючых збудаванняў.

Даследаваннямі ўплыву асушэння балот на прылеглыя да іх сухадолы займаюцца І. Юркевіч, В. Парфёнаў, М. Купчынаў (Інстытут эксперыментальнай батанікі АН БССР), В. Паджараў (БЕЛНДІЛГ), А. Бойка (Цэнтральны батанічны сад АН БССР) і іншыя.

Вось як гэта работа праводзіцца непасрэдна ў запаведніку. Методыка такая: у аднайменных тыпах лесу, у межах балота і воддаль ад яго, закладваюцца пробныя плошчы. Выдзелена пяць зон, паміж імі — нейтральныя разрывы шырынёй пяцьсот метраў.

Для назірання за водным рэжымам у кожнай зоне ўстанавіваюцца вадамерныя калодзежы.

Для вызначэння прыросту лесу адводзіцца частка «пробы» з колькасцю дрэў ад ста да двухсот. Кара на іх зачэсваецца, вымяраюцца дыяметры на пачатку і пасля заканчэння вегетацыйнага перыяду.

Аб'ектамі біягеаэкалагічнага даследавання сталі лясныя ўгоддзі, што прымыкаюць да неасушаных (створ № 1) і асушаных (створ № 2) балот. Размешчаны яны ў чатырох раёнах — Жыткавіцкім, Лельчыцкім, Ельскім і Мазырскім.

Абадва створы — ідэнтычныя. Глеба, лесанасаджэнні, гіпсаметрычныя паказчыкі мясцовасці не адрозніваюцца. Адлегласць паміж імі, прыкладна, пяцьдзесят кіламетраў.

Назіранні за бягучым прыростам лесу вядуцца на 5678 дрэвах 46 пробных плошчаў гідралагічнага створу № 1 і на 4729 дрэвах 32 пробных плошчаў створу № 2.

Дакладных вынікаў вопыту, на аснове якіх можна зрабіць пэўныя вывады, прыйдзеца пачакаць. Што паказваюць папярэднія назіранні?

Прырода такога вялікага краю, як Палессе вызначаецца комплексам кліматычных фактараў, якія складаюцца на вялікіх тэрыторыях мораў і сушы. Паніжэнне грунтовых вод на адзін метр, што звычайна назіраецца пры меліярацыі балот, прыкметна ўплывае на цыклічную дзейнасць атмасферы Еўрапейскага кантынента не аказвае. Малаверагодна, што пад яе ўздзеяннем можа змяніцца клімат гэтага рэгіёна.

Аднак на асобных участках асушанай зямлі і прылеглых да яе сухадолы напружаныя моманты ў водазабеспячэнні вегетацыйнай расліннасці могуць узнікнуць, што несумненна аздаб'ецца на ўраджайнасці сельгаскультур, на прадукцыйнасці лесу. Таму так пільна і дбайна трэба ставіцца да рэгулявання воднага рэжыму. Неабходна своечасова будаваць шлюзы, пракладаць трубы-рэгулятары, у час засухі паліваць землі. Органы лясной гаспадаркі павінны клапаціцца аб папярэднім шлюзаванні, якое стрымлівае хуткі і лішкавы скід вады з асушаных плошчаў.

Гідратэхнічная меліярацыя, калі яна праводзіцца з навуковым абгрунтаваннем, безумоўна, мерапрыемства перадавое, эканамічна важнае.

НЕ ЎСЯКАЯ ДАПАМОГА КАРЫСНАЯ

А. ЛЕВАНОВІЧ,
старшы інжынер Дзяржкамітэта
СМ БССР па ахове прыроды.

Аб звярах людзі пачалі клапаціцца даўно. Інакш і не магло быць. Уся гісторыя чалавека звязана з «братамі нашымі меншымі».

Інтэнсіўнае паляванне, рост насельніцтва, змена клімату і іншыя з'явы зрабілі сваю справу: колькасць звяроў на Зямлі зменшылася. Жывёльны свет у мінулым быў багацейшы, асабліва віды састаў.

Вядома, знікненне многіх жывёл тлумачыцца аб'ектыўнымі прычынамі. Але нельга адмаўляць і віны чалавека.

Вопыт, веды аб дзікіх жывёлах назапашваліся стагоддзямі. Паступова людзі пераканаліся, што адных ахоўных мер недастаткова. Чыста эмпірычны падыход быў заменены навуковым. Цяпер грамадства валодае комплексам разнастайных мерапрыемстваў — ад дзяржаўных законаў да руху юннатаў.

Возьмем, напрыклад, нашу рэспубліку. Колькасць баброў, ласёў і некаторых іншых відаў жывёл, якія ў недалёкім мінулым былі на мяжы знікнення, прыкметна вырасла. Вось дадзеныя 1973 года: баброў было 30 тыс., ласёў — 29 тыс., аленяў еўрапейскіх — 3,4 тыс.

Вялікую работу па зберажэнню і захаванню паляўніча-промысловай дзічыны праводзіць Беларускае таварыства паляўнічых і рыбалоў.

У апошнія гады ў нас на зімоўку пача-

лі заставацца некаторыя пералётныя птушкі. У сезон 1970-71 года зімавала каля 5 тысяч качак, а ў наступную зіму — на тысячы больш. У розных месцах зарэгістраваны зімоўкі лебедзяў. У нейкай ступені гэта тлумачыцца тым, што змяніліся... адносіны людзей. І справа не толькі ў тым, хто больш нарыхтуе венаў і бульбы. Важны і маральна-псіхалагічны фактар.

Не навіна, калі людзі аказваюць дапамогу жывёле, якая трапіла ў бяду. Жыхар вёскі Густаты Браслаўскага раёна Ігнат Лявонавіч Сухаверскі заўважыў аднойчы лася, які тануў. Пераканаўшыся, што лось можа загінуць, ён змайстравуў спецыяльныя «лыжы» і па дрыгве дабраўся да лася. Чалавек страціў на выратаванне ўвесь дзень. Гэтак жа паступілі Мікалай Барадулька, Іван Кежа, Канстанцін Ліцяга і Алег Дубко з вёскі Хаціна Бешанковіцкага раёна. Яны ўбачылі ласіху, якая правалілася на возеры пад лёд. Да берага было метраў сто пяцьдзесят. Рассякаючы лёд пешнямі, людзі вызвалілі ласіху з палону.

Такія выпадкі надараюцца часта. За высакародныя ўчынкi на выратаванню дзікіх жывёл людзі атрымліваюць грашовыя ўзнагароды, ім аб'яўляюцца падзякі. Але найлепшай узнагародай для сапраўднага чалавека з'яўляецца ўсведамленне сваёй гуманнасці, гатоўнасці прыўціпаць дапамогу бездапаможнай жывёліне.

Аднак неабходна звярнуць увагу і на другі бок медалю. Асобныя людзі, кіруючыся добрымі намерамі, іншы раз не выратаваюць жывёлу, а, наадварот, губяць яе. Так жыхарка пасёлка Гарноўка Рэчыцкага раёна падала ў лесе маленькае ласяня. Прынесла яго дадому. Здавалася б, усё лагічна. Ласяня «гінула», і жанчына пашкадавала малое. Праз два дні, нягледзячы на хатнія ўмовы, ласяня загінула. Жанчына аказалася вінаватай у яго гібелі. І вось чаму. У першыя минуты з'яўлення на свет амаль усе жывёлы вельмі слабыя, самастойна рухацца не могуць. У гэты момант і трапілася ласяня на вочы жанчыне. А недзе поблізу стаяла ласіха-маці... Але яна не магла абараніць сваё дзіця.

На жаль, выпадкі «сляпога» жалю надараюцца часта. Таму, сустрэўшы ў лесе маладу жывёлу, не чапайце яе, не пахайце. Падобныя ўчынкi забаронены «Палажэннем аб паляўнічым гаспадарцы Беларускай ССР». І толькі, калі жывёле пагражае небяспека, калі яна трапіла ў дрыгву, яму, канаву, тады аказвайце ёй дапамогу.

Мы закранулі некаторыя моманты адносінаў чалавека да паляўніча-промысловай фауны. Але ж жывёльны свет вельмі разнастайны і шматлікі! Значыць, разнастайныя і шматлікія могуць быць меры дапамогі.

Аказваць разумную дапамогу дзікім жывёлам — абавязак кожнага з нас.

УСУРЫЙСКІЯ ЯНОТЫ Ў БЕЛАРУСІ

Жыхары былога Парыцкага раёна добра памятаюць, як у 1936 годзе на тэрыторыю Стужэцкага лясніцтва было завезена пяцьдзесят усурыйскіх янотаў (янотападобных сабак). Звяркоў прывезлі з Далёкага Усходу, дзе яны да гэтага жылі ў далінах рэк Амура і Усуры.

На новай радзіме янотаў акружылі клопатам і ўвагай. Парыцкі райвыканком прыняў спецыяльнае рашэнне, паводле якога тэрыторыя Стужэцкага лясніцтва была аб'яўлена звергадоўчай гаспадаркай. Янотаў выпускалі ў штучныя норы, якія былі зроблены на больш высокіх месцах. Кармілі і ахоўвалі звяркоў-перасяленцаў спецыяльна прызначаных даглядчыкі і вартаўнікі. Спачатку кармілі, а потым падкармлівалі рыбай і мясам. На завоз у лясніцтва рыбы і выбракаванай жывёлы выдавалі спецыяльныя нарды.

Чаму ж так клапаціліся пра янотаў?

У той час нарыхтоўцы пушніны надавалася асабліва ўвага. Яна дорага цанілася на сусветным рынку. За валюту, вырваную ад продажу футравай сыравіны, можна было за мяжой купіць машыны і станкі, вельмі патрэбныя ў той час для развіцця нашай прамысловасці. Вось чаму развядзенню янотаў, якія даюць каштоўнае футра, надавалася народнагаспадарчае значэнне.

Яноты добра прыжыліся ў Парыцкім раёне. Спакойна выходзілі з нор і бралі корм з рук чалавека. Звяркі так прывыклі да людзей, што хадзілі за імі, як сабакі. Здараліся выпадкі, калі яноты за-

ходзілі ў вёскі і кралі курэй, залазілі ў сады, дзе падбіралі грушы і яблыкі. У лесе смела падыходзілі да жанчын, якія збіралі ягады і грыбы, залазілі ў іхнія кошыкі, ласаваліся салам, хлебам, ягадамі. Яноты прыходзілі на стойла, да пастухоў, дзе падбіралі хлебныя крошкі і шалупіне ад печанай бульбы.

Вельмі хутка янотаў развяслося столькі, што ім стала цесна ў Парыцкім раёне, і яны пайшлі ў ласы суседніх раёнаў. Праз чатыры гады, у 1940 годзе, яноты ўжо сустракаліся ў Жлобінскім, Стрэшынскім, Бабруйскім, Рэчыцкім, Васілевіцкім, Даманавіцкім, Брагінскім, Хойніцкім, Мазырскім, Лельчыцкім, Тураўскім, Петрыкаўскім і ў іншых раёнах Палесся.

У 1936 годзе партыі ўсурыйскіх янотаў былі выпушчаны яшчэ ў двух раёнах — Чачэрскім і Любанскім.

У раёнах, куды яноты былі завезены ў 1936 годзе, стала магчымым пасля вайны рабіць іх адлоў і завозіць у іншыя месцы. Так на працягу 1947—1950 гадоў у Парыцкім і Любанскім раёнах былі злоўлены 52 яноты. З іх 20 выпушлі ў лясх Слонімскага раёна, а 32 — у лясх Лагішынскага раёна.

У наступныя гады (аж да 1953 года) янотаў у нашай рэспубліцы выпускалі яшчэ восем разоў. Усяго расселена было 350 янотаў. Іх выпускалі ў Лагішынскім, Слоніскім, Мастоўскім, Бярэзінскім, Палацкім, Вілейскім, Барысаўскім і Ганцавіцкім раёнах.

З 1952 года яноты сустракаюцца ва

ўсіх раёнах Беларусі. Сёння іх агульная колькасць дасягае 10—12 тысяч штук.

Планавы адстрэл янотаў пачаўся ў 1950 годзе. Найбольшая колькасць янотавых шураак — 6485 штук — была здабыта ў 1956 годзе. Да 1966 года нарыхтоўка шураак у сярэднім па рэспубліцы складала 5.800 штук у год. За апошнія шэсць гадоў здабыча янотаў крыху зменшылася, але і зараз у нарыхтоўках пушніны янот, пасля лісіцы, зайца і крата, займае трэцяе-чацвёртае месца.

Найбольш спрыяльнымі для акліматызацыі янотаў аказаліся паўночныя раёны рэспублікі. Тут больш азёр, каля якіх любіць сяліцца гэты звярок. Зімой радзей здараюцца адлігі, і янот спакойна спіць, не вылазячы з норы.

На поўдні ж Беларусі часта бываюць адлігі. У цёплыя дні звярок прачынаецца, вылазіць з норы і галодны блукае па лесе, шукаючы спажывы. А корму няма. Знясілены янот становіцца лёгкай здабычай паляўнічых.

На поўначы Беларусі янотаў значна больш. Пра гэта сведчаць звесткі нарыхтоўчых арганізацый. З Віцебскай вобласці, напрыклад, паступае больш як 70 працэнтаў усіх янотавых шураак, якія здабываюцца ў Беларусі.

Зімой дарослы янот ваżyць 6—7 кілаграмаў. Ростам ён такі, як ліса, але ногі і хвост яго карацейшыя, лоб пляскаваты, поўсць карычнева-бурая.

Янот селіцца ў густых лясх і хмызняках, звычайна каля рэчак, азёр і балот. Жыве ў норах, якія сам капае. Часта селіцца ў барсуковых і лісіных норах. Логава янота можна напаткаць пад вывартанымі дрэў, у старых аколах і густых хмызняках. Янотаў знаходзілі пад штабелямі дроў і стагамі сена.

У канцы красавіка або ў пачатку мая самка ў норы нараджае да васьмі і больш дзяцей. У пачатку восені маладыя яноты пачынаюць весці самастойны спосаб жыцця.

Да восені янот вельмі тлусцее і ў канцы лістапада кладзецца ў спячку. Але ён часта прачынаецца, выходзіць з норы і блукае па лесе ў пошуках корму.

Янот — усядная жывёліна. Ён харчуецца мышападобнымі грызунамі, жабамі, яшчаркамі, рознымі жукамі, п'яўкамі, ракамі, рыбай, дажджавымі чарвякамі. Вясной і ўвосень есць насенне дзікіх і культурных раслін, ягады, плады, жалуды і карэнні сакавітых раслін. Вясной і летам знішчае на гнёздах яйкі і маладых птушанят усіх відаў: качак, кулікоў, крачак, кнігавак, глушчоў, цецерукоў, рабчыкаў, курапатак і журавоў.

Янот — вялікі шкоднік вадаплаўнай і баравой дзічыны. Ён наносіць вялікую шкоду паляўнічай гаспадарцы.

Апрача гэтага, янот з'яўляецца пераносчыкам віруса-ўзбуджальніка шаленства і пераносчыкам кароставага кляшча — разносчыка каросты. Яноты хварэюць тулярэміяй. Усе гэтыя хваробы ад янотаў лёгка перадаюцца хатнім і дзікім жывёлам, а таксама чалавеку.

Янот славіцца трывалым футрам, цёплым і прыгожым.

Паляванне на янотаў дазваляецца ва ўстаноўленыя законам тэрміны.

С. ПРАЧ.

Фота В. Сугойдзя

АСВЕЙСКІ ПАРК

У нас, у Беларусі, ёсць багата мясцін, паркаў, якія хоць і не звязаны з вядомым імем, але па прыгажосці могуць паспрачацца са славымі паркамі, што ёсць у іншых рэспубліках ці ў іншых краінах. Дрэнна толькі, што мы часам ці не заўважаем іх, ці не цэнім, не клапацімся пра іх захаванне.

Нядаўна мне давалося пабываць у Асвейскім Верхнядзвінскага раёна, паглядзець Асвейскі парк. Скажу шчыра: уразіў ён мяне да глыбіні душы. Уразіў і занепакоіў.

Біелаг Асвейскай школы-інтэрната Гяртруда Фёдараўна Лук'янава, даведаўшыся, што я хачу паглядзець парк, ахвотна згадзілася быць гідам. З першых яе слоў я зразумеў, што яна любіць і цэніць прыроду, гатова бясконца гаварыць пра парк, пра яго мінулае і, вядома, пра яго будучыню.

Парк займае гектараў 8—10. Закладзены ён у XVIII ці ў пачатку XIX стагоддзя. Належаў графам Шадурскім. І панскі палац тут стаяў. Ён быў разбураны ў час вайны.

У парку рэдкія, унікальныя дрэвы. Таполя серабрыстая, ясьень, вяз, дуб, бук. Ёсць лістоўніца. Багата кустоў, кветак. Усё было зроблена з веданнем справы, паводле правілаў садова-паркавага майстэрства, з улікам мясцовых умоў: парк размешчаны на беразе чароўнага па сваёй прыгажосці возера. Былі выкапаны дзве вялікія сажалкі, каналы злучалі іх з возерам і між сабою, у некалькіх месцах перасякаючы парк. У адным месцы з зямлі біла крынічка...

— Я ў дзяцінстве, пасля вайны ўжо, любіла бываць тут, — гаворыць Гяртруда Фёдараўна. — З крынічкі, па канаве, выкладзенай чырвонымі камянямі, струменіла чыстая, як срэбра, вада... Багата было ў парку чароўных мясцін, так званых «паркавых забав», ды вось самі зразубачыце...

Адрознівае руінамі палаца знаходзіцца лужок, а за ім стаяць высокія дрэвы. Вось ліпава алая павярнула ўправа, і мы выходзім да высокай горкі.

— Гэта Лысая гара, — тлумачыць Гяртруда Фёдараўна.

Старыя людзі расказваюць, што гару насыпалі ўручную прыгонныя графы Шадурскага. Гяртруда Фёдараўна памятае, як стаяла тут нахіленая прыгажуня-бярэза. Цяпер яе ўжо няма...

Ідзем далей.

Прыгожых мясцін у парку шмат.

Значная шкода была зроблена парку ў час вайны. Фашысты высеклі самую каштоўную, самую лепшую дрэвы. Але за пасляваенны час узняўся маладняк. І тут і там розныя пароды дрэў растуць уперамешку, у некастрычаных месцах асобнымі групамі, а то і вялікімі сем'ямі. Спыніліся каля чаромхавага гаю. Тут некалькі дзесяткаў дрэў...

Можна ўявіць, якая ў парку прыгажосць вясною, калі ажывае прырода — не толькі дрэвы, кусты, іншыя расліны, але і птушынае царства. Прыемна адпачыць тут і ў летнюю спёку, пахадзіць, памарыць...

Так, парк пакідае незабыўнае ўражанне, і разам з тым на душы застаецца непрыемны асядак.

Кідаецца ў вочы, што парк запушчаны, што ён, будзем шчырымі, гіне і загіне зусім, калі тэрмінова не ўзяцца за яго рэканструкцыю.

Некаторыя алеі зараслі хмызняком, у многіх месцах патрэбна прарэджванне, аднак ніхто гэтага не робіць. Адрознівае пасля вайны жывы ў Асвейскім пенсіянер Гусеў. Ён даглядаў парк: падсаджаў дрэвы, клапаціўся пра птушак. А ў апошні час і гэтага няма. Горш таго, здараюцца выпадкі, калі на унікальныя дрэвы ўзімаецца рука з сякераю. Ёсць факты свавольства, калі пад дрэвамі раскладваюць вогнішчы, або яшчэ горш — агонь распальваюць у дупле дрэва, і яно ўрэшце гіне. Такі лёс

чакае высокую ліпу з бусліным гнездом. З-за недагляду знікла крыніца, з якой пульсавала вада, запылілі, зараслі сажалкі. Дзе раней красаваліся кветкі, цяпер б'юць дзядоўнік, крапіва... Мосцікі праз каналы скасабачаныя, па іх небяспечна хадзіць. Праўда, іх калі-нікالی рамонтуюць, але робяць гэта абы-як. Да таго ж, пасля рамонту ў парку застаецца смецце і шчэпкі: іх ніхто не прыбірае. На дрэвах можна ўбачыць выразаныя нажом надпісы, малюнкi... Агароджа вакол парку ў многіх месцах паламаная. Некаторыя жыхары бліжэйшых вуліц пускаюць сюды коз, кароў, свіней. І гэта ў парку, які з'яўляецца сапраўдным упрыгожаннем гарадскога пасёлка, у месцы, дзе знаходзяцца помнікі савецкім воінам, якія загінулі ў баях за вызваленне Асвей, і савецкім грамадзянам, закатаваным фашысцкімі захопнікамі.

Гэта атрымалася таму, што парк ў апошні час стаў нічыйны, у яго фактычна няма гаспадара. Кіраўніцтва саўгаса «Асвейскі» не хоча браць на сябе лішнія клопаты. Амаль не клапаціцца пра яго лёс і гарсавет. Шмат маглі б зрабіць для добраўпарадкавання парку сярэдняя школа і школа-інтэрнат, аднак калектыў настаўнікаў і вучняў трэба арганізаваць, а за гэта ніхто пакуль не бярэцца.

Мне давалося гаварыць пра лёс Асвейскага парку з дырэктарам Верхнядзвінскага лясгаса С. Ціханчыкам. Дарэчы, ён жа і намеснік старшыні раённага таварыства аховы прыроды.

— Я хачу ўзяць парк пад сваю апеку, — сказаў Сяргей Ігнатавіч. — У нас, у Асвей, лясніцтва ёсць. Але ж патрэбна ляснік...

— А райвыканком хіба не можа дапамагчы?

Сяргей Ігнатавіч прамаўчаў. Відаць было, што паспраўднаму, сур'ёзна гэтай справай ён не займаўся.

А зрабіць можна многае. У тым жа Верхнядзвінскім раёне ёсць і добрыя прыклады. У саўгасе «Каханавічы» гады тры назад паставілі помнік воінам-землякам, а вакол яго пасадзілі парк. Выкапалі штучнае возера, абсталілі лодачную станцыю. Пры закладцы парку разумна выкарысталі дрэвы, што раслі ўжо, пасадзілі маладыя. У цэнтры парку ёсць домік, дзе захоўваюцца дакументы, фатаграфіі воінаў і партызан, якія загінулі, вызваляючы вёску Каханавічы. Ёсць тут матэрыялы пра землякоў, якія прымалі ўдзел у барацьбе супраць фашыстаў.

Гэтае месца стала цэнтрам ваенна-патрыятычнай работы. Тут юнакам і дзяўчатам, якія ўступаюць у камсамол, уручаюць камсамольскія білеты, а дзецям, што ўліваюцца ў шэрагі юных піянераў, павязваюць чырвоныя гальштукі.

І гэта зроблена там, дзе парку не было. А ў Асвейскім парку ёсць і... яго няма...

Лёс парку непакоіць многіх асвейцаў. Яны ставяць пытанне аб ім на сходах, яны пішуць пра гэта ў раённы друк. Але ўсё пакуль дарэмна. Той-сёй, ад каго залежыць навесці парадак у Асвейскім парку, адмахваецца ад яго, як ад лішніх, непатрэбных клопатаў.

— Падумаеш, пра нейкі там графскі парк яшчэ клапаціцца...

Але парк не графская, а народная ўласнасць. Ды і зусім не граф садзіў і даглядаў дрэвы і кветкі, а простыя людзі — садоўнікі-сяляне, вялікія майстры сваёй справы. У Асвейскім парку павінен быць гаспадар, там трэба тэрмінова навесці парадак. Хочацца думаць, што так яно і будзе. І ўяўляецца такі малюнак.

...Экскурсавод, зрабіўшы з групай турыстаў прагулку на лодках па Асвейскім возеры, якое па велічыні другое, а па прыгажосці і багацці фауны, магчыма, нават першае ў Беларусі, скажа:

«А цяпер аглядзім з вамі Асвейскі парк...»

У. ЗАХАРЭВІЧ.

АРТЭЗІЯНСКІЯ СВДРАВІНЫ. ІХ ЭКСПЛУАТАЦЫЯ

І. ЯЦУК,
загадчык гідрахімічнай лабараторыі
Мінскай абласной інспекцыі Дзяржкамі-
тэта СМ БССР па ахове прыроды.

Прэсная вада артэзіянскіх свідравін з'яўляецца асноўнай крыніцай піцця, а таксама гаспадарча-тэхнічнага забеспячэння гарадоў, сельскіх населеных пунктаў, прамысловых прадпрыемстваў. Яна паступае з вялікай глыбіні, і таму добра адфільтравана, не мае бактэрый, прыемная на смак.

Мінская абласная інспекцыя Дзяржкамітэта СМ БССР па ахове прыроды з мэтай выканання Закона «Аб ахове прыроды ў Беларускай ССР» і адпаведных пастаноў партыі і ўрада пастаянна кантралюе правільнасць эксплуатацыі артэзіянскіх свідравін. Гэтае пытанне неаднаразова абмяркоўвалася на сесіях і выканкомах раённых Саветаў дэпутатаў працоўных і іх пастаянных камісіяў. А пастаянная камісія па ахове прыроды абласнога Савета дэпутатаў працоўных на сваім пасяджэнні разгледзела пытанне «Аб стане і мерах паляпшэння эксплуатацыі артэзіянскіх свідравін у калгасах і саўгасах вобласці».

Праверкі, якія наладжвае інспекцыя, сведчаць аб тым, што яшчэ даволі часта можна наглядаць абыякавыя адносіны да ўтрымання надземных збудаванняў свідравін, прылягаючых да іх тэрыторый. А гэта ж пагражае забруджваннем вады. Так, свідравіны, якія выйшлі са строю, не забіваюць ці, як гавораць спецыялісты, не тампануюць. Часта сустракаюцца дзеючыя свідравіны з незабяспечанай герметызацыяй агалоўкаў. Павільнены

свідравін, дзе павінна быць асабліва чысціня, ператвараюцца ў склады. Санітарныя зоны вакол свідравін даволі часта не абгароджаны. Сюды заходзіць жывёла, заезджаюць машыны. Тут наладжваюць іх мыццё. Назаву толькі некаторыя гаспадаркі, дзе так эксплуатаюцца свідравіны. Гэта калгасы «1 Мая» Валожынскага, «Прагрэс» і імя Суворова Капыльскага, імя Калініна і «Звязда» Смалявіцкага, «Мір» і «Краіна Саветаў» Слуцкага, саўгас «Бобр» Крупскага раёнаў.

Нельга сказаць, што кіраўнікі гэтых гаспадарак не маюць уяўлення аб санітарна-тэхнічных патрабаваннях, якія прад'яўляюцца да эксплуатацыі артэзіянскіх свідравін. Аб гэтым не раз ім паведамлялі дзяржінспектары, рабілі прадпісанні. Асобныя кіраўнікі былі нават пакараны.

Каб папярэдзіць паўтарэнне падобных выпадкаў, з мінулага года наша інспекцыя праводзіць спецыяльныя семінары. Яны адбыліся ўжо ў Вілейскім, Нясвіжскім, Клецкім і Крупскім раёнах. На семінарах кіраўнікі гаспадарак, інжынеры вучацца, як правільна эксплуатаваць артэзіянскія свідравіны.

Так, напрыклад, у калгасе імя Суворова Вілейскага раёна рамонтная брыгада сельскага будаўніча-монтажнага ўпраўлення № 1 трэста «Прамбурвод» прывяла ў належны санітарна-тэхнічны стан дзеючыя артэзіянскія свідравіны. З адабрэння райкома КПБ і райвыканкома ў кастрычніку мінулага года тут быў праведзены аднадзённы семінар, на якім прысутнічалі кіраўнікі і галоўныя інжынеры калгасаў і саўгасаў раёна. На семінары выступілі прадстаўнікі абласной інспекцыі

па ахове прыроды, галоўны санітарны ўрач раёна, галоўны інжынер упраўлення сельскай гаспадаркі райвыканкома. Яны расказалі аб стане і ўтрыманні свідравін у гаспадарках раёна, аб парадку іх эксплуатацыі і правядзенні рамонту. Затым прысутныя былі азнаёмы са станам эксплуатаемых у калгасе падземных крыніц вады, на пытанні былі дадзены кваліфікаваныя адказы. Пасля семінара кіраўніцтва ўпраўлення сельскай гаспадаркі райвыканкома аддало загад, якім абавязала старшыню калгасаў, дырэктараў саўгасаў прывесці ў належны стан усе дзеючыя артэзіянскія свідравіны.

У апошні час у вобласці пачалі будаваць заглыбленыя помпавыя станцыі са зборнага жалезабетону. Герметызацыю такіх свідравін забяспечваюць спецыяльныя прыстасаванні. Яны надзейна ахоўваюць падземныя крыніцы ад забруджвання.

Штогод ў гаспадарках вобласці будуюцца больш як 150 артэзіянскіх свідравін. Але па дрэннай традыцыі яны размяшчаюцца палізу жывёлагадоўчых ферм і абслугоўваюць толькі іх. Гэтую памылку паўтараюць і некаторыя апошнія праекты: падаючы заяўкі інстытуту «Белкалгаспраект», калгасы і саўгасы прадугледжваюць толькі чыста гаспадарчае прызначэнне артэзіянскіх свідравін.

Інакш вырашылі кіраўнікі калгасаў «Інтэрнацыянал» Уздзенскага, «Перамога» Стаўбцоўскага, «Чырвоны сцяг» Старадарожскага, імя Калініна Мінскага, саўгаса «Новыя зелянкі» Чэрвеньскага раёнаў. Тут новыя свідравіны выкарыстоўваюць для забеспячэння вадой і насельніцтва.

ПАДЗЕМНЫЯ ВОДНЫЯ КРЫНІЦЫ

А. СУХАВЕЕВА,
старшы гідролаг Беларускай
гідралагічнай экспедыцыі.

Падземныя воды акадэмік А. П. Карпінскі называў карысным выкапнем нумар адзін. І нездарма. Здаўна яны выкарыстоўваюцца чалавекам для піцця і розных гаспадарча-тэхнічных мэт. З іх атрымліваюць бром, ёд, шырока прымяняюць як лекавы сродак. Высокатэмпературныя воды падаюцца для ацяплення памяшканняў, выпрацоўкі электраэнергіі.

Першы ад паверхні зямлі ваданосны пласт на тэрыторыі Беларусі выкарыстоўваецца ў асноўным для здабычы пітной вады, а таксама для арашэння палёў. Аднак у апошні час гаспадарчае, а часткова тэхнічнае водазабеспячэнне задавальняецца шляхам выкарыстання розных па ўзросту і глыбіні залягання ваданосных гарызонтаў. Цяпер на тэрыторыі рэспублікі эксплуатаецца каля 20 тысяч свідравін і вялікая колькасць калодзежаў.

У сувязі з бурным ростам гарадоў, развіццём прамысловых прадпрыемстваў, уздымам культуры вёскі і інтэнсіфікацыяй сельскай гаспадаркі прыкметна ўзрастаюць патрэбы ў вадзе для гаспадарчых і пітных мэт. Аб гэтым сведчыць наступны факт: калі ў 1966 годзе ў рэспубліцы сумарны адбор падземных вод склаў 0,6 мільёна кубаметраў за суткі, то ў 1971 годзе ён перавысіў мільён кубаметраў. Гэта значыць, за пяць гадоў водаадбор павялічыўся ўдвая. І ёсць

падставы, што будзе павялічвацца.

Адкуль жа бяруцца падземныя воды? Іх фарміраванне абумоўлена сукупнасцю прыродных і штучных фактараў. Да прыродных адносяцца: геалагічная будова пластоў, гідралагічныя і гідраметэаралагічныя ўмовы. Грунтавыя воды на тэрыторыі рэспублікі ў асноўным залягаюць у пясках рознага грануламетрычнага складу. Радзей — у гравійна-галечнікавых адкладаннях. Пароды, якія ўтрымліваюць ваду, маюць добрыя фільтрацыйныя ўласцівасці. Зверху ваданосны гарызонт на большай частцы свайго распаўсюджвання не мае водападпорных перакрыццяў. Жыўленне ён атрымлівае за кошт пранікнення ў зямлю атмасферных ападкаў, а таксама за кошт вады паверхневага сцёку — ручаёў, рэк.

Грунтавыя воды бліжэйшага да паверхні зямлі пласта на тэрыторыі БССР знаходзяцца ў цеснай гідралагічнай сувязі з водамі больш глыбокіх гарызонтаў. На асобных участках яны атрымліваюць дадатковае жыўленне ад гэтых напорных ваданосных гарызонтаў. Глыбіня ж залягання грунтавых вод вагаецца ў шырокіх межах.

Такім чынам, у натуральных умовах якасць грунтавых вод залежыць ад складу парод, якасці вады, якая прымае ўдзел у жыўленні гэтага ваданоснага гарызонта.

ПАРОГІ ДНЯПРА І ЗАХОДНЯЯ ДЗВІНЫ

У. САЛТАНОВІЧ.

Рака Дняпр бярэ свой пачатак у паўднёвых адгор'ях Валдайскага ўзвышша з невялікага махавага балота, што за два кіламетры ад вёскі Аксеніна Смаленскай вобласці. На 475-м кіламетры рака перасякае граніцу Беларусі і цячэ па яе тэрыторыі на працягу 700 кіламетраў. Паніжэнне на ўчастку ад вытоку да граніцы з Украінай складае 141,5 метра.

Ад Смаленска да Оршы Дняпр мае невялікую звілістасць, цячэ ў паўднёва-заходнім напрамку, ніжэй — у паўднёвым, затым — у паўднёва-ўсходнім. Прычыны такога рэзкага змянення напрамку цячэння ракі даюць цікавыя даследчыкаў, большасць якіх лічыць, што гэтыя змяненні — вынік дзейнасці ледавікоў, што пакрывалі раён у чацвярціны перыяд.

Вывучаючы разрэзы свідравін у Оршы і сумежных раёнах, геолог З. А. Гарэлік (1960) паказвае, што сучасная нізіна Дняпра, пачынаючы ад Оршы і далей уніз па цячэнню, відавочна, існавала яшчэ ў даледзікавы перыяд. Будова яе на поўдзень ад Оршы сведчыць, што яна служыла шляхам сцёку вады і ў міжледавіковыя прамежкі часу. У перыяды абледзяненняў уздоўж даліны адбываўся рух велізарных мас лёду.

Дняпр на ўсход ад Оршы першачаткова цёк у бок Балтыйскага мора. Аднак пазней ледавікі пераградзілі дарогу, прымусілі яго прарэзаць выступы дзвону і крута павярнуць на поўдзень. На гэтым месцы ў дзевяці кіламетрах вышэй Оршы, ля вёскі Кабялякі, утварыліся Кабяляцкія парогі

працягласцю каля двухсот метраў.

Усякая шчыльная горная парода на зямной паверхні ў выніку разбуральнай дзейнасці вады і ветру з цягам часу становіцца рыхлай. Вялікія скалы ператвараюцца ў валуны, а яны, у сваю чаргу, у дробныя камяні, што адносяцца вадой уніз па цячэнню. Такі працэс адбываецца на Кабяляцкім парозе і цяпер. Уздоўж берага тут сустракаюцца валуны да двух метраў у дыяметры і больш.

Дно ракі на месцы парога ўяўляе сабой суцэльную гладкую каменную глыбу, адпаліраваную струменямі вады. Берагі ракі пераважна крутыя (да 10 метраў вышыні і нават больш). Дзе-нідзе яны паніжаюцца, зараслі хмызнякамі. Тут рака імкліва праносіцца праз магунтую каменную пліту, утвараючы невысокія белыя буруны.

У паўночна-ўсходняй частцы Беларусі цячэ другая вялікая рака — Заходняя Дзвіна. Яна бярэ свой пачатак з возера Каракіна, што за чатырнаццаць кіламетраў на паўднёвы захад ад вёскі Пено Калінінскай вобласці. Даўжыня ракі звыш тысячы кіламетраў. Да ўпадзення ў яе Друйкі (мяжа з Латвіяй) паніжэнне рэчышча складае 124 метры.

Перасякаючы мяжу Беларусі, Заходняя Дзвіна цячэ па вузкай нізіне з дзюма высокімі надпойменнымі тэрасамі. Вышыня першай — 8—11, другой — каля 20—22 метраў. Вадазбор ракі размяшчаецца ў зоне ледавіковага ландшафту, які складаецца з дзвонскіх адкладанняў. Адкладанні, пераважна вапняковыя, пакрыты чацвярцічнымі пародамі: валунымі суглінкамі, глінамі са значным размеркаваннем марэнных адкладанняў —

гравію, галькі. Нярэдка наглядаюцца карэнныя пароды (камяністыя глыбы), якія выступаюць на паверхню. Такі ландшафт у месцы вадазбора ракі Сар'яні ў раёне вёсак Руба, Верхавое і інш. Ён сведчыць аб тым, што заходнедзвінскія парогі маюць тое ж паходжанне, што і Кабяляцкі парог на Дняпры.

Дзякуючы вялікаму паніжэнню, рака імкліва нясецца па камяністым рэчышчы, утвараючы месцамі перакаты і парогі. Хуткасць цячэння Заходняй Дзвіны тут дасягае максімальнай — два метры ў секунду. Парожыстая частка ракі знаходзіцца паміж Віцебскам і Верхнядзвінскам. На ўчастку ад вусця рэчкі Маяжы да вусця Друйкі налічваецца больш як сто даволі ўстойлівых парогаў і перакатаў.

Асноўны парожысты ўчастак Заходняй Дзвіны знаходзіцца вышэй Віцебска. Тут знаходзяцца наступныя парогі: Вярхоўскі, Аўдзееўка, Овад, Пліткі, Руба, Койтава, Вохалка, Здраўеява, Цякава і інш. З усіх заходнедзвінскіх парогаў найбольш небяспечным для транспартнага суднаходства з'яўляецца Вярхоўскі, дзе хуткасць цячэння каля двух метраў у секунду, а ўхіл — 0,8 працэнта.

Ад вёскі Рубанава да вусця Друйкі ў рэчышчы сустракаюцца валуны да трох метраў.

Рака выкарыстоўваецца для суднаходства і сплаву лесу плытамі і баржамі. Аднак парогі не дазваляюць свабодна весці суднаходства і сплаў. Плыты часта лажацца на валуны. Даводзіцца выклікаць дадатковы транспарт з Віцебска. Каб пазбавіцца гэтага, работнікі рачнога флоту праводзяць ачыстку рэчышча ад валуноў.

Бурнае развіццё прамысловасці і сельскай гаспадаркі прыводзіць не толькі да павелічэння спажывання вады, але і садзейнічае павелічэнню колькасці паступаючых на паверхню зямлі і ў адкрытыя вадаёмы забруджаных гаспадарчых вадаў і прамысловых сцёкавых вод.

Недадаткова ачышчаныя сцёкавыя воды скідаюцца ў сажалкі — адстойнікі, збіральнікі, выпаральнікі, шламавыя сажалкі, у палі фільтрацыі і г. д. А іншы раз без усялякай ачысткі сцёкі трапляюць непасрэдна ў рэкі і азёры.

У апошні час актыўная гаспадарчая дзейнасць чалавека выклікала сур'ёзнае забруджванне вады ў такіх рэках, як Свіслач, Случ, Бярэзіна. Воды больш буйных рэк — Заходняй Дзвіны, Нёмана, Дняпра, Прыпяці — істотна забруджаны на асобных участках ніжэй па цячэнню ад месца выпуску гарадскіх і прамысловых сцёкаў.

Крыніцамі забруджвання, акрамя гаспадарчых вадаў і прамысловых сцёкаў, з'яўляюцца месцы скаплення на паверхні зямлі цвёрдых адходаў — звалкі, солеадвалы і інш. Забруджванню садзейнічаюць таксама склады і месцы захоўвання нафтапрадуктаў, сыравіны і гатовай прадукцыі хімічнай вытворчасці, замечаныя тэрыторыі прамысловых прадпрыемстваў. З пералічаных крыніц забруджвання грунтовых вод у раёнах буй-

ных населеных пунктаў найбольшую шкоду прыносіць скіданне гаспадарча-бытовых і прамысловых сцёкавых вод.

Наяўнасць паверхневых крыніц забруджвання, неглыбокае заляганне грунтовых вод, добрыя фільтравальныя ўласцівасці водаўтрымліваючых парод, адсутнасць водападпорных перашкод над ваданосным гарызонтам — тыя ўмовы, якія садзейнічаюць хуткаму пранікненню забруджвання ў грунтовыя воды і пагаршэнню іх якасці.

Пры эксплуатацыі падземных вод на ўчастках групавых забораў са значным водаадборам утвараюцца так званыя дэпрэсійныя варонкі, звязаныя з паніжэннем узроўню вады эксплуатаемага ваданоснага гарызонта. Павелічэнне хуткасці руху падземных вод у зонах уплыву водазабораў, якія іншы раз дасягаюць некалькіх дзесяткаў кіламетраў, узнікненне дэпрэсійных варонак значных памераў, як у плане, так і ў разрэзе, — гэта і ёсць тыя акалічнасці, якія ствараюць спрыяльныя ўмовы для прыцягнення ў вобласць жыўлення эксплуатаемага ваданоснага гарызонта забруджаных паверхневых вод.

Наглядзячы на тое, што ўздзеянне антрапагеннага фактара ў розных прыродных умовах праўляецца па-рознаму, у цяперашні час ва ўсіх буйных гарадах грунтовыя воды настолькі забруджаны,

што не могуць быць выкарыстаны не толькі для гаспадарча-пітнага, але і для тэхнічнага водазабеспячэння. Яны не адпавядаюць устаноўленым дзяржаўным стандартам па многіх санітарна-хімічных паказчыках.

Улічваючы тую акалічнасць, што грунтовыя воды знаходзяцца ў зоне актыўнага водаабмену і гідралагічна цесна звязаны з прадуктыўнымі і перспектыўнымі гарызонтамі, якія ляжаць ніжэй, яны з'яўляюцца патэнцыяльнымі, а на некаторых водазаборах і яўнымі крыніцамі забруджвання асноўных крыніц водазабеспячэння. У наш час бываюць выпадкі нязначнага пагаршэння якасці вады напорных ваданосных гарызонтаў у асобных свідравінах буйных групавых забораў за кошт павелічэння мінералізацыі, хларыдаў, злучэнняў азоту і г. д. Гэта стварае небяспеку выхаду са строю буйных водазабораў і з'яўляецца вострым сігналам для арганізацыі работ па паглыбленню вывучэнню інтэнсіўнасці і ступені забруджанасці паверхневых і грунтовых вод ва ўмовах бурнага развіцця прамысловасці і інтэнсіфікацыі сельскай гаспадаркі.

Такія работы маюць вялікае навуковае і практычнае значэнне і вельмі неабходны для выпрацоўкі навукова абгрунтаваных мерапрыемстваў па ахове падземных вод ад забруджвання.

ФАРМИРАВАННЕ ГАРАДСКОГА ЛАНДШАФТУ

А. СЫЧОВА,
кандыдат архітэктуры.

Г. ТАРАСАВА,
архітэктар.

Гарады — караблі цывілізацыі. Да пачатку XX стагоддзя крытыкі на іх адрас амаль не было. Навукова-тэхнічная рэвалюцыя, урбанізацыя змянілі становішча. Буйныя гарады нашай планеты пачалі абрастаць шматлікімі праблемамі. Не апошняе месца сярод іх займае праблема аховы і фарміравання ландшафту.

У мінулым ландшафт змяняўся непрыкметна. Прырода паспявала аднаўляць парушаную раўнавагу. Цяпер — іншая справа. Чалавек ужо сам павінен дапамагаць ёй прыстасоўвацца да свайго ўмешвання.

Крыху тэорыі. Ландшафт, як вядома, складаецца з пяці асноўных кампанентаў: зямной паверхні, паветра, вады, расліннага і жывёльнага свету. Географы і архітэктары паняцце ландшафту трактуюць па-рознаму. Але адно прызнаюць усе: ландшафты (у залежнасці ад кампанентаў: натуральных — лес, вадаёмы і г. д. і антрапагенных — дарогі, электралініі, збудаванні) дзеляцца на прыродныя і культурныя.

Разнавіднасцю культурнага ландшафту з'яўляецца гарадскі ландшафт.

У гарадах жывуць мільёны людзей. Яны праводзяць тут асноўную частку свайго жыцця: растуць, вучацца, працуюць і адпачываюць. Жыццёвыя працэсы адбываюцца ў асяроддзі, створаным рукамі чалавека. Асаблівасці гэтага штучнага асяроддзя і вызначаюцца паняццем гарадскі ландшафт.

Некаторыя аўтары на тэрыторыі горада вылучаюць спецыяльныя паясы: цэнтральны (гістарычна-культурны), прамысловы ці прыгарадны (рэакрацыйны).

Гарадскі ландшафт выконвае дзве важныя функцыі: санітарна-гігіенічную і фарміруе вобраз горада. Зразумела, горад, яго структура змяняюцца разам з развіццём грамадства, яго матэрыяльнай і духоўнай культуры. Гэта, так званыя, дынамічныя фактары ўздзеяння. Пастаянны фактар — характар прыроднага асяроддзя. Ад яго і залежыць у многім індывідуальнае аблічча горада.

Непасрэдна на кампазіцыю горада ўплываюць рэльеф мясцовасці, водныя прасторы і зялёныя масівы.

Рацыянальнае выкарыстанне ландшафту дыктуецца не толькі меркаваннямі аховы, але і самой эстэтыкай, якая не дапускае аднаціпнасці, прамалінейнасці. На жаль, асобныя мікрараёны нашых гарадоў менавіта так і выглядаюць. А кожны горад хочацца бачыць прыгожым, не падобным на іншыя.

З чаго складаецца ландшафт беларускай сталіцы? Мінск — горад з параўнаўча беднымі рэльефнымі ўмовамі. Аднак умелае чаргаванне адкрытых прастораў з зялёнымі «астравамі», выкарыстанне нават самых невялікіх пагоркаў, беражлівыя адносіны да небагатых водных рэсурсаў дазволілі змяніць аблічча Мінска.

Найбольш прыгожыя мясціны — цэнтральная частка горада (паркі імя Купалы, Горкага, раён ВДНГ і опернага тэатра). Адсюль, з розных пунктаў адкрываюцца цікавыя панарамы.

Зялёныя насаджэнні Мінска фарміруюцца на аснове зялёнага дыяметра. Месцы агульнага карыстання (паркі, скверы, бульвары) размяшчаюцца ў асноўным у цэнтры горада, уздоўж Свіслачы.

Свіслач даволі звілістая. Гэта надае ёй пэўную маляўнічасць. Рэчышча ракі расшыраецца. Добраўпарадкаванне яе паскорыцца з увядзеннем у строй Вілейска-Мінскай воднай сістэмы.

У ландшафтную характарыстыку Мінска ўключаны лясныя масівы паўночнай

часткі горада і сады, асобныя групы дрэў — паўднёвай.

Натуральны ландшафт — важны элемент планіроўкі і забудовы гарадоў. Гэта нельга забываць.

Некалькі прыкладаў. У Мінску (раён Ракаўскай шашы) выкарыстаны тэрасны прыцып забудовы. Таксама захаваны і выкарыстаны рэльеф на бульвары імя Талбухіна (гл. здымак). Дзевяціпавярховыя дамы пастаўлены да вуліцы тарцамі. Адзінства асіметрычнай сістэмы ўзмацняецца схілам мясцовасці. Падобныя рашэнні ажыццёўлены і ў іншых раёнах горада.

Свабодныя прыёмы забудовы адкрываюць шырокае магчымасці для азелянення. Звычайныя вуліцы-калідоры знікаюць. Ствараецца сапраўдны зялёны ансамбль.

Праектуючы новыя жылыя комплексы, неабходна захоўваць расліннасць, уключаць яе буйнымі масівамі ў агульны малюнак горада.

Зялёныя насаджэнні паляпшаюць мікраклімат горада, актыўна ўплываюць на фарміраванне гарадскога ландшафту.

Крытэрыем мастацкай вартасці будаўніцтва заўсёды служыць ансамбль, які абумоўлены гарманічнымі суадносінамі збудавання і пейзажу. Дом сам па сабе можа быць прыгожым, але калі яго «не прымае» наваколле, то лепш устрымацца ад ажыццяўлення праекта.

ПА ЗАКЛІКУ СЭРЦА

На рабочым стане Аляксандра Іванавіча Мядзведзева я заўважыў кнігу па тэхналогіі перапрацоўкі нафты. Пытаюся: ці не збіраецца ён мяняць работу, ісці працаваць на нафтаперапрацоўчы завод.

— Не! Падручнік я ўзяў, каб пазнаць асновы арганізацыі вытворчасці на буйным прадпрыемстве, даручанага мне раёна. Хачу разабрацца: ці ўсё робяць там, каб водныя сцёкі і выкіды ў паветра не забруджвалі навакольнае асяроддзе.

Аляксандр Іванавіч працуе старшым дзяржаўным інспектарам Дзяржкамтэта Савета Міністраў БССР па ахове прыроды ў Полацкім раёне з ліпеня 1973 года. Ён сур'ёзна рыхтуецца да кожнай праверкі прамысловага ці сельскагаспадарчага прадпрыемства. Не ў яго характары абмяжоўвацца фармальным кантролем выканання прыродаахоўнага заканадаўства. І калі ён складае акт на парушальніка Закона аб ахове прыроды, то ў ім усё абгрунтавана і правярана.

Пайшоўшы ў адстаўку з вайскавай службы, А. І. Мядзведзеў каля дзесяці гадоў працаваў міжраённым інспектарам Дзяржкамтэта па ахове прыроды з цэнтрам у Полацку.

Новая пасада падабаецца Аляксандру Іванавічу тым, што можна часцей бываць на прадпрыемствах, у калгасах і саўгасах. Шкадуе толькі, што аўтамашыну забралі. Раённаму інспектару без транспарту нязручна, бо не ўсюды можна даяхаць аўтобусам.

Аднойчы, у канцы лістапада мінулага года, Мядзведзева запрасілі ў рабочую камісію па вызначэнню гатоўнасці новага аб'екта ў сістэме ачысткі вод Полацкага нафтаперапрацоўчага завода. Паехалі на прадпрыемства разам. Аляксандр Іванавіч растлумачыў мне прызначэнне кожнага цэха вялікага завода. Цэх ачысткі вады лічыцца тут пятым. На сістэму за суткі трапляе 28—30 тысяч кубічных метраў забруджанай вады. Гэта не мала. Абходзім адстойнікі, нафтаўлоўнікі і іншыя збудаванні. Пяты цэх штомесячна вяртае прадпрыемству каля 12 тысяч тон нафты, якая ўтрымлівае не больш як 2% вады і да 0,5% механічных прымесьяў. Яна амаль не адрозніваецца ад нафты, што прывозыць у цыстэрнах.

А вось і аб'ект прыёмкі. Рабочая камісія, дэталёва аглядзеўшы кожную трубу, электрарухавікі, будынак, пункт кіравання, адзначыла значныя недаробкі. Будаўнікі просяць паўторна аглядзець аб'ект праз тыдзень.

— Што ж, прыедзем,— гаворыць Мядзведзеў,— але ўлічыце, што акт прыёмкі не падпішам, пакуль пералічаныя недаробкі не будуць ліквідаваны.

Праходзячы каля сажалкі сістэмы біялагічнай ачысткі, мы заўважылі на адной з іх дзікую качку. Блакітныя вочы Аляксандра Іванавіча засяціліся радасцю.

— Значыць, нафтай тут і не пахне,— сказаў ён.— Птушка пацвярджае дадзеныя лабараторных аналізаў: у раку Ушачу, а з яе ў Заходнюю Дзвіну Полацкі НПЗ спускае чыстую ваду. На другі дзень мы пабывалі ў Зялёнкаўскім сельсавеце, су-

стрэліся са старшынёй выканкома М. Касарэвічам, старшынёй пастаяннай камісіі па сельскай гаспадарцы і ахове прыроды Я. Урбан, спецыялістамі саўгаса «Зялёнкі». Тут шмат зроблена па ўключэнню ў сельскагаспадарчае выкарыстанне новых зямель, раскарчоўцы хмызняку на кармавых угоддзях.

Вярнуліся ў Полацк вечарам. Адказы сакратар раённага аддзялення БТАП А. Кудраўцаў паведаміў, што Мядзведзеву званіў адзін з грамадскіх інспектараў Дзяржкамтэта па ахове прыроды, прасіў неадкладна прыехаць — браканьеры забілі дзіка.

— У раёне налічваецца 115 грамадскіх інспектараў,— гаворыць Аляксандр Іванавіч.— Гэта мае вочы і вушы...

У барацьбе з браканьерамі інспектару дзейсна дапамагаюць і міліцыя, і сельскія саветы, і раённае аддзяленне таварыства паляўнічых і рыбалоў. На жаль, пасіўна дзейнічаюць у гэтых адносінах органы лясной аховы, якія перш за ўсё нясуць адказнасць за ахову лясной фауны.

У добрым кантакце працуе старшы дзяржаўны інспектар Полацкага раёна з мясцовымі партыйнымі, савецкімі органамі і грамадскімі арганізацыямі.

Са старшым землеўпарадкачыкам упраўлення сельскай гаспадаркі Полацкага райвыканкома А. Казелам Аляксандр Іванавіч правяраў выкананне заданняў па рэкультывацыі выпрацаваных тарфянікаў Громаўскім спецаддзяленнем «Сельгастэхнікі» і торфапрадпрыемствам імя Даўмана. Разам пісалі паведамленне Віцебскаму аблвыканкому аб выяўленых недахопах, складалі акты на будаўнічыя арганізацыі, якія самавольна пашырылі плошчы сваіх кар'ераў. Хоць адміністрацыйныя камісіі пры Полацкім і Наваполацкім гарвыканкомх доўга не разглядалі матэрыялы, паблажліва ставіліся да парушальнікаў зямельнага Кодэкса БССР, вінаватыя атрымалі спагнанні.

Планы работы дзяржаўнага інспектара па ахове прыроды ў Полацкім раёне даволі напружаныя. Мядзведзеў правярае ход будаўніцтва ачышчальных аб'ектаў на прадпрыемствах штомесячна. Разам з санітарнай інспекцыяй правярана 19 свідравін, што падаюць ваду на фермы калгасаў і саўгасаў. Прыняты меры па ліквідацыі недахопаў у іх эксплуатацыі. Праведзены семінар грамадскіх інспектараў Дзяржкамтэта па ахове прыроды, праверка па ўтрыманню ў сцёкавых водах мясакамбіната і іншых прадпрыемстваў каштоўных адходаў. Была правярана гатоўнасць раённага аддзялення таварыства паляўнічых і рыбалоў да зімовай падкормкі лясной фауны.

З дня ў дзень, з месяца ў месяц стаіць на варце багаццяў прыроды дзяржаўны інспектар Полацкага раёна Аляксандр Іванавіч Мядзведзеў. Яму ідзе шосты дзесятак, але яго энергія і адданасці справе можа пазаздросціць юнак. Ахова прыроды стала для яго справай партыйнага сумлення, справай жыцця.

Я. ЗАЛЕСКІ.

Так званы Прыпяцкі прагіб знаходзіцца на паўднёвым усходзе рэспублікі. Працягласць яго з усходу на захад—260—280, шырыня—120—150 кіламетраў. На поўдні і поўначы ён абмежаваны разломамі, амплітуда якіх дасягае 4—5 кіламетраў.

Прыпяцкі прагіб—скарб метраў Беларусі. Вучоныя, практыкі будуць звяртацца да яго зноў і зноў. Справа ў тым, што тут адкрыты і распрацоўваюцца багатыя радовішчы нафты, ёсць паклады каменнага і бурога вугалю, гаручых сланцаў, надзвычай многа каменнай і калійнай солі. Па магутнасці—гэта другі калійносны раён краіны (чацвёртая частка прамысловых запасаў і палавіна сучаснай здабычы).

Каменныя і калійныя солі ў разрэзе дзвону складаюць дзве магутныя тоўшчы. Ніжняя з іх, верхняйфранскай, распаўсюджана на 19 тыс. квадратных кіламетраў, залягае на глыбіні ад 1000 да 3500 метраў. Пласты каменнай солі чаргуюцца з вапнякамі, даламітамі, ангідрытамі, мергелямі, глінай. Каменная соль складае каля 80 працэнтаў усёй тоўшчы разрэзу.

Верхняя саяляносная тоўшча на

САЛЯНЫЯ КУПАЛЫ ПАЛЕССЯ

значнай тэрыторыі аддзелена ад ніжняй міжсаялявымі адкладаннямі: глінай, пясчанікамі і г. д. Распаўсюджанасць верхняй тоўшчы—каля дваццаці шасці тысяч квадратных кіламетраў, магутнасць—ад 200 да 3200 метраў. У разрэзе—дзесяткі калійных гарызонтаў, плошча якіх больш як 10 тыс. км². Запасы калійнай солі—дзесяткі мільярдаў тон.

З-за сваіх асаблівасцей (нізкая шчыльнасць і высокая пластычнасць) пад уздзеяннем высокай тэмператур і ціску, соль нібы ўсплывае на паверхню, утвараючы цікавыя геалагічныя аб'екты—саяляныя купалы. Вывучэннем іх у Прыпяцкім прагібе і займаюцца цяпер геологі.

Найбольшае «цячэнне» солі адзначана ў ніжняй частцы верхняй тоўшчы, якая складзена пераважна з каменнай солі. У верхняй калійноснай

частцы, дзе многа іншых прымесьяў, рух солі не заўважаецца.

Соль рухалася на працягу дзесяткаў мільянаў гадоў. Яна панідала міжкупальныя зоны, узнімалася па разломах і стварала ядры саяляных купалаў—саяляныя масівы. «На старым месцы» актыўнай солі засталася нямнога, некалькі дзесяткаў метраў, а тоўшча новых саяляных масіваў—2000—3000 метраў. Лёгка ўявіць, які «пейзаж» утварыўся. Рэльеф надзвычай складаны: хрыбты вышынёй да 4 км, даліны, невысокія пагоркі. Дно такіх далін ад паверхні зямлі ляжыць на глыбіні 2—4,5 км, вяршыні саяляных гор—на глыбіні 300—500 метраў.

Саяляныя масівы змяшчаюць дзесяткі трыльёнаў тон каменнай солі. Пад імі, у міжсаяляных і падсаяляных карбанатных адкладаннях, і былі адкрыты паклады нафты. Соль служыць нібы накрывнай, захоўвае яе.

Будаванне і фарміраванне саяляных купалаў Прыпяцкага прагібу—вельмі цікавая і шматбакая праблема. Вывучэнне яе дапаможа геологам адкрыць новыя падземныя багацці рэспублікі.

В. КАНІШЧАУ,
геолаг.

Птушаняты ляснога канька

Вялікая колькасць птушак і звяроў, безліч матылькоў, жукоў, мух, мурашак лятаюць, поўзаюць, скачучь, капаюць сабе норы і робяць гнёзды. І ўсе яны жывуць пад полагам лесу. Не знойдзеш ніводнага куста, дрэва, якое не засялілі б жывыя істоты.

Тут, у лесе, яны выводзяцца, знаходзяць сабе ежу і прытулак. Лес нагадвае вялізны дом, у якім жыве мноства жыхароў са сваімі звычкамі і паводзінамі. Май і чэрвень — гэта тыя месяцы, калі найбольш бурна праяўляецца жыццё лесу.

Смоўж

Фота Д. Бяспалага, Г. Гулеўскага і М. Шарая

Малады лось

У БУДСЛАЎСКИМ ЛЯСНІЦТВЕ

На многія кіламетры раскінуліся лясы Будслаўскага лясніцтва, што на Мядзельшчыне. Тут можна сустрэць ласёў, дзікоў, казуль, лісіц і іншых лясных насельнікаў, з якімі ляснік Антон Антонавіч Папок добра знаёмы. Яны прывыклі да гэтага чалавека: ён падкормлівае іх сенам, бульбай і кладзе ў кармушкі соль-лізунец.

— Адно ласіху я сустракаю ўжо некалькі гадоў, — расказвае А. Папок. — Я заўсёды вітаюся з ёй і ласкава гавару некалькі слоў, а яна падыходзіць да мяне блізка-блізка і слухае. Неяк я цэлы тыдзень хварэў. А прыйшоў у лес і на старым месцы сустрэў сваю «знаёмую». Ласіха падышла і глядзіць мне ў вочы, нібы спытаць хоча: «Што здарылася, чалавеча, чаму так доўга не з'яўляся?».

— А летась, у красавіку, — расказвае далей А. Папок, — іду, як заўсёды, сцяжынкай, дзе сустракаў ласіху, і раптам бачу, што яна нервова ходзіць вакол нейкага невялікага ўзгорачка. Падыходжу бліжэй — а там двое ляснятак ляжаць.

Калі А. Папок падышоў бліжэй, ласіха пазнала яго: доверліва паглядзела на

лесніка, паварушыла вушамі, глуха махнула і спакойна пачала аблізваць сваіх цёмна-рыжых ляснятак.

З любоўю да сваёй справы адносяцца работнікі лесу. У гэтым вялікай заслуга ляснічага Івана Харытонавіча Канаваленкі. Па яго ініцыятыве створана пярвічнае таварыства па ахове прыроды ў мястэчку Будслаў і вёсках Пузыры, Габы, Яцкавічы і Верабі.

Рабочы кабінет І. Канаваленкі нагадвае сапраўдны прыродазнаўчы музей. Тут багата прадстаўлена мясцовая фауна.

На спецыяльных падстаўках па ўсім кабінете — чучалы звяроў, птушак і нават некаторыя віды рыб.

Ля акна стаіць дзік, за ім — воўк, лісіца, над імі — рысь, воддаль па дрэве крадзеца куніца.

— Нашаму музею чатыры гады, — гаворыць Іван Харытонавіч. — Ідэю яго стварэння я выношаў даўно, але не было адпаведнага памяшкання. А вось як пабудавалі новы дом пад кантору лясніцтва, тады патроху пачалі збіраць экспанаты. Ёсць у нас і адмысловы майстар-аматар Канстанцін Міхаэль, які робіць нам чучалы звяроў і птушак.

Іван Харытонавіч расказвае шмат цікавых гісторыяў.

У вёсцы Габітацыя, што за пяць кіламетраў ад Будслава, згаладалая рысь залезла ў хлёў і пачала душыць там курэй. Гаспадыня пачула крык сваіх нясушак і пабегла да хлява. Рысь спалохалася і хацела знікнуць праз дзірку ў плоце. Цётка хапіла яе за заднія ногі. Тут на дапамогу прыбег сусед і забіў няпрошанага гасця.

— Які вялікі кот! — пляснула цётка рукамі.

— Гэта не кот, — засмяяўся сусед, — а рысь. Яна была галодная і аслабелая, а так бы не здабраваць табе, кабетка...

Кабінет-музей Канаваленкі гасцінна сустракае тых, хто цікавіцца роднай прыродай. Сам гаспадар дае тлумачэнні, цікава і захапляюча расказвае гісторыю кожнага экспаната.

Дзякуючы прыродаахоўнай рабоце, якую вядуць аматары прыроды сярод насельніцтва, колькасць сяброў прыроды няспынна павялічваецца.

А. ДЗІК.

ПУШНАЯ СЫРАВІНА

Пачынаючы з гэтага нумара, рэдакцыя мяркуе надрукаваць шэраг артыкулаў Р. Цыёнскага, прысвечаных першаснай апрацоўцы шкур пушных звяроў.

Пушной сыравінай (пушнінай) называюць нявырабленыя шкуркі пушных звяроў, што здабываюць шляхам палявання або атрымліваюць у выніку раз'ядзення пушных звяроў у зверадаючых гаспадарках.

Пушная сыравіна падраздзяляецца на зімовыя і вясновыя віды. Да зімовых відаў належаць шкуркі і шкуркі пушных звяроў, якія здабываюць пераважна ў зімовы час, калі якасць валасянога покрыва найбольш высокая. Гэта шкуркі вавёркі, бобра, выдры, гарнастая, ласкі, янотападобнага сабакі, янотапаласкуна, зайца-беляка, зайца-русака, куніцы, лісіцы чырвонай, норкі, андатры, тхара і шкуры барсука, ваўна, рысі, мядзведзя.

Вясновымі відамі называюць шкуркі пушных звяроў, якія здабываюць галоўным чынам у вясенне-летні час. У Беларусі да гэтых відаў належаць шкуркі дробных грызуноў: крата, пацука вадзянога і пацука свёрнавога.

Пушніна — асноўная таварная прадукцыя пал'юнічага промыслу. Гэта дэфіцытная сыравіна для цэлай галіны народнай гаспадаркі — футравай прамысловасці.

БУДОВА ШКУРКІ (ШКУРЫ). Шкурка (шкура) з'яўляецца вонкавым покрывам жывёлы, аддзеленым ад яе тушкі, і складаецца са шкурнай тканкі (мяздры) і валасянога покрыва. Пры вызначэнні якасці шкурак найбольшая ўвага звяртаецца на валасяное покрыва, аднак будова і ўласцівасць мяздры таксама маюць вялікае значэнне.

У шкуркі вылучаюць дзве станоўчыя часткі: хрыбтовую (спінную) і брушную (чэрава). Потым ідуць: лобік — з верхняй часткі галавы; шчокі — з бакоў галавы; шыя і загрывак — з пярэдняй хрыбтовай часткі паміж вушамі і лапаткамі; хрыбет, агузак — у вобласці крыжы; лапаткі, бакі, сцёгны, дужка, грудная вобласць, чэрава, пахвіна — з задняй часткі чэрава (пахвіннай вобласці цела); лапы і хвост.

Скурнае покрыва шкуркі складаецца з наступных асноўных слаёў: эпідэрмісу, дэрмы, тлушчавага слою (у асобных відаў), і падскурнай мускулатуры. З цэлаю жывёлы скурнае покрыва звязана рыхлай злучальнай тканкавай праслойкай — падскурнай клятчаткай. Эпідэрміс пакрывае паверхню скурнага покрыва і амаль непранікальны для вады, хімічных рэчываў і бактэрыяў. Выходзячы з гэтага, сушку і засолку шкурак (шкур) пачынаюць звычайна з боку ніжэйляжачых слаёў скурнага покрыва.

Дэрма аддзелена ад эпідэрмісу тонкай праслойкай з аморфнага паупразрыстага рэчыва і спляцення тоненіх валаконцаў. У дэрме залягае карэнне валасоў, скурныя залозы, мышцы, выпрамляючыя валасы, нервовыя заканчэнні і густая сетка крываносных і лімфатычных сасудаў.

Тлушчавы слой знаходзіцца пад дэрмай. Ён асабліва развіты ў шкурак звяроў, здабытых увосень, а ў шкурак вясновай і позневясновай здабычы адсутнічае. У працэсе першаснай апрацоўкі шкурак тлушчавы слой належаць выкідаць.

Падскурная мускулатура залягае непасрэдна пад дэрмай (пры адсутнасці тлушчавага слою) або пад шырокім слоём шкуркі. Падскурная мускулатура ў выглядзе плёнікі найбольш

развіта на загрывку і над лапаткамі, на грудзях і ў вобласці галавы. Мышцы, злучаючы шкуру з тушай, у месцы свайго найбольшага развіцця пераходзяць у лёгкую аддзяленню шкуркі пры яе здымцы.

У падскурнай клятчатцы часта назіраюцца вялікія назапашванні тлушчавых клетак. Гэта праслойка развіта ў рознай ступені на шкурках жывёл розных відаў і ў розны час здабычы. Пры першалачатковай апрацоўцы шкурак падскурная клятчатка выдалаецца.

Валасяное покрыва шкуркі складаецца з вялікай колькасці ніцепадобных утварэнняў шкуркі — валасоў, якія маюць розную форму, афарбоўку і будову.

У большасці звяроў валасяное покрыва ў залежнасці ад пэры года знаходзіцца або ў стадыі адноснага спакою, калі рост валасоў спыняецца (зіма, лета), або ў стадыі выпадзення валасоў і інтэнсіўнага ўтварэння новага валасянога покрыва (вясна, восень).

У залежнасці ад функцыі, якія яны выконваюць, а таксама таўшчыні, формы і мікраструктуры, валасы падраздзяляюцца на накіроўваючыя, восцевыя, прамежкавыя, пуховыя і адчувальныя. Накіроўваючыя і восцевыя валасы звычайна называюць пакрываючымі валасамі.

Накіроўваючыя валасы — самыя доўгія, тоўстыя і ўзвышаюцца над іншымі валасамі. Залягаюць яны ў скурным покрыве глыбока і пры нямелым абтлушчванні шкуркі іх карэнне часам падрываецца. Накіроўваючыя валасы падтрымліваюць масу пуховых валасоў і, узвышаючыся над іншымі валасамі, утвараюць верхні вэлюм валасянога покрыва, надаюць яму пышнасць.

Восцевыя валасы значна карацейшыя за накіроўваючыя. Яны ахоўваюць пуховыя валасы ад розных механічных уздзеянняў і залягаюць у скуры менш глыбока чым накіроўваючыя.

Прамежкавыя валасы карацейшыя і танчэйшыя за восцевыя, але даўжэйшыя і таўсцейшыя, чым пуховыя і залягаюць у скуры параўнаўча неглыбока.

Пуховыя валасы самыя кароткія, тонкія і найбольш шматлікія ў параўнанні з іншымі катэгорыямі валасоў. Яны ўтвараюць ніжні густы ярус валасянога покрыва шкурак. Залягаюць у скуры неглыбока.

Адчувальныя валасы, або вібрсы, размяшчаюцца ў нязначнай колькасці пучкамі або па адным на верхняй губе зверу («вусы»), над вачыма, на шчоках, на падбародку і ніжняй губе. Вібрсы глыбока залягаюць у скуры.

Таварныя якасці шкурак залежаць як ад характару іх валасянога покрыва, так і ад будовы мяздры. Даўжыня валасоў абумоўлівае пышнасць футра. Ад мікраскапічнай будовы стрыжняў валасоў, адносін таўшчыні валасоў да іх даўжыні і колькасці суадносін восцевых валасоў да пуховых залежыць мяккасць і шаўнавістасць валасянога покрыва. Асноўнымі таварнымі якасцямі шкуркі з'яўляецца таксама шчыльнасць мяздры і яе трываласць на разрыв, а таксама колер, бляск, вышыня, пругкасць, плошча шкурак, трываласць сувязі валасоў з мяздрой і інш.

Таварныя якасці шкурак вызначаюцца пераважна органа-лептычным метадам, г. зн., з дапамогай органаў пачуццяў сарціроўшчына — зроку, dotyку і інш. У асобных выпадках вызначэнне таварных уласцівасцей шкурак робіцца лабараторнымі метадамі.

Р. ЦЫЁНСКІ.

ПАВЕТРА,

Увага да гарадскога клімату ў апошні час прыкметна ўзрасла.

Элементы клімату — сонечная радыяцыя, тэмпература паветра, атмасферны ціск, вецер, вільготнасць, туманы, воблачнасць, ападка і г. д. Яны знаходзяцца ва ўзаемазвяззі. Значыцца, клімат горада — гэта сукупнасць метэаралагічных з'яў, якія характарызуюць сярэдні стан гарадской атмасферы.

Разгледзім некаторыя з элементаў. У першую чаргу, так званую пялёнку ці імглу, якая, на жаль, стала неад'емнай часткай гарадскога ландшафту.

Прамысловыя прадпрыемствы, усе катэгорыі, якія працуюць на цвёрдым і вадкім паліве, забруджваюць паветра сажай, попелам, сярністымі злучэннямі, вокісам вугляроду і серы. Медыкі падлічылі, што ў пылагазавых выкідах змяшчаецца каля 140 шкодных рэчываў. Многія з іх не маюць ні паху, ні колеру і ўплываюць на здароўе чалавека не адразу, а з'яўляюцца нібыта мінай замаруджанага дзеяння.

У буйных гарадах паветра забруджваецца выхляпнымі газамі аўтамабіляў. На іх долю выпадае амаль палавіна ўсіх забруджванняў атмасферы. У сярэднім адзін легкавы аўтамабіль выкідае за гадзіну каля трох кубічных метраў вокісу вугляроду, а грузавая машына — у два разы больш.

Асабліва шмат шкодных прымесяў паступае ў атмасферу гарадоў ЗША і Англіі. У Лос-Анджэлесе, напрыклад, налічваецца каля чатырох мільёнаў аўтамабіляў, якія штодзённа выкідаюць у паветра каля дванаццаці тысяч тон вуглевадароду, вокісу азоту і вокісу вугляроду. Над гарадамі вісіць удушлівы туман. «Смог» Лос-Анджэлеса ўяўляе сабой сіневаты дым, які на дзеяноста працэнтаў складаецца з выхляпных газаў аўтамашын. Жыццё тут часам робіцца невыноснае.

Сярод вуглевадародаў, што вылучаюцца аўтамабілямі, ёсць злучэнні (бензапірэн, бензантрацэн), якія валодаюць канцэрагеннымі якасцямі. У Парыжы захворанне ракам за апошняе дзесяцігоддзе падвоілася.

Вельмі шкодныя для чалавека фторыстыя злучэнні, якія выклікаюць захворванні горла. Вокісы азоту дзейнічаюць на сэрца, выклікаюць страўнікава-кішачныя захворванні, разбураюць зубы.

Захворванне запаленнем лёгкіх і туберкулёзам намнога вышэй у раёнах, дзе канцэтрацыя шкодных рэчываў у атмасферы перавышае норму.

У выніку безупыннага вылучэння шкодных газаў над горадам утвараецца «шапка» дыму. Працэсы, якія ў ёй адбываюцца,

вывучаны яшчэ недастаткова. Газыя «шапкі» займаюць іншы раз вялікую прастору, прасціраюцца на вышыню да двух кіламетраў.

Пялёнка імглы аслабляе інтэнсіўнасць сонечнай радыяцыі. Імгла паглынае ультрафіялетавыя прамені, у той час, як прамені з доўгай хваляй прапускаюцца лепш. Мы ж ведаем, што ультрафіялетавыя прамені для здароўя чалавека маюць першаступеннае значэнне: знішчаюць бактэрыі, валодаюць супрацьракі-тычнымі ўласцівасцямі і г. д.

У зімовы час імгла апускаецца асабліва нізка. Летам жа ў выглядзе шлейфа яна адносіцца ветрам і бачна іншы раз за пяцьдзесят кіламетраў.

У непасрэднай залежнасці ад сонечнай радыяцыі знаходзяцца тэмпературныя ўмовы. Сярэдняя гадавая розніца тэмпературы горада і сельскай мясцовасці вагаецца ад 0,5 да 1,5 градуса. У Нью-Йорку гэтая розніца асабліва вялікая — 1,83 градуса, у Парыжы — 1,5, Берліне — 1, Будапешце — 0,7, Баку — 0,4 градуса.

Цёмны колер будынкаў, вуліц з'яўляецца добрым правадніком цяпла. Шырокія плошчы, вуліцы асабліва нагрываюцца ў поўдзень. У цэнтры горада ўтва-

МАШЫНЫ

раецца «востраў цяпла». Ноччу гарадская імгла стрымлівае аддачу цяпла ў атмасферу. Таму пасля спякотных дзён летам у горадзе звычайна наступае духата. У ветранае надвор'е тэмпературная розніца паміж цэнтрам і ўскраінамі амаль знікае. Заўважана, што кантрасты паміж «воствам цяпла» і астатняй часткай горада змяншаюцца ў нерабочыя дні, калі атмасфера горада больш чыстая. Значыць, ва ўтварэнні «воства» больш за ўсё вінаваты прымесі, якія і парушаюць натуральны радыяцыйны рэжым горада. Японскія вучоныя ўстанавілі, што над цэнтрам Токіо «востраў цяпла» ўзвышаецца на 100—150 метраў, у меншых гарадах — на вышыню 30—40 метраў.

У выніку рознасці тэмператур паміж цэнтрам і ўскраінамі ўзнікае і рознасць ціску. У цэнтры горада засмоктваецца паветра з перыферыі. Узнікаюць так званыя вятры палёў, якія ўзмацняюць імглу.

З-за «шапкі» імглы і з-за таго, што горад мае вялікую няроўнасць (чаргаванне будынкаў рознай вышыні і памераў, вуліц і паркаў і г. д.) над ім і перад ім утвараецца паветраная падушка, якая зацягвае новыя паветраныя патокі. З ростам горада, маецца на ўвазе шматпавярховасць, павялічваецца і магутнасць паветранай падушкі над ім. Адсюль узнікае і праблема вентыляцыі горада.

Горад — распаўсюджвальнік туману. Ён утвараецца пры вялікай вільготнасці, асабліва, зімовымі раніцамі. Туман шкодны: зімой паглынае палавіну сонечнага святла, перашкаджае рассяіванню газаў і дыму. Даследчыкі ўстанавілі, што карта распаўсюджвання туману ў Англіі амаль цалкам супадае з карта забруджвання паветра над ёй.

Горад аказвае асушальны ўплыў на наваколле, стварае дэфіцыт вільгаці. Асноўная маса вады, што трапляе сюды ў выглядзе атмасферных ападкаў, адводзіцца па каналізацыйнай сістэме.

Пытанні гарадскога клімату набываюць асобае значэнне ў сувязі з тэхнічным прагрэсам і бурным ростам гарадоў. Трэба весці самую актыўную барацьбу за чысціню паветранага акіяна над прамысловымі раёнамі.

Ужо сёння неабходна клапаціцца аб абсталяванні аўтатранспарту высокаэфектыўнымі нейтралізатарамі, якія зніжаюць колькасць і таксічнасць выхляпных газаў. У нашай краіне прадугледжваецца выкарыстанне ў якасці аўтамабільнага паліва звадкаванага газу. Вядуцца работы над стварэннем электрычнага аўтамабільнага рухавіка. З забруджваннем змагаюцца і іншымі сродкамі. Ствараюцца, напрыклад, падземныя магістралі. Змяняюцца колькасці наземных дарог дазволіць павялічыць плошчы пад бульвары, скверы і г. д.

Пры размяшчэнні прамысловых прадпрыемстваў ўлічваецца напрамак пануючых вятроў. Жылыя кварталы будуцца перад прамысловымі па ветру, як гэта зроблена ў Валгаградзе і Магнітагорску. Гэтыя гарады размешчаны ў выглядзе ленты. У першым радзе — паркі, потым — жылыя кварталы, зноў — зялёныя насаджэнні і, нарэшце, — прамысловыя аб'екты.

...У Запарожжы дзейнічае комплексная экспедыцыя Галоўнай геаграфічнай абсерваторыі імя Вайкова, якая займаецца даследаваннямі клімату Запарожжа. Комплексныя вывучэнні датычаць праблематыкі гарадскога клімату.

Прамысловыя цэнтры са спадарожнікаў Зямлі прагледжваюцца як буйныя цеплавыя анамаліі. Пакуль што яны не грэюць планету, але вучоныя падлічылі,

...І МЫ

што калі захаваецца сучасны тэмпературны развіцця энергетыкі, то праз сто гадоў на Зямлі будзе вылучацца столькі цяпла, колькі яна атрымлівае зараз ад Сонца.

Глыбокае вывучэнне тыповых змен клімату горада дазволіць уявіць тэрыторыю, якая можаць адбыцца на Зямлі ў будучыні.

А. БАГАСЛОВА,
асістэнт Белдзяржуніверсітэта
імя У. І. Леніна.

АБРЫКОСЫ АТРЫМАЛІ ПРЫЗНАННЕ

М. ДЗЯЛЕНДЗІК,
кандыдат сельскагаспадарчых
наук.

У Беларусі абрыкосы разводзяць ўжо каля 50 гадоў. Упершыню іх завезлі на Брэстчыну з Днепрапятроўскай вобласці, праз некалькі гадоў — з Чарнавіц. Саджанцы добра прыжыліся і пачалі пладаносіць.

Чарнавіцкія «перасяленцы» не вытрымалі суровай зімы 1928-29 года і загінулі. Саджанцы з Днепрапятроўшчыны ўцалелі.

Цяпер абрыкосы атрымалі прызнанне не толькі ў садаводаў Брэста, але і многіх раёнаў — Іванаўскага, Камянецкага, Кобрынскага, Столінскага; на Гомельшчыне — Мазырскага, Пятрыкаўскага, Хойніцкага.

Практика сведчыць, што ў нас нядрэнна прыжываюцца гатункі, завезеныя з Ташкента, Сочы, Адэскай, Варонежскай і Растоўскай абласцей. Праўда, на пачатку прывазныя расліны пакутуюць ад марозу, але не гінуць. У саджанцаў з Ташкента і Сочы ў першыя гады аднагодовага парасткі абмярзалі да 25 сантыметраў. Украінскія гатункі менш адчувальныя.

Неспрыяльнымі для абрыкосаў, як і для мясцовых плодовых парод (яблыні, грушы, вішні), былі зімы 1928-29, 1939-40, 1949-50, 1955-56, 1962-63 гадоў, калі маразы на поўдні і паўднёвым захадзе Беларусі дасягалі 36 градусаў. Зіма 1962-63 г. была найбольш суровай. Перыяд вельмі нізкіх тэмператур складаў звыш 30 дзён. Аднак абрыкосы не загінулі.

У Беларусі абрыкосы баяцца вясновых замаразкаў, асабліва позніх, у час цвіцення.

Абрыкосы непатрабавальныя да глебы. Добра растуць на пясчанай глебе. Не рэкамендуецца садзіць на гліністай і пераўвільготненай глебе.

У даведчанай літаратуры сказана, што пры закладцы абрыкосавых насаджэнняў грунтавыя воды павінны знаходзіцца не менш як за два метры ад паверхні.

Узровень грунтавых вод у межах Брэста вагаецца ад 0,6—1,2 м вясною і да 1,5—2 м летам. Глеба тут дзярнова-падзолістая, рознага механічнага саставу — пясчаная, супясчаная і сугліністая. Абрыкосы растуць хутка і добра пладаносяць. Быў год, калі ў садзе Брэсцкага педінстытута з аднаго дрэва сабралі звыш ста кілаграмаў пладоў.

Сярэдняя дата цвіцення абрыкосаў у Брэсце — 23 красавіка. Самае ранняе цвіценне зарэгістравана 15 красавіка ў 1961 і 1967 гадах. Абрыкосы пладаносяць штогод, неўраджайныя гады надараюцца рэдка.

У нашых умовах абрыкосы пладаносяць на чацвёртым-пятым годзе. Плады даспяваюць у залежнасці ад гатунку. Раннія — у канцы чэрвеня, познія — на пачатку верасня.

У Беларусі распаўсюджаны гатункі: ананасны, чырванашчокі, расашанскі. Сустрэкаюцца жоўты, аранжавы і іншыя.

Кандыдат сельскагаспадарчых навук Р. Лойка на Пінскім апорным пункце садаводства вывёў гатунак палескі, які вызначаецца буйнымі плодамі і высокімі смакавымі якасцямі. Плады палескага даспяваюць у ліпені. Гатунак заслугуе самага шырокага распаўсюджвання.

Як мы ўжо адзначалі, развядзенне абрыкосаў у БССР найбольш мэтазгодна ў паўднёвых і паўднёва-заходніх раёнах рэспублікі. Асноўнымі месцамі «прапіскі» могуць быць раёны

ТАРПАНЫ

У. ГЛАДЭНКА,
кандыдат сельскагаспадарчых навук.

Па эвалюцыі тарпанаў у Беларусі спецыяльных даследаванняў не праводзілася. Весткі па археалогіі і гісторыі, якія ў нас ёсць, іншы раз супярэчлівыя і разрозненыя. Работу ў гэтым напрамку мы праводзілі з 1963 па 1972 год. Касцявыя рэшткі коней старадаўніх форм вывучаліся па дадзеных раскопак у фондах інстытутаў гісторыі і геалогіі АН БССР, а таксама музеяў Мінска, Вільнюса і краязнаўчых музеяў абласных цэнтраў. Усе даследаванні вяліся па метадыцы В. Громавай (1948) і А. Жылінскага (1950) шляхам анатамічна-марфалагічных аналізаў і вымярэння касцей. Усяго было даследавана 36 шкілетаў галавы, 2280 касцей і 600 зубоў, якія належалі 320 асобінам. Для параўнання вывучана 64 шкілеты коней сучасных абарыгенных (беларуская вупражня, палеская і лясная) папуляцый.

Гэтыя дадзеныя дапоўнены вывучэннем 160 архіўных, рукапісных і літаратурных крыніц, а таксама назіраннямі за ўзноўленымі тарпанамі ў запаведніку «Белавежская пушча».

К. Палікарповіч, В. Будзько на аснове археалагічных раскопак устанавілі, што першыя сляды чалавека і жывёлы на тэрыторыі Беларусі адносяцца да верхняга перыяду каменнага веку. У найбольш старажытных паселішчах (цяперашні Чачэрскі раён) былі знойдзены рэшткі дзікіх жывёл лясной фауны: маманта, ваўка, мядзведзя, дзіка, ляснога тарпана.

У неаліце табуны тарпанаў жылі на ўсёй тэрыторыі Беларусі, асабліва шмат іх было ў пушчах Палесся. Да перыяду Прыдняпроўскай культуры (3 тыс. да н. э.) належыць першае прыручэнне коней, а да перыяду Палескай культуры (2—1 тыс. да н. э.) — ужыванне мяса коней у ежу.

Э. Загарульскі, Г. Штыхаў адзначаюць, што ў 5—4 стагоддзях да н. э. жыхары Беларусі выкарыстоўвалі коней для верхавой язды і ў вупражы. Па матэрыялах раскопак паселі-

шчаў Днепра-Дзвінскай і Віленска-Палескай культур было даследавана шмат касцявых рэштак старажытных коней з аднакамі лясных тарпанаў. Гэтыя, нават коратка прыведзеныя дадзеныя, сведчаць, што коні на тэрыторыі Беларусі зарадзіліся вельмі даўно.

Па галоўных прамерах і індэксах устаноўлена анатамічнае і марфалагічнае падабенства шкілета тарпанаў і коней сучасных папуляцый. Доўгая эвалюцыя коней не выклікала значных змяненняў восевага і перыферычнага шкілета. Пад уплывам натуральнага адбору і прыродных умоў прагрэсавалі толькі памеры касцей. У выніку вывучэння 36 шкілетаў галавы ляснога тарпана, сучасных (палескіх і беларускіх) вупражных коней і каня Пржавальскага выяўлена, што дзікія тарпаны і коні сучасных папуляцый маюць падобныя краніалагічныя асаблівасці.

На тэрыторыі Беларусі лясныя і стэпавыя, або паўднёва-рускія тарпаны, жылі з часоў неаліту да пачатку XVIII стагоддзя. Спачатку яны займалі ўсю тэрыторыю, а з XVI стагоддзя вымушаны былі перайсці ў глухія лясныя масівы. Гэта пацвярджаецца паведамленнямі многіх аўтараў аб тым, што яшчэ ў XIII—XVI стагоддзях на іх палявалі, лавілі і нават аб'язджалі.

К. Цішкевіч, спасылаючыся на летапісы 1218 года, пісаў, што «...на гандлёвых рынках Літвы з Прыбалтыйскім краем прадаваліся футры і адзенне з куніц, мядзведзяў, баброў, выдраў, ваўкоў, а таксама скуры дзікіх коней».

Г. Карцаў адзначае, што ў 1405 годзе літоўскія князі з мэтай папаўнення арміі коньмі і мясам лавілі ў Белавежскай пушчы лясных тарпанаў.

С. Северцаў паведамляе, што дзікія тарпаны вяліся на землях Польшчы і Заходняй Беларусі да XVIII стагоддзя.

Т. Сабліна падкрэслівае, што апошні вольны тарпан быў злоўлены ў Белавежскай пушчы ў канцы XVIII стагоддзя.

Па дадзеных гэтых аўтараў, яшчэ ў XVIII стагоддзі тарпаны вывозіліся з Белавежскай пушчы ў запаркі многіх краін свету. Да 1808 г. яны разводзіліся ў маентках Замосша і Білгорай у Польшчы, а потым былі раздзедзены сялянам.

У выніку даследавання археалагічных і гістарычных матэрыялаў, а таксама вывучэння эвалюцыі і біялагічных якасцей узноўленых тарпанаў у Белавежскай пушчы, выяўлена, што дзікія коні жылі ў дваццаці пунктах старажытных культур:

з мяккім кліматам, дзе сярэднегадавая ізатэрма $+6^{\circ}$ і вышэй. Пры падборы гатункаў улічваецца: марозаўстойлівасць, устойлівасць кветкавых пупышкаў да позніх вясновых замаразкаў, высокі працэнт цукру ў пладах, смакавыя якасці і памеры пладоў.

Пачынаючы з 1965 года, мы нарыхтоўвалі насенне і рассыла-лі яго школам, станцыям юннатаў, навуковым установам рэспублікі.

Яшчэ некалькі парад. Пры развядзенні абрыкосаў у паўднё-вых і паўднёва-заходніх раёнах БССР насеннай базай могуць служыць не толькі мясцовыя насаджэнні, але і гатункі з цэнтральных раёнаў Украіны, Варонежскай вобласці.

Абрыкосы размнажаюць насеннем і вегетацыйна. Высяваюць насенне восенню і вясной. Сартыфікацыя пры вясновым пасеве — 90—100 дзён. Восенскі пасей — верасень — кастрычнік. Пры вегетацыйным размнажэнні лепшы спосаб — акуліроўка ў ніжнюю частку ствала.

Месца пад абрыкосавы сад павінна быць захавана ад халод-ных вятроў, з добрым паветраным дрэзнажом. Не рэкаменду-ецца выкарыстоўваць паўднёвыя схілы, нізіны.

Абрыкосы дрэнна пераносяць цень. Пры густой пасадцы фарміруецца слабая крона, дрэва не развіваюцца.

На пясчанай і супясчанай глебе абрыкосавыя дрэвы раз-мяшчаюць 6×4 , 6×5 , 7×3 , 7×4 , а на сугліністых — 6×6 , 6×7 метраў.

Тэхніка пасадкі абрыкосаў такая ж, як і яблыні. Угнаенні пад абрыкосавыя сады ўносяць арганічныя і мінеральныя.

Абрыкосы могуць і павінны заняць у нашых садах значнае месца.

Вялікую дапамогу ў адборы і размнажэнні каштоўных гатун-каў здольны аказаць станцыі юннатаў, школы і секцыі саде-водства таварыстваў аховы прыроды. Ініцыятыву Брэсцкага абласнога таварыства аховы прыроды і Брэсцкай абласной станцыі юннатаў варта падтрымаць.

Тураве, Калінкавічах, Пінску, Брэсце, Камянцы, Ваўкавыску, Навагрудку, Міры, Свіры, Віцебску і іншых.

Тарпаны адрозніваліся выключнай вынослівасцю. Дарослых жарабцоў і кабыл дагнаць на адкрытых месцах было амаль не-магчыма. Жарабіліся кабылы ў зацішных месцах, найчасцей у зарасніках кустоў. 3—5-дзённае жараб'е ўжо бегала за мат-кай. Калі нападлі ваўкі, табун абаранялі жарабцы і кабылы, а маладняк знаходзіўся ў сярэдзіне круга.

У гісторыі вядомы выпадкі прыручэння тарпанаў. Расказы старажылаў, на мяжы з Белаўскай пушчай у пойме ракі Лясной (Высокае, Камянец) паўкроўных і чвэрцькроўных тар-панаў выкарыстоўвалі ў сельскай гаспадарцы. Сярод вывуча-ных у 1963—1972 гадах больш 12 тысяч абарыгенных коней (беларуская вупражная, палеская і лясная) 3840 жарабцоў і кабыл мелі адзнакі сваіх дзікіх продкаў (лясны тып, буланая і мышастая масць, чорныя палосы ўздоўж спіны, зebraйднасць і г. д.).

Такім чынам, нягледзячы на тое, што працэс прыручэння тарпанаў пачаўся яшчэ ў неаліце, на эвалюцыю і пародаўтва-рэнне сучасных папуляцый тарпаны зрабілі значны ўплыў і ў наш час.

Яшчэ ў 1930 гадах была пачата работа па ўзнаўленню тарпанаў у Белаўскай пушчы. У перыяд вайны 1941—1945 гг. амаль усе асобіны загінулі, а дакументацыя была знішчана. Па дадзеных, якія захаваліся, устаноўлена, што табун складаўся з 16—18 асобін. Дзікія коні ўтрымоўваліся ў тарпан-ніку, які займаў плошчу да 50 гектараў. Летам тарпаны пасві-ліся на лясных пашах, зімой — табунавалі. У моцныя маразы іх падкармлівалі аўсом, сенам і караняплодамі. Калі снегапа-ды былі невялікія, табун ішоў у пушчу, а калі глыбіня снегу перавышала 50 сантыметраў, яны заставаліся ля месцаў пад-кармкі. У 1962 годзе зноў пачата работа па ўзнаўленню тарпа-наў у Белаўскай пушчы. Першыя коні, у жыллах якіх цякла кроў лясных дзікіх тарпанаў, завезены з Польшчы. Па ўсіх прыкметах яны маюць шмат агульнага з беларускімі вупраж-нымі, палескімі і ляснымі коньмі.

Біялогія тарпанаў, асабліва лясной формы, якія жылі на тэрыторыі Беларусі, вывучана недастаткова. У гэтым напрамку мы і вялі даследаванні. Няма сумнення, што работа па ўзнаў-ленню тарпанаў мае навуковае і практычнае значэнне.

БРАУЛА— ВОРАГ ПЧОЛ

Браула—эктапаразіт меданосных пчол. Дарослая браула бясконца раздражняе працаўніц вулля калючкамі сваіх ног, кормячыся выдзяленнямі гіпатычных залоз пчол-карміцель, а лічынкі, якая вылупіцца з яйка браулы, робіць праколы ў вачках сотаў, з'ядае воск, мёд, пяргу і пашкодзіць дарослы пчаліны расплод. Браулёз—гэта захворванне пчалінай сям'і, у якой з'явілася браула.

Гэтае насякомае не мае крылаў, затое мае тры пары ног. Вялічынёй яно з галоўку невялікай голкі, чырвона-бурага ко-леру. Ротавы апарат—сысучы. Пры аглядзе пчалінай сям'і, браулу можна заўважыць без павелічальнага шкла.

Доўгія, з вострымі калючкамі ногі браулы дазваляюць ёй беспераходна рухацца ў масе пчол.

Спрытна пераскокваючы з адной пчалы на другую, на мат-ку або труцця і моцна трымаючыся за іх, паразіт адчувае сябе ў бяспецы не толькі тады, калі пчалы знаходзяцца ў вуллі, але і тады, калі вылятаюць з вуллі і робяць значныя пералёты ў пошуках ношкі. Гэтае насякомае аддае перавагу пчолам-карміцельням і матцы, пазбаўляючы яе значнай долі малачка, якім бесперапынна забяспечваюць яе суправаджаю-чыя пчалы.

Пры моцным браулёзе колькасць паразітаў на матцы можа дасягаць трох, чатырох і больш дзесяткаў. Усеўшыся на гру-дзях і шыі, пражэрлівае насякомае морыць матку голадам, пе-рарашкае ёй рухацца і прымаць ежу, аглядаць ячэйкі сотаў і адкладваць у іх яйкі. Хворая браулёзам матка марнее і гіне, а пчаліная сям'я губляе сваю каштоўнасць як гаспадарчая адзінка.

Самка браулы адкладвае яйкі ў мядзювыя ячэйкі сотаў пад васковыя вачкі. Лічынкі, якая выходзіць з яйка, робіць на закрытых частках сотаў жолабападобныя разгалінаваныя праходы дыяметрам 0,3—0,5 міліметра і працягваюць да 5—6 сантыметраў. І ў канцы праходаў акуліваецца. Кукалка белая, авальная, 1,4 міліметра ў даўжыню. Праз 21 дзень пасля адкладання яйка самкай браулы з конана выходзіць дарослае насякомае.

У пчальарстве Беларусі браулёз пакуль што не з'яўляецца шырока распаўсюджаным захворваннем сярод пчол. Толькі на некаторых пасеках у Гродзенскай, Брэсцкай і Магілёўскай абласцях яшчэ сустракаецца гэтае захворванне. Прычынай заражэння гэтых пасек браулай з'явіўся завоз хворых пчаліных сем'яў у пакетах з Краснадарскага краю і Украіны. Асабліва заражаная браулёзам Закарпацкая вобласць, адкуль у Бела-русь на працягу апошніх 2—3-х гадоў завозіліся пакетныя пчалы і маткі карпацкай пароды пчол, прадугледжаныя пла-нам пароднага раяніравання ў рэспубліцы.

Дыягназ гэтага захворвання ставяць тады, калі на сотах, на целе пчалы, труцця або маткі пры пільным аглядзе пчалінай сям'і знаходзіць браулу. Для пацвярджэння дыягназу знойдзе-ных браул пасылаюць у ветлабараторыю.

Прафілактыка браулёзу—гэта папярэджанне заносу паразіта з хворай сям'і ў здаровую, з пасекай, зараджанай браулёзам, у пасеку, дзе гэтага захворвання няма. Паразіт можа быць пе-ранесены з аднаго вулля ў другі на сотах пры падмацаванні пчаліных сем'яў расплодам або мёдам, маткай або пчоламі пры фарміраванні новых сем'яў, а таксама пчоламі-зладзейкамі. На пасеку гэты паразіт можа быць занесены залётным роём. Завоз або перасылка поштай нездаровых сем'яў пчол і матак—адзін са шляхоў распаўсюджвання браулёзу на далёкія адлег-ласці.

Для масавага знішчэння браул у сям'і пчол выкарыстоў-ваюць тытунёвы дым, фенаціязін, камфору і неарталін. Акур-ванне браулёзных пчаласем'яў тытунёвым дымам і фенаці-язінам робяць вечарам, калі ўсе пчалы вяртаюцца ў вулей. Пе-рад акурваннем з вулля вымаюць пустыя соты, расшыраючы вулчкі да 18—20 міліметраў, каб пчалы, якія сядзяць на су-седніх рамках, не датыкаліся адна да адной. На дно вулля сцелюць газету або белы ліст паперы. Зверху соты накрываюць палатном, цыратай або плёнкай. Потым у дымар на гарачае вугалле кладуць жменю тытуню або тры грамы фенаціязіну, загорнутага ў адну столку газетнай паперы. Калі тытунь або фенаціязін загарыцца, у люток падрыхтаванай сям'і пускаяць трыццаць струменяў дыму.

Праз дзве мініуты вулей, апрацаваны тытунёвым дымам, ад-крываюць, каб ён праветрыўся. Браул, якія загінулі, вымаюць з вулля разам з газетай і спальваюць. Лячэнне праводзяць на працягу трох вечароў запар.

Акурванне пчаліных сем'яў дымам фенаціязіну робяць двой-чы ў адзін вечар. Праз трыццаць секунд пасля першай апра-цоўкі ў люток пускаяць крыху меншую дозу дыму, прыклад-на, дваццаць струменяў (20 качкоў дымаром). Праз тры міну-ты пасля поўнай апрацоўкі вулей адкрываюць, каб правет-рыць. Браул, якія асыпаліся на паперу, спальваюць. Прэпарат фенаціязін згубна дзейнічае на браул, а для пчол і расплоду сям'і практычна бяшкодны. Соты браулёзных сем'яў дэзінфі-цыруюць фармалінам. Як тытунёвым дымам, так і фенаціязі-нам паўторная апрацоўка браулёзных пчаласем'яў робіцца праз кожныя дзесяць дзён да таго часу, пакуль усе браулы не за-гінуць.

Яйкі, лічынкі і кукалкі браулы знішчаюць, зразаючы нажом васковыя вачкі з закрытага ў сотах мёду, праз кожныя дзе-сяць-чатырнаццаць дзён. Чысцяць дно вулляў, сценкі і драў-ляныя часткі рамак. Зрэзаная васковыя вачкі і вуллёвае смец-це ператопліваюць на воскі. Пасля некалькіх комплексных апрацовак сям'я становіцца здаровай. Лячэбная доза нафталі-ну на адну пчаліную сям'ю—10—15 грамаў, камфоры—3—5 грамаў. Загорнуты ў чысты матэрыял, кавалак нафталіну або камфоры вечарам кладуць на дно вулля, засланга паперай. Браулы ўначы асыпаюцца, а раніцой іх збіраюць і знішчаюць. Апрацоўка робіцца на працягу трох вечароў запар.

А. РЫБАЛЬЧАНКА,
галоўны заатэхнік Упраўлення пчальарства
МСГ БССР.

ПАЛЯВАННЕ З ФОТААПАРАТАМ

На лясных сцэжках рэспублікі ўсё часцей і часцей можна сустрэць паляўнічага не з ружжом у руках, а з фотаапаратам.

Аб гэтым гаворыць і той факт, што толькі ў мінулым годзе ў дзесяці раёнах — Дзятлаўскім, Бярозаўскім, Пінскім, Мядзельскім і іншых — пры гаррайсаветах таварыства паляўнічых і рыбалоў створаны секцыі фотапаляўнічых. У кожнай з іх налічваецца не менш як пяць аматараў і прафесіяналаў. А ўсяго па рэспубліцы цяпер дзейнічае 26 такіх секцый. Фотапаляваннем займаецца звыш 170 чалавек.

Вынік работы гэтых улюбёных у сваю карпатлівую справу людзей такі: кожны год цяпер праводзіцца выстаўка-конкурс. Арганізатарамі конкурсу былі рэспубліканскі савет Беларускага таварыства паляўнічых і рыбалоў, а таксама рэдакцыя газеты «Фізікультурнік Беларусі» і часопіс «Сельскае хозяйство Беларусі».

Вось і на гэты раз выстаўка-конкурс адкрылася ў памяшканні рэспубліканскага савета БТПР. Яна называецца «Фотапаляванне-73». На конкурс даслалі свае лепшыя здымкі 29 чалавек — прадстаўнікі трынаццаці фотасекцый.

— Сёлета, — зазначыў старшыня журы, намеснік старшыні рэспубліканскага савета БТПР У. М. Баранецкі, — конкурс аказаўся багатым леташняга. У ім удзельнічае больш аўтараў. Амаль чвэрць іх — навічкі. Экспазіцыя фотаздымкаў паўней адлюстроўвае цікавыя моманты жыцця звяроў і птушак — прадстаўнікоў Беларускай фауны.

І, сапраўды, на большасці стэндаў што ні здымак, то спыненае аб'ектывам незвычайнае, непаўторнае імгненне з жыцця хутканогой казулі, паважнага ласа, зладзейкаватага ваўка, хітрай і асцярожнай лісы. А вось сапраўды «высакароднае сямейства» — лебедзі са сваім вывадкам. Або наступны здымак: на галінку ўзляцеў прыгажун-глушэц. Відаць, ад вялікай паўнаты свайго птушынага пацучы ён заспяваў чужою песню, і гэты момант застаўся на фотаздымку. Ці яшчэ: бегла па сцяжынцы ласка. Усяго на нейкую долю секунды спынілася яна, стала на заднія лапкі — і трапіла ў аб'ектыў фотакamera.

Пералік гэты можна было б працягваць доўга. І кожны асобны здымак, на якім мы спынілі ўвагу, — гэта сапраўдны твор фотамастацтва. Такія якасці вызначаюцца работамі В. Я. Сугойдзі і М. А. Шарая.

Здымкі В. Я. Сугойдзі «Мацярынства» (казуля з патомствам), «Горача» (лось на вадапой), «Мышкун» (ліса), «Высакароднае сямейства» і іншыя вылучаюцца тым, што вельмі ўдала перадаюць жыццё і паводзіны звяроў і птушак. Гэтае ўражанне ствараецца за кошт таго, што аўтар удала, з пачуццём меры захоплівае ў кадр ландшафт.

Іншую манеру паказу прыроды раскрываюць здымкі М. А. Шарая. Жаданне паглядзець на звера ці птушку зблізку вымушае аўтара здымаць буйным планам, паказваць аб'ект манументальна. Так глядзяцца здымкі «Лясная царэўна» (глушэц), «На адпачынку» (заяц), «Разбуральнік гнёздаў» (якот), «Са мной не жаруй» (воўк), «На ўзлёце» (качка). Гэтым аўтарам заслужана прысуджаны першая і другая прэміі.

Даволі высокае майстэрства фотапалявання паказалі супрацоўнікі Гродзенскай тэлебачання Г. В. Гулеўскі і паляўніцтвазнаўца Гродзенскага абласнога савета паляўнічых і рыбалоў Д. Я. Тапаркоў, якім прысуджаны прэміі за трэцяе месца.

Вельмі важную тэму раскрылі сваімі здымкамі старшы інспектар аддзела арганізацыйна-масавай работы рэспубліканскага савета БТПР С. Л. Баксалаў і старшыня Слабадской пярвічнай арганізацыі Мядзельскага гаррайсавета паляўнічых і рыбалоў А. Г. Маляёнак. Іх здымкі расказваюць аб тым, як людзі дапамагаюць звярам і птушкам зімовай парой, як ахоўваюць месцы іх гнездавання, жыравання і г. д. Паляўніцтвазнаўца з Магілёва Г. В. Кавалёў, старшыня пярвічнай арганізацыі Пінскага гаррайсавета паляўнічых і рыбалоў М. І. Самайловіч і інспектар лясной гаспадаркі з Мінска Г. М. Лагаці ўдасцеены заахвочальных прэміяў. За добрую арганізатарскую работу прэміямі адзначаны фотасекцыі Мінскага, Гродзенскага і Калінкавіцкага гаррайсаветаў таварыства паляўнічых і рыбалоў.

Добрае ўражанне пакідаюць здымкі іншых аўтараў, напрыклад, Ю. Д. Смірнова з Мінска, Ю. І. Лысенкі з Ліды, хоць яны і не аказаліся прызёрамі. Адчуваецца, што гэтыя таварышы з вялікай цярылівасцю сочаць за зверам ці птушкай, каб атрымаць найбольш цікавы кадр.

Ёсць, вядома, здымкі і менш выразныя, невысокага тэхнічнага выканання. Аднак агульнае ўражанне ад прагляду выстаўкі застаецца такое, што ў рэспубліцы расце і творча арганізуецца вялікі атрад людзей, якія не толькі самі ўмеюць захапляцца прыгажосцю прыроды, але імкнучыся паказаць гэтую прыгажосць іншым. Больш таго, яны дапамагаюць вывучаць прыроду, садзейнічаюць яе ахове.

Пакідаеш выстаўку і разумееш: фотапаляванне — гэта не проста адпачынак чалавека, а значна больш важны занятак.

І. АБАБУРКА.

Фота Ю. Смірнова

(Здымкі, дасланыя на конкурс.)

Фота Г. Гулеўскага

Фота В. Сугойдзі

«ФОТАПАЛЯВАННЕ-74»

З мэтай паспяховага выканання пастаноў ЦК КПБ і Савета Міністраў БССР аб узмацненні аховы прыроды і паляпшэнні выкарыстання прыродных рэсурсаў рэспублікі, а таксама папулярызацыі «палявання з фотаапаратам», выхавання ў паляўнічых і ўсіх грамадзян беражлівых адносін да прыроды рэспубліканскі савет Беларускага таварыства паляўнічых і рыбалоў, рэдакцыя бюлетэня «Родная прырода» і газеты «Фізікультурнік Беларусі» аб'яўляюць конкурс «Фотапаляванне-74» на 1974 год.

У конкурсе могуць удзельнічаць фотасекцыі, створаныя пры райгарсаветах ці пярвічных калектывах таварыства, а таксама ўсе фотааматары.

Здымкі, дасланыя на конкурс, павінны адлюстроўваць паводзіны і цікавыя моманты ў жыцці звяроў і птушак, іх гняздоўі, кармленне, норы, логавы, паляўнічыя і рыбалавецкія базы, работу паляўнічых арганізацый па біятэхніі ў прыпісных паляўнічых гаспадарках, на дачах, лодачных базах, работу па ахове паляўнічай фауны і рыбных запасаў, барацьбу з браканьерствам.

Фотаздымкі, зробленыя ў запарках, на конкурс не прымаюцца. Конкурс праводзіцца з 10 студзеня 1974 года па 10 студзеня 1975 года. Фотаздымкі павінны быць памерам 13×18, або 18×24 сантыметры, пажадана на глянцавай паперы. Кожны аўтар можа даслаць не больш як дзесяць здымкаў, а колькасць здымкаў для фотасекцый — неабмежаваная.

На зваротным баку кожнага здымка мяккім простым алоўкам разборліва павінны быць напісаны прозвішча, імя і імя па-бацьку аўтара, яго прафесія, дамашні адрас, назва здымка [сюжэта], месца, дзе ён зроблены, дата, назва фотаапарата, якім зроблены здымак.

Для падвядзення вынікаў конкурсу распараджэннем старшыні прэзідыума рэспубліканскага савета БТПР зацверджана журы, якое дае ацэнку, дасланыя на конкурс, здымкі і перадае матэрыялы на зацвярджэнне ў прэзідыум РС БТПР не пазней 30 студзеня 1975 года.

Для пераможцаў конкурсу прэзідыум РС БТПР устанавіў наступныя прэміі: першая — 50 рублёў, другая — 40, дзве трэці — па 30 рублёў. Пераможцы ўзнагароджваюцца таксама граматамі РС БТПР. Для заахвочвання больш шырокага кола фотапаляўнічых устаноўлены пяць заахвочальных прэміяў па 15 рублёў кожная.

Лепшыя здымкі перыядычна будуць змяшчацца ў «Роднай прыродзе» і «Фізікультурніке Беларусі».

За арганізацыю фотасекцый пры райгарсаветах ці буйных пярвічных калектывах, у якіх будзе налічвацца больш пяці аматараў фотапалявання, а таксама за ўдзел у конкурсе не менш палавіны членаў раней створаных секцый устаноўлены тры грашовыя прэміі: першая — 100, другая — 75 і трэцяя — 50 рублёў. Секцыі-пераможцы, акрамя гэтага, будуць узнагароджаны граматамі РС БТПР. Грашовыя сродкі фотасекцый могуць выкарыстаць для набыцця фотаапарата, фотаматэрыялаў ці для іншых мэт, накіраваных на паляпшэнне работы секцыі.

Фотаздымкі прымаюцца да 10 студзеня 1975 года рэспубліканскім саветам БТПР. Адрас: 220050, г. Мінск, вул. Рэвалюцыйная, 10. На конкурс «Фотапаляванне-74».

Фотаздымкі, дасланыя на конкурс, аўтарам не вяртаюцца.

МУЗЕЙ ВАЛУНОЎ

Той, хто сочыць за развіццём мастацтва, у прыватнасці, дэкаратыўнага, напэўна, звярнуў увагу на тое, што цяпер часта ў якасці зыходнага матэрыялу бярэцца камень. Звычайны «дзікі» камень. Ён ці расколаецца на рэльефныя часткі, ці ўжываецца цалкам; сцены, зробленыя з яго, нагадваюць старажытныя мураванкі. З аднаго боку тут эканамічны разлік — «высакародны» мармур патрабуе большых выдаткаў, з другога — змяніўся густ. І памыляецца той, хто думае, што густ агрубей. Наадварот. Чалавек пачаў больш пільна назіраць за прыродай, вучыцца ў яе. Вырасла цана ўсяму натуральнаму. «Мода» на камень — таму сведчанне. Паглядзіце на ўнутраныя дворыкі сучасных мастацкіх павільёнаў і вы абавязкова ўбачыце старога знаёмага — валуна.

У Эстоніі захоўваецца каля чатырохсот валуноў. У нашай рэспубліцы — адзінкі. Радкі гэтыя пішучца дзеля таго, каб лішні раз падкрэсліць: беражыце буйныя камяні! Бо яны не толькі элементы пейзажу, хаця і гэта многае значыць, а і ўяўляюць вялікую каштоўнасць. Менавіта на такім узроўні вялася гаворка, калі ў АН БССР ставілася пытанне аб стварэнні Беларускага музея валуноў.

Невялікія музеі валуноў пад адкрытым небам ёсць у Швецыі, Фінляндыі, ЗША... У СССР дзейнічае маленькі музей валуноў у Літве, сабраны аматарам-урачом.

Беларусь у гэтым сэнсе з'яўляецца эталонным рэгіёнам не толькі ў нашай краіне, але і ва ўсім свеце. У нас найбольш

поўныя і магутныя адкладанні ўсіх абледзяненняў, у тым ліку, даўніх, з масавым скапленнем валуноў. Менавіта на тэрыторыі нашай рэспублікі і мяркуецца стварыць унікальны музей пад адкрытым небам.

Беларускі музей валуноў, калі ажыццявіць задуманае, будзе першым, адзіным падобным музеем у краіне.

Экспазіцыя яго ў натуре разгорнецца па ўзроставаму (стратаграфічнаму) і генетычнаму прынцыпам. Валуні размесцяцца па секцыях. Кожная будзе даваць пэўную інфармацыю: асноўныя абледзяненні Беларусі, буйныя ледавіковыя раёны, напрамак руху ледавікоў, петраграфічны тыпы валуноў, выкарыстанне іх у будаўніцтве і г. д.

У сучасны момант арганізацыяй музея займаецца секцыя па вывучэнню і ахове валуноў Камісіі па вывучэнню антрапагенавага перыяду пры АН БССР. Мяркуюцца правесці дакладны ўлік усіх буйных валуноў (экспедыцыі, анкеты...), а потым пачнецца транспарціроўка найбольш цікавых і каштоўных. Асноўныя работы плануецца закончыць да 1979 года, заканчэнне — у 1982 годзе, калі ў Ленінградзе адбудзецца Міжнародны кангрэс па вывучэнню чацвярцінага перыяду (з экскурсіямі ў Беларусь).

Пазнаёмімся бліжэй з будучым музеем. Плошча яго — каля шасці гектараў, тэрыторыя новага Акадэмічнага гарадка. Участку мяркуецца надаць абрысы Беларусі. Будуць прадстаўлены рэльеф і раслінны свет рэспублікі. У першыя два-

тры гады будзе сканцэнтравана 3—4 тысячы разнастайных валуноў, з іх, прыкладна, 200 штук велічыняй ад 0,5 да 2 і больш метраў.

Чытач, магчыма, звярнуў увагу, што ў праекце ні слова не сказана аб гістарычных камянях Беларусі. Яны чамусьці не знайшлі свайго месца ў планах музея. Нам здаецца, што і экспазіцыя «Гістарычныя камяні Беларусі» ў музеі павінна быць.

Мы не прапаноўваем звозіць усе гістарычныя камяні ў адно месца. Некаторыя ж з іх можна перавезці. Ёсць, напрыклад, некалькі Барысавых камяней. Адзін з іх, на наш погляд, можа заняць месца ў музеі. Тое ж самае можна зрабіць і з адным з раннехрысціянскіх камяней на Брэстчыне. Сёе-тое могуць пазычыць і гістарычна-краязнаўчыя музеі. Агульная справа ад гэтага толькі выйграе. Асобныя камяні мэтазгодна змяніць камуфляжамі, папярэдне «скапіраваўшы» іх на натуральным улонні. Гэта ўжо, як кажуць, дэталь. Галоўнае, каб гістарычныя камяні не засталіся без увагі.

Валуны самі па сабе цікавыя. Але куды больш цікава, калі яны «загавораць». А раскажаць ім ёсць аб чым: ад паганскага ідала да каменя з надпісам у гонар заканчэння школы.

Працуючы над стварэннем Беларускага музея валуноў, неабходна ўлічыць як мага больш аспектаў, каб музей меў не толькі навуковае значэнне, але і пазнавальна-выхаваўчае.

В. ДАШКЕВІЧ.

ЛЯСНАЯ АПТЭКА

А Л Ь Я С

Мясцовыя назвы яго розныя: альяс, альвас. Сок альясу з глыбокай старажытнасці ўжываюць для лячэння ран, язваў, туберкулёзу і пры страўнікава-кішачных захворваннях.

Часцей за ўсё яго рыхтавалі наступным чынам: зрэзалі лісце і выціскалі з яго сок, якім залівалі гнойныя ці чыстыя раны, або прымалі ўнутр, дадаўшы да яго мёду і масла. У некаторых месцах дробна парэзанае лісце альясу змешвалі з такой жа колькасцю масла і мёду, потым гатавалі ў шчыльна закрытым посудзе. Сумесь ужывалі па 1 сталовай лыжцы 3 разы на дзень.

Для лячэння туберкулёзу лёгкіх і хранічных бронхітаў народныя лекары прапаноўвалі яшчэ такую сумесь: 100 грамаў свінога ці гусінага тлушчу, 200 грамаў несалёнага сметановага масла, 100 грамаў пчалінага мёду і 15 грамаў соку з лісцяў альясу. Гэтую сумесь хворыя прымалі 2—3 разы на дзень па 1 сталовай лыжцы, размяшайшы яе ў шклянцы гарачага малака. У хатніх умовах да ран, трафічных язваў прыкладалі свежае лісце альясу, папярэдне разрэзаўшы ліст уздоўж.

Зараз свежы сок з лісцяў альясу часта кансервуюць, дадаўшы да яго 20 працэнтаў спірту (80 частак альясу, 20 частак спірту).

Лекавыя ўласцівасці альясу пацверджаны навукай. Зараз у клініках з поспехам выкарыстоўваюць экстракты (выцяжкі) з лісцяў альясу для ін'екцый пры лячэнні язваў рознай этыялогіі, пры лёгкіх захворваннях. Адзначана таксама вельмі карыснае дзеянне соку альясу пры апёках, астэміялітах (запаленні насцявога мозгу). Прэпараты з альясу для тканкавай тэрапіі былі выпрацаваны савецкім вучоным акадэмікам В. П. Філатавым, які даказаў, што ўсялякая жывая тканка, як жывёльная, так і раслінная, калі яе адлучыць ад арганізма і захоўваць у нездавальняючых умовах, якія, аднак, не забіваюць яе, церпіць бялагічныя змены. Нармальныя абмен у такіх тканках парушаецца, жыццёвыя працэсы ўскладняюцца, што ў сваю чаргу вядзе да выпрацоўкі асобых рэчываў, якія ўзбуджаюць жыццёвыя працэсы ў тканках. Гэтыя рэчывы ён назваў бігеннымі стымулятарамі. Бігенныя стымулятары, калі іх увесці ў арганізм чалавека, аказваюць на яго моцнае ўзбуджальнае дзеянне, што садзейнічае выздаравленню.

Для прыгатавання бігенных стымулятараў з альясу маладое лісце зразаюць і вытрымоўваюць у цёмным месцы пры нізкай тэмпературы да 12 сутак. Прэпараты з альясу (як стымуляючы сродак) уводзяць хворым у выглядзе падскурных ін'екцый па 1 міліграму на працягу 30—35 дзён.

Эмульсію альясу, якая рыхтуецца са стымуляваных лісцяў у сумесі з рыцынавым і эўкаліптавым алеем, ужываюць для лячэння паражэнняў скуры, якія ўзнікаюць пры прамянёвай тэрапіі.

Навуковая медыцына выкарыстоўвае таксама і згушчаны сок альясу, які часта называюць яшчэ сабурам. У аптэках прадаецца і сухі экстракт сабуру. Экстракт ужываюць пры захворваннях вачэй, язвах страўніка і дванаццаціперснай кішкі, пры бронхіальнай астме. Сухі экстракт сабуру ў выглядзе пілюль па 0,1 грама прымаюць 3 разы на дзень перад ядою, а настойку сабуру — па 10—20 кропель 3 разы на дзень.

Адкуль жа і як даўно прыйшла да нас гэтая расліна? Радзімай альясу з'яўляецца Афрыка. Альяс як расліна добра ведалі грэкі і рымляне. Рымляне, напрыклад, разводзілі яго ў сваіх садах. Звесткі аб ім ёсць у старажытных індыйскіх кнігах. Сок альясу шырока ўжываўся ў арабскай медыцыне, адкуль і пайшла яго назва — сабур. «Сабур» па-арабску — «цярпенне». Гэтую назву ён атрымаў за сваю якасць доўга не вянуць нават у вялікую спеку і пры малой вільготнасці.

Розныя віды альясу, якія растуць у Афрыцы, — гэта дрэвы са ствалам ад 3 да 6 метраў і доўгімі (да 60 см) мясістымі лісцямі. Ліст падоўжана мечпадобнай формы з шыпаватымі краямі. Кветка ў выглядзе гронкі чырвонага ці жоўтага колеру. Пасля адкрыцця Амерыкі гэтая расліна была завезена туды і вырошчавецца на плантацыях. У СССР разводзіцца ў Сярэдняй Азіі і Закаўказзі. Наш альяс — расліна дробная. Разводзяць яго чаранкамі. Іх зразаюць летам і высаджваюць у парнікі. Вясяной іх перасаджваюць у адкрыты грунт, і восенню збіраюць ураджай — зразаюць да 10 буйных лісцяў з кожнай расліны.

У Афрыцы і Амерыцы, дзе альяс вельмі буйны, сок з лісцяў здабываюць наступным чынам: лісце зразаюць у аснове і ставяць зрэзанымі канцамі ўніз на 6 гадзін. Сок выцякае сам. У нас дрэвападобнае алоэ з дробнымі лісцямі, таму сок з іх выціскаюць і выпарваюць. Сок мае горкі смак і слабы, не зусім прыемны, пах.

Альяс можна сустрэць амаль у кожнай кватэры, дзе любяць кветкі. Яго разводзяць як прыгожую дэкаратыўную расліну. Многія ж выкарыстоўваюць яго як лекавы сродак. Альяс вытрымаў выпрабаванне часам і на сённяшні дзень паспяхова апраўдае сябе як добры лекавы сродак не толькі ў народнай, але і ў навуковай медыцыне.

Л. МІНЬКО.

ПЕРШАЯ НАРАДА ПА РУКАКРЫЛЫХ

У Заалягічным інстытуце Акадэміі навук СССР (г. Ленінград) з 6 па 9 лютага 1974 праходзіла першая ўсесаюзная нарада па вывучэнню і ахове рукакрылых. У рабоце нарады прынялі ўдзел вучоныя, прадстаўнікі навукова-даследчых і вышэйшых навучальных устаноў Масквы, Ленінграда, Кіева, Мінска, Кішынёва, Ерэвана, Фрунзе і іншых гарадоў нашай краіны. З дакладам аб выніках вывучэння рукакрылых заалягамі СССР за апошнія 20 гадоў выступіў прафесар А. Кузякін, які сваімі даследаваннямі набыў сусветную вядомасць. Ён адзначыў, што заалягі нашай краіны вядуць вялікую даследчую работу па вывучэнню рукакрылых. У выніку гэтых даследаванняў апублікавана звыш 400 работ. Побач з традыцыйнымі даследаваннямі, прысвечанымі фауне і экалогіі, атрымаў развіццё новы перспектывны напрамак — вывучэнне біяакустыкі-эхалакацыі лятучых мышэй. Цікавыя вынікі ў вывучэнні далёкіх міграцый лятучых мышэй дало кальцаванне гэтых звяркоў. Ленінградскі вучоны, кандыдат біялагічных навук П. Стралкоў спыніўся на задачах і перспектывах вывучэння лятучых мышэй.

Усяго на нарадзе было заслухана і абмеркавана каля 50 навуковых дакладаў. Удзельнікі нарады адзначалі вялікае значэнне лятучых мышэй у біялагічным метадазе барацьбы са шкоднымі насякомымі. Адначасова адзначалася, што ў выніку ўжывання ў лясной і сельскай гаспадарцы пестыцыдаў для знішчэння насякомых, колькасць лятучых мышэй у асобных рэгіёнах значна паменшылася. Апроч таго, усесаюзнае аб'яднанне «Медучпосobie» штогод адлюлівае да 50 тысяч лятучых мышэй для вырабу з іх наглядных дапаможнікаў — шкілетаў гэтых звяркоў. Было вырашана прасіць дырэктыўныя органы спыніць масавае знішчэнне лятучых мышэй для гэтай мэты і пацаць выраб наглядных дапаможнікаў з пластыку, як гэта робіцца ў краінах Заходняй Еўропы.

Удзельнікі нарады прынялі рашэнне рэкамендаваць навукова-даследчым і вышэйшым навучальным установам, запаведнікам, музеям прыроды пашырыць фронт даследавання рукакрылых, актывізаваць работу па масаваму кальцаванню лятучых мышэй, вырабу і паўсюднага развешвання для іх штучнага жылля, узмацніць ахову рукакрылых, аб'явіўшы (са згоды адпаведных органаў) на тэрыторыі краіны асобныя пачоры запаведнымі (у пачорах жывуць шматтысячныя калоніі гэтых звяркоў), больш актыўна растлумачваць насельніцтву і асабліва школьнікам неабходнасць аховы гэтых рэдкіх і каштоўных прадстаўнікоў млекакормячых, выкарыстоўваючы ўсе сродкі інфармацыі — прэсу, радыё, тэлебачанне, плакаты, брашуры і г. д.

З гэтай каардынацыі навуковых даследаванняў у галіне вывучэння рукакрылых пры Усесаюзным тэрыялагічным таварыстве была зацверджана секцыя па рукакрылых.

А. КУРСКОУ,
кандыдат біялагічных навук,
член бюро секцыі па рукакрылых
пры Усесаюзным тэрыялагічным таварыстве.

НАШ КАЛЯНДАР

САДОВОДУ
АГАРОДНІКУ
КВЕТОВОДУ

МАЙ

У САДЗЕ

У першых чыслах заканчваецца пасадку плодовых дрэў.

Прыступаюць да размнажэння лепшых сартоў парэчак і агрэсту адводкамі. Перакопваюцца прыствольныя кругі ў маладым садзе і ўся плошча ў старым. Глебу трэба забаранаваць ручным культыватарам ці граблямі, карэнні траў убіраюць.

У АГАРОДЗЕ

Калі ў красавіку не пасаджана ранняя бульба, гэта можна зрабіць у першых чыслах мая. Садзіцца цыбуля-сявок. З сярэдзіны мая пад плёнку высаджваюць расаду памідораў, потым расаду агуркоў. У гэты ж час высяваюць насенне агуркоў, кабачкоў у грунт, але толькі сухім насеннем.

Праводзіцца праполка і прэрэджванне ранніх культур.

У КВЕТНІКУ

Працягваюць падрашчваць вярціні. Паступова закаляюць расаду перад высадкай у адкрыты грунт. 5—10 мая можна высяваць у грунт насенне цёплалюбівых кветак.

Першая палавіна мая — лепшы час для пасадкі і дзялення шматгадовых кветак летне-асенняга цвіцення. У другой палавіне мая высаджваюць у грунт вярціні.

Праводзіцца падкормка мінеральнымі і арганічнымі ўгнаеннямі аднагадовых і шматгадовых

кветак, а таксама дэкаратывных кустоў. Пасля рыхлення глебу мульчыруюць торфам ці перагноем.

ЧЭРВЕНЬ

У САДЗЕ

Для лепшага росту плодовых дрэў і ягіднікаў трэба падкарміць іх мінеральнымі азотнымі ўгнаеннямі. У часе засухі плодовая дрэвы і ягіднікі паліваюць. Пасля паліўкі ці ліўневых дажджоў утвараецца корка, яе трэба разбурыць граблямі ці ручным культыватарам. Каля прыствольных кругоў знішчаюць пустазелле. Пустазелле ўздоўж дарожак падкошваюць, каб не выспела насенне. Прышчэпленыя чаранкі пачынаюць расці. За імі трэба назіраць і па магчымасці фарміраваць крону. З плодовых дрэў выдаляюць парасткі, якія пачынаюць расці на ствалах і ад каранёў.

Як толькі будуць зўважаны шкоднікі і хваробы, адразу пасля цвіцення трэба правесці апыркванне плодовых і ягідных культур (акрамя клубніц).

Рыхляць міжрадкоўі клубніц і суніц, праводзяць падкормку, а па патрэбе і паліўку. Нажом ці нажніцамі абразаюць вусы, як толькі яны з'явіцца.

Час рыхтаваць посуд для прыгатавання кансерваў, варэння, кампоту, налівак і г. д.

У АГАРОДЗЕ

На пачатку месяца магчымы пачаладанні, нават замаразкі. Калі няма надзейных укрыццяў, з высадкай цёплалюбівых культур спяшацца ныварта.

Пры тэмпературы мінус 2° тэрмінова трэба ўцяпляць, пускаць дымавыя заслоны і паліваць агарод. Першыя ўсходы бульбы прысыпаюць рыхлай зямлёю.

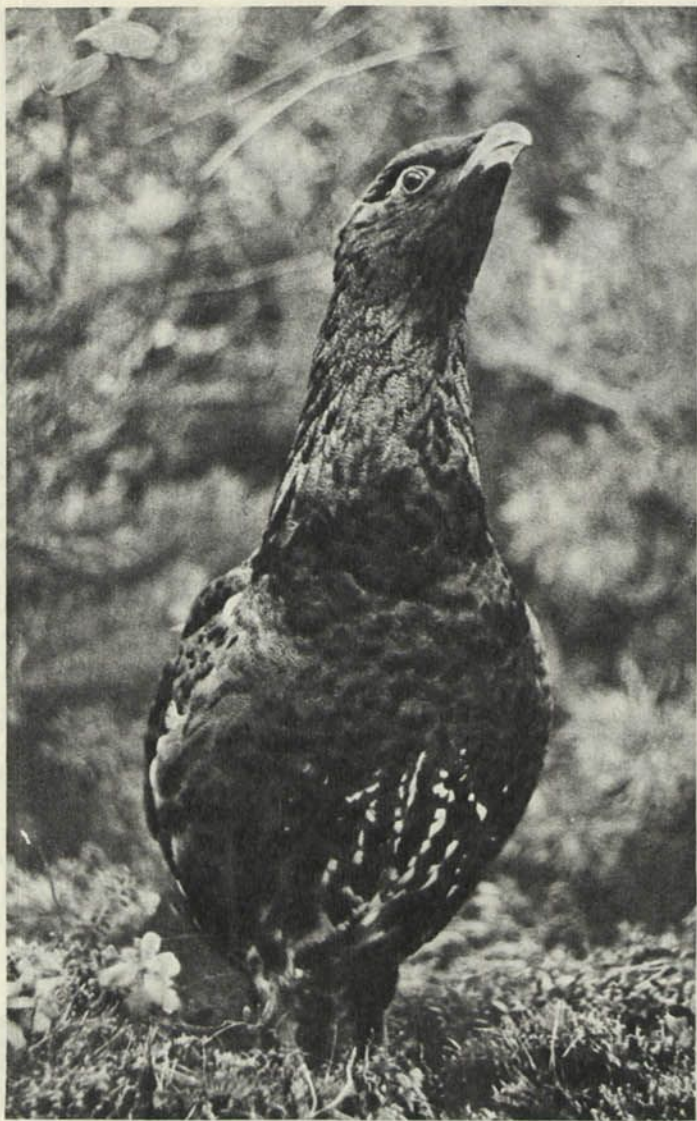
Пасля заканчэння замаразкаў, высаджваюцца ў грунт памідоры і агуркі. Садзіць лепш вечарам. За пасаджанымі культурамі павінен быць пастаянны догляд. Прэрэджваецца морква, пятрушка.

Пастаянна вядзецца барацьба са шкоднікамі і хваробамі раслін, праполка.

У КВЕТНІКУ

Пасля заканчэння замаразкаў высаджваюць у адкрыты грунт цёплалюбівыя кветкі. Падкармливаюць ружы і шматгадовыя кветкі, вышываюць пустазелле, рыхляць глебу.

У канцы месяца праводзяць чарканванне руж і шматгадовых кветак.

Глушэц

Гняздо глушца

ГЛУШЦЫ БУДУЦЬ СПЯВАЦЬ

Недалёка ад цэнтральнай сядзібы Бярэзінскага запаведніка ў сасновым ляску знаходзіцца незвычайнае збудаванне, абгароджанае невысокім плотам. У сярэдзіне невялічкага дворыка на слупах нацягнута металічная сетка, за ёю яшчэ адна сетка — палатная, а за гэтымі «дваінымі сценамі» то паважна ходзяць, то гарэзнічаюць, узмахваючы крыламі, то шчыпаюць сасновыя шыпулькі, шчоўкаючы крывымі дзюбамі, грацыёзныя глушцы. У вальеры іх восем — чатыры самцы і чатыры самкі. За перагародкаю з сеткі бегаюць шустрыя чубатыя рабчыкі.

Калі глушэц-самец задзірае галаву з чырвонымі, як кроў, бровамі, і нібыта прыслухоўваецца да ўсіх гукаў, якія раздаюцца навокал, пер'е на грудзях яго пераліваецца ў сонечных праменях зялёна-сіняватым бляскам. У гэтай паставе ён нейкі манументальны, велічны. І міжволі, глядзячы на старажытную птушку, сущішваешся, дзівішся на яе незвычайную прыгажосць і ўспамінаеш, колькі ёй прысвечана літаратурных твораў, артыкулаў і навуковых прац. І гэта, відаць, таму, што глушэц захапляе, здзіўляе і ўражвае.

Самкі амаль удвая меншыя, афарбоўка пер'я стракатая, паводзям сябе неяк прыцішана і затоена, нібыта не жадаюць, каб на іх звярталі ўвагу.

За глушцамі можна паназіраць толькі з-за плоту, бо ўваход у вальеру строга забаронены: птушкі вельмі палахлівыя.

Гэтыя глушцы — гадаванцы работніка запаведніка Таццяны Яўгенаўны Кутавой. Вывеліся яны ў інкубатары, выраслі — у вальеры.

Развядзенне глушцоў у няволі — гэта першая спроба ў Беларусі. А наогул глушцоў спрабавалі разводзіць даўно. І толькі ў апошнія гады пэўных поспехаў у вальерным развядзенні глушцоў дамагліся супрацоўнікі Дарвінскага запаведніка (Валгодская вобласць). Там, напрыклад, распрацаваны рацыёны кармлення для маладняку і дарослых птушак, праведзены назіранні за паводзінамі ў няволі, рэжым утрымання і іншае. Заслугоўвае ўвагі і той факт, што дарвінцы зрабілі вывод: глушцоў можна разводзіць у вальерах і выпускаць у паляўнічыя ўгоддзі.

Паляўнічым, як кажуць, ёсць над чым падумаць.

Таццяна Яўгенаўна паставіла больш сціплую задачу: распрацаваць навукова-тэхнічныя мерапрыемствы па вальернаму развядзенню цецэруковых, вывучыць біялогію размнажэння. І калі меркаваць па тых глушцах, якія выраслі ў вальеры, перазімавалі, то можна заключыць, што поспех спрыяе ёй, і прыйшоў гэты поспех не сам па сабе, а ў выніку штодзённых клопатаў, роздуму і пошукаў. Вальера, хоць яна яшчэ і не адпавядае ўсім патрабаванням, зроблена па праекту Кутавой, які розніцца ад дарвінскага, і, на яе погляд, з'яўляецца больш зручнай. Таццянай Яўгенаўнай распрацаваны і свой рацыён кармлення маладых глушцоў, бо ў першыя месяцы іх жыцця рацыён кармлення і рэжым утрымання з'яўляюцца важнымі фактарамі: птушаняты глушцоў вельмі «далікатныя», і калі не знайсці да іх ключ, то яны гінуць. Гэты ключ ужо ў руках Кутавой.

Канкрэтныя вывады яшчэ рана рабіць, але першыя поспехі радуюць. Ёсць падставы смела сказаць, што глушцоў можна ўжо разводзіць для заапаркаў, і кожны, хто пажадае паглядзець на іх зблізка, атрымае гэтую магчымасць. А калі прыкінуць на будучае — глушцы могуць з цягам часу стаць хатнімі. Ёсць у іх вельмі каштоўная якасць: растуць хутка і набіраюць да пяці кілаграмаў вагі, а корм для дарослых птушак — просты і даступны. А цяпер ўспомнім захапляючае паляванне на глушцоў.

Не сакрэт, што ў сувязі з развіццём прамысловасці і сельскай гаспадаркі лясныя ўгоддзі, у якіх разводзіцца і жывуць глушцы, змяншаюцца. Вывад адзін — глушцоў будзе меней. А можа так стацца, што яны будуць толькі на запаведных тэрыторыях, куды паляўнічым уваход забаронены. І вось тут нас выручыць, калі ён атрымае далейшае развіццё, вопыт развядзення глушцоў у няволі. Па крайняй меры, ім не будзе пагражаць лёс тых звяроў і птушак, якія зніклі па віне чалавека.

На сённяшні дзень Таццяна Яўгенаўна марыць аб гадавальных-

Рабчык

ку для развядзення цецеруковых птушак, які адпавядаў бы ўсім правілам навукі і тэхнікі. На жаль, яшчэ не распрацаваны праект такога гадавальніка. Ды ўрэшце рэшт, запаведнік — не тая арганізацыя, дзе павінна развівацца гаспадарчая дзейнасць, а развядзенне глушцоў — гэта і ёсць такая дзейнасць. Здавалася б, што развядзеннем цецеруковых павінна было зацікавіцца Беларускае таварыства паляўнічых і рыбаловаў, тым больш, што планами яго работ прадугледжаны мерапрыемствы па развядзенню дзічыны. Але гэтага пакуль што не здарылася.

Калі назіраеш за глушчамі ў вальеры, дык проста не верыцца, што іх вырасціў чалавек, не хочацца разлучацца з той прыгажосцю і таямнічасцю, якой надарыла прырода гэтых птушак. І першыя крокі развядзення глушцоў у няволі заслугоўваюць не толькі ўхвалы, але і падтрымкі.

Д. БЯСПАЛЫ.

Фота М. Шарая і Т. Кутавой

Гняздо рабчына

ЯНКА КУПАЛА

НА ПАЧАТКУ ЛЕТА

Я не знаю месяца
Больш за май шчаслівага,
Калі пушчы цешацца
З гоману шумлівага;

Калі вербы ніцыя
Рвуцца ўвысь галінамі;
Калі скрозь пшаніцаю
Пахне над далінамі...

Але новы сёлета
Подых на аселіцах:
Юны чэрвень молада
Больш за май вяселіцца.

Травы пахнуць кветкамі,
Кветкі пахнуць зорамі,
Зоры над палеткамі —
Лесам і азёрамі.

І наўсцяж краінаю,
Радасць услаўляючы,
Песні салаўіныя
Льюцца несціхаючы.

ТРОХЛАПЫ

АПАВЯДААННЕ

АБЛАВА

Гэта быў цудоўны экзэмпляр мацёрага ваўка ў росквіце сіл і нястомнага спрыту. Яго грубае шэрае футра, густое і цёмнае на спіне, жаўтавата-пясочнае на лапах, ільснілася тым бляскам, які сведчыў аб дужасці і здароўі ляснога зверга. Мясцовыя людзі расказвалі пра яго розныя неверагодныя гісторыі.

Неяк зімою ён і яго сяброўка, маладая ваўчыца, трапілі ў аблаву. Пасля начнога палявання ваўкі адпачывалі ў аблюбаваным імі пералеску. Паляўнічыя прасачылі па слядах месца іх днёўкі.

Двое паляўнічых асцярожна аб'язджалі на лыжах участак, дзе стомленыя ваўкі спалі ў снезе, сярод густога драбналесся. Пераканаўшыся, што ваўчыныя сляды з пералеску не выходзяць, яны абцягнулі ўчастак па кустах, па маладых дрэўцах вярхоўкай, на якой віселі яркія чырвоныя сцяжкі. Людзі дзейнічалі ціха, моўчкі, каб не патрывожыць ваўкоў раней часу. Толькі ў адным месцы яны пакінулі вольны ад сцяжкоў выхад, праз які можна было прарвацца з акружанай тэрыторыі.

Каля гэтага адзінага выхаду стаялі на пэўнай адлегласці адзін ад аднаго найбольш вопытныя і трапныя стралкі. Яны чакалі, калі спалоханыя ваўкі пачнуць выбягаць з пералеску.

Тым часам загоншчыкі ўвайшлі ў пералесак з супроцьлеглага боку. З шумам і крыкам, гучна галёкаючы і пастукаючы па дрэвах, павольна рухаліся яны па абцягнутаму вярхоўкай участку.

Стары воўк не спалохаўся, не разгубіўся. Не звяртаючы ўвагі на чырвоныя сцяжкі, ён падлез пад вярхоўку, стараючыся не дакрануцца ні да яе, ні да сцяжкоў, і апынуўся на вольнай прасторы. Ён хацеў, каб і сяброўка, якая спынілася перад сцяжкамі, пралезла пад вярхоўкай і таксама выйшла з акружэння. Ён вяртаўся да яе некалькі разоў, зноў і зноў, падлазачы пад вярхоўку, паказваў сваім прыкладам, што трэба рабіць, каб выратавацца, але маладая ваўчыца не магла адважыцца. Занадта страшнымі здаваліся ёй загадкавыя сцяжкі, ад якіх пахла чалавечым духам. На слабым, ледзь прыкметным ветрыку яны варушыліся, як жывыя.

Пастаяўшы з хвіліну ў нерашучасці, ваўчыца пабегла прэч, далей ад шуму і крыкаў. Хутка яна знайшла тое адзінае месца, дзе не было вярхоўкі са сцяжкамі, і кінулася ў «вароты». І тут жа ўпала, падстрэная паляўнічым.

Следам за ёю выскачылі і маладая ваўкі — адзін, другі, трэці. Праз некалькі хвілін і яны ўжо ляжалі нерухома адзін каля аднаго на белым снезе.

Стары воўк зразумеў, што сяброўка загінула, што ёй нічым цяпер не памагчы. У апошні раз падлез ён пад вярхоўку і непрыкметна ўцёк з пералеску, пакінуўшы далёка за сабою стрэлы і крыкі паляўнічых.

Пасля пагібелі ваўчыцы і ўсёй зграі стары воўк перацягаў яшчэ нямала цялят, авечак і сабак з далёкіх вёсак, але новай сяброўкі так сабе і не знайшоў. Ён застаўся адзінокім да канца сваіх дзён.

Не адзін раз выходзілі на яго паляўнічыя, але ён быў нібы заварожаны. Ні адна куля не трапіла яшчэ ў старога разбойніка. Заўсёды ўмеў ён знайсці выхад

з самага складанага і небяспечнага становішча.

КАПКАН

Трапіў ён аднойчы і ў капкан, але здолеў выратавацца яшчэ раз. Было гэта ў пачатку лістапада. Зіма пачалася, ў тым годзе рана. Ноччу выпаў мокры сняжок, але неўзабаве растаў. У лесе толькі дзе-нідзе засталіся белыя плямкі. Рыжы дыван з апалай лістоты быў нібы злёгка прыпудраны, таксама як і вузлаватыя карэнні старых дубоў, ялін і сосен, што вытыраліся з цёмнага перагною. Вакол было ціха. Толькі сойкі прарэзліва крычалі ў маўклівым лесе.

На дошці воўк вяртаўся ў сваю нору каля возера. Як і ўсе ваўкі, ён любіў жыць недалёка ад вады. Прабраўшыся скрозь кусты, воўк лёгка пераскочыў цераз тоўстую збучзелую калоду, і ледзь толькі ногі яго дакрануліся да зямлі, як нешта раптам шчоўкнула ззаду і ён адчуў, як гэтае нешта схавала і балюча сціснула яго левую заднюю лапу. Капкан злавіў яго і не адпуская. Дарэмна выкручваўся ён і кідаўся ва ўсе бакі. Дарэмна рваўся наперад. Бязлітасныя металічныя сківіцы моцна трымалі яго лапу. Ён кусаў іх у бяссільнай лютасці, але і гэта не дапамагло. Ён сабраў усе свае сілы, напружыўся і ў апошні раз кінуўся наперад, але ўпаў і зразумеў, што яму не выратавацца.

Тады знясілены звер нібы супакоіўся. Ён спыніў свае марныя намаганні і насцярожана азірнуўся. Вакол было ціха. Рэдкія сняжынкі падалі на яго густую поўсьць. Ніхто да яго не набліжаўся. Ніхто пакуль не пагражаў непасрэдна. Ён агледзеў і абнюхаў знявечанае месца. Капкан трымаў яго перабітую лапу ў самым нізе, каля шчыкалаткі.

Не звяжваючы на нясцерпны боль, воўк адгрыз ступню сваімі вострымі, усё яшчэ магутнымі зубамі і, кульгаючы, уцёк ад немінучай пагібелі.

Рана, якую ён увесь час старанна залізваў, праз месяц загінула, боль прайшоў, і воўк адчуў сябе зноў здаровым. Ён прымірыўся са сваім калецтвам, прывучыўся абыходзіцца без страчанай ступні. Хоць і на трох лапах, але вярнуўся да свайго ранейшага спосабу жыцця.

Вось з таго часу і пачалі называць яго Трохлапам разбойнікам, а потым для зручнасці проста — Трохлапам. Так гэтае імя за ім і засталася — Трохлапы ды Трохлапы.

Часам прыпісвалі яму па звычцы і тое, у чым ён зусім і не быў вінаваты. Яго абвінавачвалі ў злачынствах, зробленых іншымі, маладымі і дужымі ваўкамі.

Такая ўжо была ў яго нядобрая слава.

ЗМЭНЫ У ЖЫЦЦІ

Год ішоў за годам, і кульгавы разбойнік пачаў адчуваць, як пакідаюць яго белыя сіла, адвага і знаходлівасць, як знікае былая трываласць. Бегаць імкліва, нястомна і шпарка, як раней, ён цяпер не мог. Усё цяжэй было яму паляваць, ганяцца за буйной здабычай. Злавіць зайца зрабілася для яго недасяжнай марай. Вострыя зубы Трохлапага сцёрліся, прытупіліся. Паступова ён перайшоў на розную дробязь.

Зімою прынюхаўся да маленькіх, тоненькіх, ледзь прыкметных слядоў, якія няроўным ланцужком цягнуліся ад адной заснежанай ялінкі да другой, і спрытна выкопваў мышэй-палёвак з іх шматлікіх,

але неглыбокіх норак, сховішчаў і карыдораў пад снегам. Вясною лавіў нявольных птушанят, якія не навучыліся яшчэ лятаць, знаходзіў яйкі птушак, што гняздзяцца на зямлі. Летам не адмаўляўся ад салодкіх лясных ягад. Еў суніцы, чарніцы і маліны, падбіраў з зямлі садавіну. Не грэбаваў нават буйнымі конікамі і жукамі, жабамі і яшчаркамі. З прагнасцю пагнаў усялякую выпадковую падліну, знойдзеную ў лесе ці ў полі.

Нялёгка было яму пракарміцца. Усё часцей даводзілася галадаць, асабліва зімою, усё больш прагнуў ён спакою і адпачынку. Усё больш рабіўся панурым і злым.

У мясцовасці, дзе жыў Трохлапы, адбываліся вялікія змены. На беразе возера, у межах яго паляўнічага ўчастка, пачалося будаўніцтва санаторыя. Частку сасновага лесу высеклі. Над светлым люстрам азёрнай роўнядзі, недалёка ад толькі што выяўленай крыніцы мінеральнай вады з лекавымі ўласцівасцямі, вырасталі карпусы трох- і чатырохпавярховых будынкаў. Прырода адступала перад націскам чалавека. Там, дзе яшчэ нядаўна плёскаліся каля берага дзікія качкі, узнікла асфальтаваная набярэжная з шырокай пляцоўкай перад галаўным корпусам і лясвіцай, каменныя прыступкі якой спускаліся да самай вады, да таго месца, дзе запланавана было пабудаваць прыстань.

Усё горш і неспакойней жылося старо-му, адзінокаму ваўку, але ён і не думаў пакідаць родныя мясціны. Нікуды не хацеў ён перабрацца адсюль, хоць і вельмі шумна ды людна зрабілася тут у апошні час.

НАЧНЫЯ ПОШУКІ

Была марозная зімовая ноч.

Стары воўк выйшаў з лесу. Тры дні ён нічога не еў, прайшоў у пошуках корму добрыя два дзесяткі кіламетраў, блукаючы па ваколіцах. Стомлены далёкай, але марнай вандроўкай, перамагаючы пакутлівыя прыступы голаду, ён выбраўся з глыбокага снегу і пакульгаў па дарозе, раз'езджанай грузавікамі. Прайшоў да ўзгорка над возерам, спыніўся і прынохаўся. У паветры пахла не толькі бензінам, глінай і вапнай.

Трохлапы выцягнуў наперад пысу, узяў нос угору і яго тонкі нюх беспамылкова ўлавіў і адрозніў сярод іншых пахаў слабы пах ежы. Вецер прыносіў гэты пах з будаўнічай пляцоўкі. Кіруючыся прывабным, ледзь улоўным струменьчыкам, воўк падкраўся да недабудаванага чатырохпавярховага корпуса з сілікатнай цэглы, сілуэт якога вырысоўваўся ў ясным святле маладзіка на фоне белага снегу і цёмнага студзенскага неба.

З кожным крокам гэты пах рабіўся мацнейшы і выразны, ён ішоў аднекуль зверху. Воўк спыніўся яшчэ раз, прыслушаўся і аглядзеўся.

Вакол панавала цішыня. Воўк увайшоў у пад'езд. Нідзе не пахла слядамі чалавечых ног. Нішто не сведчыла аб прысутнасці людзей. Нюх, слых і зрок чуйнага зверга казалі яму аб гэтым, і ён рушыў далей.

З прыступкі на прыступку падняўся воўк спачатку на другі паверх, потым на трэці. З кожным крокам прыемны пах рабіўся ўсё больш моцны. Нос не падмануў Трохлапага.

Будаўнікі звычайна нікуды не выхо-

дзілі ў час перапынку. Яны елі тут жа, не пакідаючы свайго рабочага месца.

У адным з пакояў трэцяга паверха воўк знайшоў пакінутыя людзьмі недаедкі, а яны былі яму так патрэбны ў гэты суровы час зімовай бяскорміцы! З прагнасцю праглынуў ён некалькі кавалкаў хлеба і курыныя косткі. У другім месцы ляжала ладная костка, на якой захавалася яшчэ трохі мяса, а на падаконніку — кавалак сала ў газетнай паперы. Усё пайшло старому на спахыву. Не толькі ад косткі, але і ад прасаленай паперы нічога не засталася, ён быў зусім непераборлівы.

КАНЕЦ ТРОХЛАПАГА

Суняўшы трохі голад, Трохлапы задрамаў.

Яму не хацелася пакідаць гэтае месца. Ён быў занадта стомлены, і яму так хацелася спаць! Можна было б пакульгаць у старое логава пад вываратнем, сярод непразнага хмызняку. Там гадаваў ён разам з сяброўкаю сваіх ваўчанят апошняга вывадка, але пайшоў снег, узялася мяцеліца. Нялёгка туды дабрацца! Трохлапы адчуваў, як пакідаюць яго апошнія сілы і як неабходна яму адпачыць цяпер жа, неадкладна.

На драўлянай падлозе, у адным з куткоў пакоя, на пакінутай кімсьці старой, запэканай фарбамі ватоўцы, было цяпле, чым пад адкрытым небам, на морозе і халодным рэзкім ветры, які дзьмуў безупынна з закутага лёдам возера. Ён драмаў на жываце, падабраўшы заднія лапы, а лабастая галава яго з вострымі, заўсёды насцярожанымі вушамі і доўгай пысай, ляжала на выцягнутых пярэдніх лапах. Жоўтыя вочы былі прыжмураны. Нягледзячы на хударлявасць і стомленасць, Трохлапы ўсё яшчэ заставаўся прыгожым зверам. Шкада, што ніхто не бачыў яго ў гэты час. Такая ў яго была велічная, поўная спакою пастава. Хоць замалеўвай яго з натурой!

Праз некалькі хвілін стары драпежнік скруціўся, як сабака, абаранкам і атуліў пысу хвостом. Цяпер ён заснуў па-сапраўднаму.

Тут яго і напаткала раніца.

На лясвіцы пачуліся галасы. Пачынаўся працоўны дзень.

Нехта ўвайшоў у першы пакой.

Воўк ускочыў і кінуўся ад людзей у суседняе памяшканне, але адтуль выйсця не было. Пакой быў апошні.

Калі рабочыя ўвайшлі і сюды, ім здалася, быццам перад імі стаіць каля акна вялікі шэры сабака.

Але «сабака» пагрозна выскаліў зубы. Цёмная поўсць на яго спіне паднялася, уздыбілася і ад гэтага ён здаўся яшчэ большы.

Людзі мімаволі спыніліся.

У тую ж хвіліну «сабака» шпарка павярнуўся і... скочыў у незашклёнае акно. Небарака, мабыць, забыў, як высока забраўся ён на лясвіцы ў пошуках ежы.

У мёртвым «сабаку», які ляжаў на двары, разбіўшыся насмерць, здзіўленыя будаўнікі пазналі ваўка.

Сярод іх былі мясцовыя жыхары.

— Ды гэта ж Трохлапы! — сказаў адзін з іх. — Глядзіце, задняя лапа няма.

— Сапраўды, Трохлапы! — пацвердзіў другі.

— А які ж вялікі! — дадаў трэці.

Так скончыў сваё жыццё стары адзіночкі воўк, якога называлі Трохлапам разбойнікам.

БУСЕЛ НА ЗІМОЎЦЫ

Восенню мінулага года ў ваколіцы вёскі Міхалёўка Лоеўскага раёна Гомельскай вобласці застаўся на зіму бусел, які прыцемкам параніў сабе крыло аб правады і не мог ляцець. Пакуль быў корм, бусел жыў на балоце, а калі пахаладала, яго ўзялі да сябе юныя аматары прыроды — вучні Міхалёўскай васьмігадовай школы. Яны рэгулярна яго кармілі, і, падлячыўшы, выпусцілі праз месяц на балоты. Але бусел у той жа дзень вярнуўся на школьны двор.

Пяцікласнік Толя Нядбайла ўзяў бусла дадому, зрабіў яму цёплы і ўтульны домік. Разам са сваімі сябрамі ён клапаціліва даглядаў птушку, кормячы бусла рыбай, варапанай бульбай, бульбянымі аладкамі і тварагом. Бусел пасябраваў з дзецьмі і стаў свойскай птушкай. У ціхіх сонечных дні, добра накарміўшы, Толя выпускаў бусла пагуляць, а надвечоркам бусел сам вяртаўся дамоў.

Ф. ЗАЙЦАЎ.

«БУЛЬБА»

Неяк мне падарылі вавёрку. Прынёс я яе дамоў і пусціў у пакой. Чым жа толькі пакарміць? Даў кавалачак цукру — з'ела. Прынёс вараную бульбіну. Вавёрка ўзяла яе пярэднімі лапкямі і апетытна пачала есці. Паглядзеў я на яе і вырашыў назваць вавёрку «Бульбай»: так ужо спадабаўся ёй гэты пачастунак.

Аднойчы вавёрка знікла. Шукаў, шукаў у хаце — няма. Толькі я апануў ватоўку, каб паглядзець на дварэ, як адчуў у кішэні нешта пушыстае. Так і ёсць... вавёрка! Потым я знаходзіў сонную Бульбу ў чаравіках, валёнках, у кішэнях паліто. Вавёрка лічыла, напэўна, што адпачывае ў дупле.

А. НІКІЦІН.

г. Нясвіж.

ПРАЗ ЛЯСЫ НАЛІБОЦКІЯ

Набліжаецца слаўнае трыццацігоддзе вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

У гераічным мінулым чэрпаем мы свае сілы і натхненне. Моладзь нашай рэспублікі крочыць сцежкамі бацькоў. «Ніхто не забыты, нішто не забыта» — вось лозунг тых, хто ідзе дарогамі рэвалюцыйнай, баявой і працоўнай славы савецкага народа.

Прапаноўваем водны маршрут па рэках Іслач — Бярэзіна (нёманская) — Нёман.

Шлях ляжыць праз славетную Налібоцкую пушчу. У гады Вялікай Айчыннай вайны тут дзейнічалі партызанскія брыгады і атрады. Выходзілі газеты «Чырвоная Звязда», «Народны мсцівец».

Тэхнічная характарыстыка маршруту. Іслач. Пачынаецца ў Маладзечанскім раёне. Ля вёскі Бакшты ўпадае ў Бярэзіну (35 км ад вусця). На лодках і байдарках па Іслачы плывуць вясной, на пачатку лета. Пазней нельга: рака мялее. У верхнім цячэнні — рэльеф узгоркавы, у ніжнім — балоцісты. Берагі, за рэдкім выключэннем, лясістыя. Рэчышча звілі-

стае, глыбіня ў паводку дасягае трох метраў. Дно пясчанае, цвёрдае. Хуткасць цячэння — 0,6—0,9 м/сек.

Бярэзіна. Упадае ў Нёман ля вёскі Дземяцічы. Даўжыня — 200 км. Рэльеф — раўнінны. Бліжэй да вусця ходзяць лясавозныя катэры. У ніжнім цячэнні берагі лясістыя. Шырыня — 20—30 м. Хуткасць цячэння крыху меншая, чым у Іслачы.

Нёман. Падрабязна характарызаваць раку няма патрэбы. Хто не ведае бацьку-Нёман?

У мясцінах, дзе Нёман мяжуе з Налібоцкай пушчай, берагі пакрыты старым лесам.

Дно Нёмана — пясчанае, хуткасць цячэння — 2—4 км у гадзіну. Рэчышча даволі звілістае.

Расклад па днях.

Першы. Аўтобус Мінск—Ракаў. Збор байдарак. На пачатак — 15 км. Начлег ля в. Падневічы.

Другі. Адплыцце раніцою. Будуць сустракацца пясчаныя перакаты. Ля в. Баравікоўшчына — плаціна. Яе можна абагнуць па бакавым рэчышчы, а лепш пе-

ранесці байдаркі. Неўзабаве паўстануць руіны старога замка. У сорак трэцім годзе партызаны знішчылі ў ім фашысцкі штаб, захапілі каштоўныя дакументы. Пераход — 30 км.

Трэці. Ля в. Ярцава — мост. Перапраўляецца асцярожна. Перад мостам, на левым беразе стаіць помнік партызанам, якія загінулі ў вайну. Сярод мясцовых жыхароў — былыя мсціўцы. Яны могуць раскажаць шмат цікавага. Начлег — месца ўпадзення р. Валожынкі. Прайдзена 45 км.

Чацвёрты. Мінаем вёскі Белы бераг, Забярэц, праходзім вусце Іслачы і трапляем у Бярэзіну. Начлег на воз. Чорным. Навакольная прырода вельмі мяляўнічая. Пераход — 30 км.

Пяты. Бярэзіна ўсё шырэй і шырэй. Сустрэча з Нёманам. На начлег можна спыніцца непадалёку ад дарогі Іўе—Навагрудак. Прайдзена яшчэ 45 км.

Шосты. Як і заўсёды — адбыццё ранкам. Нёман шырокі, берагі прыгожыя. Пажадана зрабіць экскурсію на шклозавод. Пераход — 50 км.

Б. ЛАПО.

Не ўсе ведаюць, што турызм існаваў задоўга да нашай эры.

У старажытнасці турысцкіх арганізацый, вядома, не было. Кожны падарожнічаў на свой страх і рызыку.

У 332 годзе да н. э. Аляксандр Македонскі ўключыў Егіпет у састаў сваёй імперыі, у наступным годзе — заснаваў горад Александрыю, які неўзабаве ператварыўся ў буйнейшы цэнтр грэчаскай культуры. Пасля смерці Аляксандра і падзелу яго агромністай імперыі Егіпет дастаўся аднаму з бліжэйшых памочнікаў Аляксандра — Пталемею, сыну Лага, заснавальніку дынастыі лагідаў. Хоць лагіды былі па паходжанню македонцамі, культуру яны развівалі грэчаскую.

Гэтыя гістарычныя падзеі спрыялі з'яўленню турызму.

Егіпет вабіў незвычайнай прыродай, старажытнай гісторыяй і культурай. Падарожнікі, што наведвалі Егіпет, пакідалі пасля сябе кароткія запісы. У навуцы яны вядомы пад назвай графіці. Паводле антычных аўтараў, афінскі зананадаўца Салон, матэматык Піфагор і іншыя слаўтасці наведвалі ў свой час Егіпет. Але першым грэчаскім турыстам быў «бацька гісторыі» — Геродот. Дзевяць тамоў — вось вынік яго падарожжаў.

Маршруты, па якіх некалі хадзілі старажытныя грэкі і рымляне, амаль не адрозніваюцца ад маршрутаў сучасных турыстаў. Падарожнікі пачыналі свой шлях, як і ў нашы дні, у Александрыі і рухаліся ўверх па Нілу.

Найбольшае ўражанне рабілі грабішчы. Адзін са старажытных падарожнікаў паведамляе, што «...той, хто тут не быў, нічога ніколі не бачыў, благаслаўлены той, хто тут бабываў».

Цікавы такі факт. Паміж пталемеўскім Егіптам і Басфорскім царствам (Крым і Таманскі паўвостраў) існавалі дыпламатычныя адносіны. У Егіпце знойдзены папірус, у якім гаворыцца, што егіпцяне аказвалі дапамогу басфорскім падарожнікам.

1860 год — першыя вучнёўскія экскурсіі ў Тбілісі.

1877 — створаны першы клуб альпіністаў у Расіі.

1890 — у Адэсе створана турысцкая арганізацыя — Крымскі горны клуб (філіялы ў Ялце і Севастопалі).

1896 — першы «Рускі турынг-клуб» (таварыства веласіпедыстаў-турыстаў).

1900—1901 — створана Расійскае таварыства турыстаў (РТТ).

1909 — пабудавана першая турбаза «Ярмолаўская».

1911 — першы метадычны падручнік па турызму.

1914 — РТТ горных турыстаў і альпіністаў налічвае больш як 132 тысячы чалавек.

1926 — ствараецца Расійскае таварыства турыстаў. Арганізуецца бюро экскурсій пры Наркомпросе.

1929 — ствараецца таварыства пралетарскага турызму РСФСР.

1930 — Расійскае таварыства турызму ператвараецца ва Усесаюзнае таварыства пралетарскага турызму і экскурсій, якое існавала да 1936 года.

1936 — ствараецца турысцка-экскурсійная ўпраўленні прафсаюзаў.

1940 — на планавых турысцкіх маршрутах адпачыла звыш 200 тысяч чалавек. Самадзейным турызмам займаецца каля трох мільёнаў чалавек.

1945 — прынята пастанова аб аднаўленні турысцкай гаспадаркі.

1962 — турысцка-экскурсійная ўпраўленні прафсаюзаў ператвараецца ў саветы па турызму.

1969 — 30 мая прынята Пастанова ЦК КПСС, Савета Міністраў і ВЦСПС «Аб далейшым развіцці турызму і экскурсій у краіне».

ХВАЛІ БАЙКАЛЬСКІЯ

«...Ні веліч Ніягары, ні гейзеры Ісланды, ні гіганцкія секвой Іелаўстонскага парку, ні нават руіны старажытнага Рыма і Пампеі, піраміды і сфінксы Егіпта не захапляюць так чалавека, як Байкал, з яго суровай, гордай і мужнай прыгажосцю...» — піша А. Ладзейшчыкаў у сваёй кнізе «Сустрэчы на Байкале».

Спраўды, няма на нашай планеце возера, якое можна было б параўнаць з Байкалам. Ляжыць яно на вышыні 456 метраў над узроўнем акіяна, глыбіня — 1620 метраў. Па плошчы Байкал у трынаццаць разоў меншы, чым Балтыйскае мора, а па запасу вады — багацейшы. І якой вады: чыстай, прэснай.

У Байкал упадае 336 рэчак, а выцякае адна — Ангара. Аб'ём вады ў возеры перавышае 23 тысячы кубічных кіламетраў. Каб уявіць сабе, што гэта за лічба, успомнім, што гадавы сцёк Волгі складае 251 кубічны кіламетр.

Возера выцягнута з поўначы на поў-

дзень на адлегласць, роўную, прыкладна, адлегласці паміж Масквой і Мінскам. Параходу патрэбна шэсць сутак, каб зрабіць кальцавы рэйс уздоўж байкальскіх берагоў.

І яшчэ... Байкал з поўным правам можна назваць музеем воднай фауны. Тут водзіцца больш як тысяча відаў буйных і дробных жывёл, прытым, каля васьмісот з іх сустракаюцца менавіта толькі тут. Ад назваў рыб галава кругам ідзе: сібірскі асетр, ласось, таймень, сіг, харыус... А омуль, галамянка! Галамянка надзвычай цікавая: тлустая і... наскрозь празрыстая, нават бачны шкілет. У галамянкі няма лускі.

Дарэчы, калі будзеце на Байкале, наведайце невялічкі, але з густам падабраны музей, што размясціўся на захаднім беразе ў Ліствянцы.

Мы, беларусы, адчулі горадасць, калі даведаліся, што пачэснае месца ў вывучэнні Байкала належыць і нашым землякам Б. Дыбоўскаму і Я. Чэрскаму.

Бенядзікт Дыбоўскі быў сасланы ў Сібір за ўдзел ў паўстанні 1863 года. Пасля катаргі атрымаў дазвол пераехаць у сяло Култук на ўсходні Байкал і пачаў займацца сістэматыкай мясцовага жывёльнага і расліннага свету. Не, гэта не было, як цяпер кажучы, хобі. То быў сапраўдны навуковы подзвіг. Асабліва, калі ўлічыць становішча Дыбоўскага. За сваю працу ён быў узнагароджаны медалём Рускага геаграфічнага таварыства.

Другі наш суайчыннік — Ян Чэрскі ўпершыню правёў геалагічныя даследаванні ўзбярэжжа. У выніку шматлікіх экспедыцый была складзена геалагічная карта Байкала. Імя нястомнага даследчыка Сібіры беларуса Я. Чэрскага носіць цяпер адзін з горных хрыбтоў.

Мясцовыя жыхары з павагай называюць Байкал морам. Плешчацца неабсяжнае мора між высокіх гарыстых берагоў, пакрытых тайгой.

Там, унізе, у засмужаным паветры плывуць марскія чеплаходы, праносзяцца імклівыя «Ракеты», паўзуць буксіры з лесам...

Вечарам мы прычалілі да бухты Пясчаная, што шырокім паўкругам ляжыць паміж мысамі Малы Калакольны і Вялікі Калакольны. Гэта, бадай, адно з прыгажэйшых месц Байкала. Нездарма бухту Пясчаную часта параўноўваюць са славутай Рыўерай. Крутыя схілы, парослыя казачным лесам, залатыя пляжы. Улетку тут дзейнічае турысцкая база. Карыстаецца вялікай папулярнасцю. Побач з «планавымі» турыстамі размясціліся і «дзікуны».

Мы таксама паставілі сваю палатку на высокім абрыве, ля самага берага. Адчуванне такое, быццам ты ляціш. А пад намі — купы сосен. І яны цягнуцца ўгору. Карані іх узяліся высока над зямлёй. Але, прыгледзеўшыся лепш, мы зразумелі, што ім не да «паззіі». Ідзе бітва за жыццё. Вецер выдзьмуў з-пад сосен пясок, і жыццё іх вісіць на валаску. Сосны п'юць гаючую ваду Байкала. І верыцца: выжывуць!

В. ТАЛКАЧОУ,
удзельнік паходу.

Фота аўтара.

БЫЛО Б ЖАДАННЕ

Кажуць, што ўсё пачынаецца з дарогі. Правільна. Але з чаго пачынаецца дарога? З жадання. Узяць, напрыклад, нашу школу. Матэрыяльнымі сродкамі мы пахваліцца не можам. І тым не менш, падарожнічаем. На звычайным грузавіку. Камфорт невялікі. Затое надзейна.

Першы вялікі маршрут быў такі: Барысаў — Стоўбцы — Нясвіж — Баранавічы — возера Свіцязь — Навагрудак — Ліда — Вільнюс — возера Нарач — Вілейка — Барысаў (1200 км). Назвалі мы гэты маршрут «Беларускім літаратурным колам». Распрацавалі і дзіцячы варыянт.

У мінулым годзе выбралі іншы напрамак. Пабывалі на Магілёўшчыне і Гомельшчыне. Успаміны засталіся вельмі прыемныя.

Думаецца, наш вопыт могуць пераняць і іншыя сельскія школы. Было б жаданне.

М. ВІНАКУРАУ,
настаўнік.

Барысаўскі раён,
вёска Драздзіно.

ВЫБІРАЙ НА ГУСТ

Не зусім быў бы задаволены наведвальнік турысцкага комплексу ці музея, калі б ён не меў магчымасці набыць на развітанне сувенір. Набыты сувенір — не толькі памяць аб прыгожым, цікавым месцы.

У першыя гады пасля адкрыцця музея прыроды Белавежскай пушчы экскурсантаў скардзіліся, што няма сувеніраў. З кожным годам колькасць турыстаў большала. Праблема сувеніраў акрэслівалася яшчэ выразней. Дырэкцыя запаведніка арганізавала сувенірную майстэрню.

Пасля заканчэння мастацкага вучылішча прыехаў сюды Юрый Іосіфавіч Кісялёў, потым Аляксей Мікалаевіч Гіндзюк. Юрый Іосіфавіч падрыхтаваў эскізы сувеніраў. Брэсцкі абласны мастацкі савет даў ім высокую ацэнку і дазволіў серыйны выпуск.

Матэрыялам для сувеніраў служаць бяроза, вольха, сухія галінкі елак, а таксама гуаш і лак. На драўляныя зрэзы наносзяцца сілуэты зуброў, аленяў, вавёрак. Майстэрня вырабляе штогод каля 400 тысяч сувеніраў. Яны карыстаюцца популятарнасцю.

У перакладзе з французскай мовы слова «сувенір» азначае «падарунак». А падарунак прыроды — заўсёды ад сэрца.

М. МАМУС,
грамадскі інспектар аховы прыроды.

ЧЫРВАНАПЁРКА вельмі нагадвае плотку. Аднак яна значна прыгажэй. Адрозніць ад плоткі яе вельмі легка па касым (зверху ўніз) зрэзе рота. На брушку, ля задняга плаўніка, выдаецца рабро. На губах — жоўтыя палоскі. Больш дробная, чым у плоткі, і больш залацістая луска, якая не пакрыта слізю.

Чырванапёрка заўсёды крыху таўсцей і шырэй сваёй суседкі па вадаёмах. Бакі тулава бліскучага жаўтавата-залацістага колеру, а краі лусачак залаціста-карычневых. Вочы аранжавыя з чырвонай плямкай у верхняй палавіне. Спінны плаўнік ля асновы чарнаваты, зверху — чыр-

ЧЫРВАНАПЁРКА

ЗНАЁМЫЯ НЕЗНАЁМЦЫ

воны. Грудныя плаўнікі шэрыя, канцы іх таксама чырвоныя. Усе астатнія — крывава-чырвоныя і нават малінавыя.

Наогул, чырванапёрка адна з самых прыгожых рыб нашых азёр і рэчак.

Чырванапёрка, хоць яна трохі і буйней плоткі, аднак не належаць да буйных рыб. Часцей за ўсё яна дасягае 20—25 сантыметраў у даўжыню, важыць каля 400 грамаў. Толькі ў выключных выпадках бывае больш кілаграма.

Водзіцца гэтая рыба амаль ва ўсіх прэсных вадаёмах Еўропы, за выключэннем паўночных. У нашай краіне паўночная мяжа распаўсюджвання дакладна не вызначана. Рыба сустракаецца на поўдні Фінляндыі, але адсутнічае ў Анежскім возеры.

Галоўныя мясціны, дзе водзіцца чырванапёрка, — затокі рэк і азёр, а таксама праточныя сажалкі, дзе расце чарот, сітнягі, трава і інш. Тут яна сустракаецца ў суседстве з карасямі, лінямі, ляшчамі і вядзе амаль аседлае жыццё, рэдка аддаляючыся ад выбранага аднойчы месца. Таму злавіць яе можна не ўсюды, а часцей за ўсё там, дзе ёсць расліннасць. Амаль пастаянна яна трымаецца сярэдніх глыбін вадаёма, не любіць моцнага цячэння.

Ежа чырванапёркі пераважна раслінная. Часткова складаецца з лічынак, насякомых і чарвякоў. Як сведчаць рыбакі, вясной чырванапёрка корміцца амаль аднымі водарасцямі, і ад гэтага нібыта набывае зялёны колер.

Чырванапёрка — рыба даволі бойкая і асцярожная. Яна не ідзе пад высокую берагі — любімае месца знаходжання ў спякоту і холад ліня — ці пад кусты і карэнне, як плотка. Чырванапёрка любіць плаваць каля мастоў, плытоў і г. д., але толькі ў тым выпадку, калі тут ёсць расліннасць.

Нерастуе даволі позна — у канцы мая ці нават у чэрвені, калі вада прагрэецца да 15 градусаў. У самцоў у гэты час на галаве і спіне выступаюць зярністыя бародаўкі. Самкі становяцца больш яркага колеру. Месцы нерасту — зараснікі травы, сітнягу, чароту.

Чародкі маладых чырванапёраў ніколі не бываюць шматлікімі. Трымаюцца яны ў траве, любяць гуляць на сонцы, прытым ля самай паверхні вады. Моладзь расце даволі хутка.

У верасні, калі пачынаюць нікнуць травы, маладыя чырванапёркі пераходзяць у зараснікі чароту. Дарослыя рыбы ў гэты час трымаюцца больш глыбокіх месцаў, усё радзей паказваюцца ля паверхні і ў кастрычніку залягаюць на зіму, таму на вудачку злавіць іх тады нельга. Зімой, калі ў вадзе становіцца менш кіслароду, у сажалках і азёрах чырванапёрка ўспывае на паверхню і добра ловіцца. Вясной, калі зноў падыходзіць да берагоў, бярэцца на дробнага чарвяка. У летнюю спякоту яна лепш за ўсё ловіцца на мух, а таксама на конікаў.

Рыбалову трэба памятаць, што на вудачцы чырванапёрка ходзіць больш жвава, чым плотка. Паднятая з вады, моцна тралечацца, таму яе заўсёды неабходна падсякаць сачком.

СПРЫТНЫ ШЧУПАК

— А ведаеце, хлопцы, як мяне шчупак перахітрыў? — Кастусь Чыгір узняўся з лаўкі і пачаў расказаць пра выпадак на рацэ Уса.

Андрэй з Сяргеем пераглынуліся і насцярожана прыціхлі.

— Вось на тым месцы, у Крачках, было, — паказаў Кастусь на выган, што цягнуўся па правабярэжжы Усы.

— Той раз я выехаў з «дарожнай», — расказаў далей стары. — Выхадны дзень. Думаю, якраз няблага на сьняданак злавіць шчупака. Да таго ж і раніца надарылася пагодлівая. У такую пару рыба ахвотна жыруе.

Стары час ад часу зацягваецца цыгаркай, задаволены, што хлопцы зацікаўлена глядзяць на яго, лоячы кожнае слова.

— Сеў гэта я ў човен, ад'ехаў ад берага. З кожным узмахам вясла мой «катэр» набіраў хутнасць. Я і не заўважыў, як разматалася катушка і амаль увесь дваццаціметровы шнур апынуўся ў вадзе. Адзін яго канец заціснуў у зубах, а на другім — зіхаціць блешня, нібы той жывец. Плыву непадалён ад берага, ля плюшніку, дзе часцей за ўсё стаяць шчупакі. І толькі пад'язджаю да Крачкоў, дзе водмель мяжуе з глыбінёй, як адчуваю, што нацягнуўся шнур. На момант паклаў вясла, узняўся за шнур — ніякіх прыкмет, проста ён здаўся цяжэйшым.

— Кручок мог за траву зачэпацца, — перабіў Чыгіра Андрэй.

— Ды кінь ты, — скрывіўшыся, крутануў галавою стары. — Варта было зрабіць узмах вяслам, як я адчуў такі рышок, што ледзь з чоўна не паляцеў. Кідаю вясла, цягну шнур да сябе. Гляджу і вачам не веру: з вады выцягнулася вялізная, зубатая пашча шчупака. І як стаў ён біць хвостом — хвалі кругам пайшлі. У мяне ажно сэрца ёкнула, рукі затрэсліся. Але рыбіну ўсё бліжэй і бліжэй падводжу да чоўна. І вось яна, даўжынёю не менш як метр, ля самага берага... І тут здарылася непапраўнае. — Кастусь Чыгір уздыхнуў, пераступаючы з нагі на нагу. — Толькі гэта я паспрабаваў схопіць рыбіну за жабры, як зубатая шэльма пляснула па вадзе хвостом і знікла з вачэй...

— Дык вы ж, дзядзька, вопытны рыбац, — здзівіўся Сяргей, якому не раз спадарожнічаў поспех на вадзе. — Як жа гэта здарылася?

— Пагарачыўся, браце, недацаніў сілы. Не спадзяваўся, што мне трапіцца такі спрытны шчупак. А магло ж быць інакш, — разважаў стары. — У гэтым жа месцы бераг пакаты, чысты. Можна было б сысці з чоўна, павадзіць рыбіну, каб яна стамілася, а потым спайнона выцягнуць.

У. МАЯРОВІЧ.

КАРЫСНЫ ДАВЕДНІК

Рыбакі-аматары днямі тырчаць на рацэ ці возеры. Зімой — холад, улётку — камары заядаюць. Дзівакі, ды і годзе. Так я думаў, пакуль на вочы не трапілася (чым не рыбацкае шчасце!) кішэннага фармату кніжка — «Даведнік-каляндар рыбалова» А. Ф. Жыхарава. Перагарнуў адну старонку, другую... Э-э, брат, цікава і, як кажуць, на ўзроўні!

Гэта другое выданне. Па ўсім відаць, што аўтар улічыў папярэднія заўвагі і парады. Атрымалася маленькая рыбацкая энцыклапедыя. Заслугоўвае ўвагі ўжо яе першая частка: «Вадаёмы Беларусі і іх рыбныя багаці».

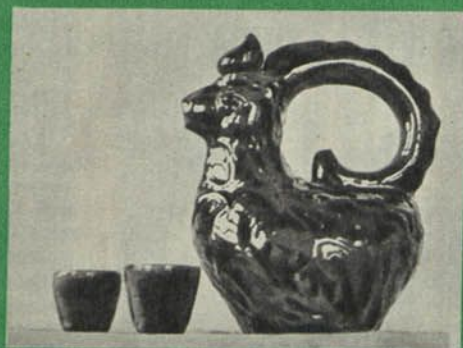
Астатнія раздзелы кніжкі гавораць самі за сябе: «Рыбалоўныя снасці», «Насадкі для лоўлі рыбы», «Кораткі аб рыбах і спосабах іх лоўлі», «У скарбонку рыбалова-спартсмена», «Каляндар рыбалова».

Як падабраць вуду? Ад чаго залежыць поспех лоўлі спінінгам? Якіх водарасцей пазбягае рыба? У якіх месцах вадаёма рыбы больш? Як згатаваць юшку? На гэтыя і іншыя пытанні аўтар дае дакладныя адказы. Адчуваецца багаты ўласны вопыт аўтара, знаёмства з «рыбацкай» літаратурай.

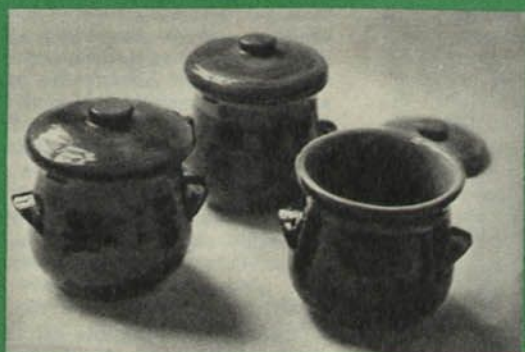
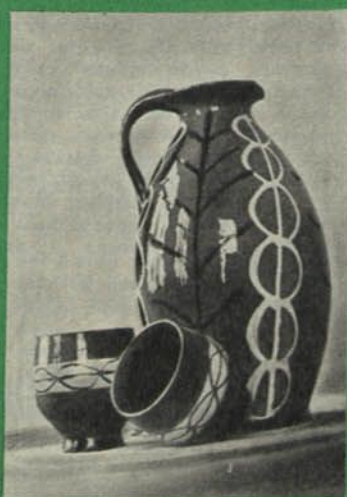
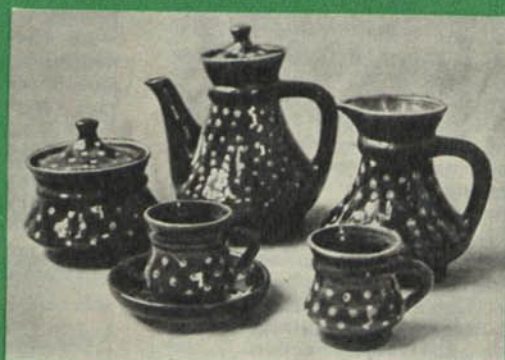
Кніжка не проста падказвае, як лепш і хутчэй выцягнуць з вады рыбіну. Яна вучыць спасцігаць рыбацкае шчасце і, што вельмі важна, з разуменнем адносіцца да прыроды. Чалавек, узброены ведамі, наўрад ці пацягнецца да дынаміту. Грамадскае значэнне такіх «спецыфічных» кніжак бяспрэчнае.

«Даведнік-каляндар рыбалова» А. Ф. Жыхарава выпускаў выдавецтва «Ураджай».

Д. ВЕТРАУ.

Яе выстаўляюць на самае віднае месца ў доме — папюбавацца самім, парадаваць гасцей. Вазы для кветак, кафейныя сервізы, прыборы да святочнага стала, талеркі для мачанкі, гаршчочки, у якіх тушаць бульбу, — дзесяткі разнастайных мастацкіх вырабаў і посуду разыходзяцца па беларускай зямлі і далёка за яе межы. Зьяненне івянецкай гліны здзіўляла на ВДНГ і міжнародных выстаўках.

«ДЗЕНЬ АХОВЫ ПРЫРОДЫ» Ў ШКОЛЕ

Ахова прыроды і яе прапаганда ў школе павінны з'яўляцца арганічнай часткай усяго навучальна-выхаваўчага працэсу. Абавязковым дадаткам да сістэматычнага выкладання пытанняў аховы прыроды павінна быць пазакласная і пазашкольная прыродаахоўная работа. А, каб яна была паспяхова і эфектыўная, праводзіць такую работу трэба цікава, у адпаведнасці з узроўнем развіцця і ўзроставых асаблівасцей вучняў. Найбольш распаўсюджаныя формы і метады гэтай работы — сходы вучняў, піянерскія зборы, вечары і гутаркі, а таксама заняткі ў розных гуртках па ахове прыроды, такіх як «Натураліст», «Юны біёлаг», «Юны рыбалоў», «Умельцы рукі» і іншыя, і, вядома, штодзённая грамадска карысная праца вучняў па ахове прыроды, экскурсіі і паходы на роднаму краю, арганізацыя школьных лясніцтваў.

Зараз усё часцей практыкуюцца такія масавыя мерапрыемствы па ахове прыроды, як «Дзень птушак», «Месячнік лесу і саду», «Свята кветак», «Дзень аховы прыроды». Нельга забываць пра вялікае значэнне прыродаахоўнай работы ў піянерскіх лагерах.

Практыка паказала, што такая работа ў некаторых школах праводзіцца эпизодычна, але эпизодычнае правядзенне адных толькі «свят» і «дзён» не можа выклікаць у вучняў сапраўднай цікавасці да прыроды. Правядзенню кожнага свята павінна папярэднічаць вялікая падрыхтоўчая работа.

«Дзень аховы прыроды» рэкамендуецца праводзіць вясной, у другую нядзелю мая. Аднак у залежнасці ад мясцовых прыродных умоў арганізацыя гэтага свята можа адхіляцца ад назначанага тэрміну. Неабходна, каб на гэтым свяце падводзіліся вынікі папярэдняй грамадска карыснай дзейнасці школьнікаў па ахове прыроды.

У падрыхтоўцы да правядзення гэтага Дня ў школе павінны ўдзельнічаць настаўнікі, выхавальнікі, піянерважаты пад агульным кіраўніцтвам адміністрацыі школы. На сумеснай нарадзе педагогічнага калектыву, камсамольскай арганізацыі і бацькоўскага актыву выбіраецца камісія па падрыхтоўцы і правядзенню гэтага свята. План падрыхтоўчай работы потым абмяркоўваецца на педагогічных саветах, на зборах піянерскай дружны ці на сходах школьнай камсамольскай арганізацыі. Не павінны заставацца ўбакі і шэфы школы — працаўнікі бліжэйшых калгасаў, саўгасаў, асабліва лясніцтваў, а таксама мясцовая бібліятэка і клуб.

З мэтай дэманстрацыі вынікаў работы неабходна стварыць школьны куток прыроды, дзе былі б замалёўкі і фотаздымкі рэдкіх жывёл і раслін, помнікаў прыроды, птушыных гнёздаў, чучалы птушак, зробленыя вучнямі, птушыныя домкі і

шпакоўні, феналагічныя табліцы прылёту птушак, схематычныя карты, дзе былі б абзначаны мясціны роднага краю, якія ахоўваюцца, фатаграфіі вучняў, настаўнікаў, бацькоў.

Для такога кутка трэба вылучыць светлае памяшканне, адкрытае для наведвання: школьны калідор, піянерскі пакой ці школьны краязнаўчы музей. Матэрыялы кутка павінны перыядычна абнаўляцца.

Работнікі бібліятэкі афармляюць стэнды з літаратурай па ахове прыроды, якая рэкамендуецца для вучняў. У школьнай насценнай газеце пад пастаяннай рубрыкай рэгулярна змяшчаюцца матэрыялы, прысвечаныя пытанням падрыхтоўкі да гэтага свята. На працягу навучальнага году трэба ва ўсіх класах праводзіць гутаркі аб неабходнасці ашчадна ставіцца да роднай прыроды і яе шматлікіх багаццяў.

Да «Дня аховы прыроды» памяшканне школы ўпрыгожваецца лозунгамі, плакатамі, выпускаюцца спецыяльныя бюлетэні, прысвечаныя святу.

Праграма «Дня аховы прыроды» прадумваецца і складаецца загадзя і ў кожнай школе плануецца па-рознаму, у залежнасці ад мясцовых умоў і магчымасцей школы.

Вось прыкладная праграма правядзення гэтага свята:

Першае аддзяленне — урачыстая частка.

Уступнае слова настаўніка біялогіі пра гісторыю святкавання «Дня аховы прыроды» ў нашай краіне, і ў прыватнасці, у вобласці, раёне, школе.

Па-мастацку аформлены калектывны рапарт камсамольскай і піянерскай арганізацыі пра тое, што зроблена школьнікамі на працягу года па ахове прыроды.

Выступленне дырэктара школы, які паведамляе аб узнагароджанні калектываў і асобных вучняў, што занялі першыя, другія і трэція месцы ў падрыхтоўцы да свята.

Другое аддзяленне — мастацкая частка.

Вершы, танцы і песні аб роднай прыродзе і яе ахове.

Праслухоўванне галасоў птушак, запісаных на магнітафонную стужку або пласцінку.

Агляд выстаўкі матэрыялаў па ахове прыроды за ўвесь год.

Трэцяе аддзяленне — гульні, віктарыны, загадкі пра жывёл і расліны, экскурсіі ў прыроду (у час гэтых экскурсій можна праводзіць пасадку дрэў, кветак, ачыстку лесу, знаёмства з помнікамі прыроды).

Каб у вучняў не знікала цікавасць да аховы прыроды, пажадана штогод абнаўляць праграму правядзення гэтага свята і пазбягаць шаблону ў яго правядзенні.

М. ПРЫЛЕПКА,
інжынер групы НТІ і прапаганды
Дзяржкамтэта СМ БССР
па ахове прыроды.

ЖЫВАЯ РАКЕТА

Я падышоў да невялікага азярца, аблямаванага з трох бакоў зялёным покрывам багавіння і хмызняку. Па азёрнай роўнядзі гулялі ранішнія прамені. Насустрач ім цягнуліся бледна-зялёныя ніці водарасцяў. На дне возера я ўбачыў здзіўную шэрую істоту сантыметраў дзесяць у даўжыню. Неўзабаве да азярца падышла біёлаг Надзея Аляксееўна і дзеці — юныя натуралісты нашай школы.

— Што гэта? — спыталіся дзеці здзіўлена. — Такі чуд мы бачым упершыню.

Надзея Аляксееўна ўважліва аглядае істоту і растлумачыла:

— Гэта лічынка самай буйной страказы — каромысел. Заўважце, які кантраст: паветраныя танцы прыгажуні-бацькі і пачварнае дзіцё. Але лічынка не пакрыўджана прыродай. Рэдка хто з жывёл перасоўваецца так, як яна, — ракетным спосабам: набірае ваду ў заднюю кішку (там жа ў яе і жабры) і, з сілай выштурхваючы струмень, рухаецца па дне. Арыгінальнае стварэнне прыроды — падводны рухавік.

Далей мы даведаліся, што лічынка страказы жыве ў падводным царстве каля двух гадоў. За гэты час яна дзевяць дзесяць разоў мяняе сваю скурку. У адзін з ліпеньскіх дзён лічынка выплывае з вады. Пасядзіць некалькі гадзін на сцяблінцы. А потым... потым выпрасце свае празрыстыя крыльцы, падсушыць іх на сонцы і, як у казцы, ператворыцца ў стройную прыгажуню. Маладая страказа кружыцца ў паветраным танцы над прыбрэжным чаротам і воднай роўнядзю.

ПАВУК-АШУКАНЕЦ

Дзень быў гарачы. Зрабілі прывал на ўскрайку лесу. Прыселі хто на пянькі, хто на траву. Раптам бачым: на танюсенькай павуціне, апусціўшыся з галінкі бярозы, гойдаецца нейкае дзівоснае насякомае. Муха не муха — не сразу-мееш. Але ж раз на павуцінцы, атрымліваецца — павук. Толькі што за выгляд у яго? Увесь начапурўся, лапкі ўбакі развёў. Ды і ці ж лапкі гэта? Яны хутчэй напамінаюць крылы. Як у мух. І, глядзіце, вібрыруюць.

Многія, верагодна, бачылі ў лесе ці на полі невялікіх цёмных мух, што, як маленькія верталёткі, стаяць на адным месцы. Гэта ў іх шлюбныя гульні. Дык вось цёмна-карычневы павук вельмі нагадваў такую муху.

Паводзіны павука для нас былі таямнічымі, загадкавымі. Мы цярдліва чакалі, чым усё гэта скончыцца. Назіраць давялося нядоўга. Непадалёку мы ўбачылі застылую ў паветры муху. Тую самую — верталёткі. Вось яна рэзка сарвалася.

Пявук больш энергічна затрос ножкамі. Муха кінулася да яго, і ў тое ж імгненне восем лапак, як абцугі, абхапілі яе.

Л. КАЦКЕВІЧ

г. Ваўкавыск.

МАЕ ГАДАВАНЦЫ

Я вельмі люблю прыроду, асабліва птушак. Жыву я ў Маісееўскім лясніцтве, якое размешчана ў лесе. Мне не раз даводзілася выратаваць птушак. Зімой я падабраў акачанелую сіваваронку і пасадзіў яе дома пад прыпечкам. Даглядаў сіваваронку ўсю зіму, і калі надышла вясна, выпусціў яе на волю. Сіваваронка доўга яшчэ прылятала на наш падворак і сядзела на страсе хаты.

На пачатку жніўня я падабраў яшчэ адну птушку — канюка. Ён пашкодзіў сабе крыло, упаў у пожню каля дарогі. Першы час ён скуб мяне за пальцы, але потым прывык. Кожны дзень я лавіў для канюка розных насякомых — і ён хутка паправіўся. І вось настаў дзень, калі канюк самастойна ўзняўся ў паветра, дэляцеў да дрэва, прысеў на галіну. Цікава было назіраць, як канюк яшчэ доўга не адважваўся пакідаць дрэва, нібы не верыў, што ён ужо можа лятаць.

В. ГАНЧАРОВ.

ЛЯСНЫЯ САЇТАРЫ

Кожны з нас бачыў мурашак, гэтых нястомных працаўніц лесу. Але далёка не кожны ведае аб іх выключнай карысці для аховы лесу.

Мурашкі вельмі карысныя насякомыя. Там, дзе іх шмат, амаль не бывае шкоднікаў, якія абгрызаюць хвою і лісце дрэў, — пільшыкаў, совак, пядзенікаў, вусеняў шаўкапрадаў і інш. Сям'я аднаго мурашніка сярэдніх памераў ахоўвае лес на плошчы каля чвэрці гектара, а буйнога (ёсць мурашнікі да двух метраў у вышыню) — на плошчы больш як гектар.

Многія земляныя мурашкі дапамагаюць апрацоўваць глебу. Яны рыхляць яе, перамешваюць. Гэта блізкія родзічы рыжых лясных мурашак — бурая лясная і чырванашчокая мурашка. Стажкоў з хвой і галінак яны не будуць, жывуць у земляных гнёздах.

Праўда, ёсць сярод мурашак разбуральнікі драўніны і шкоднікі сельскай гаспадаркі, як, напрыклад, мурашкі-жанцы, мурашкі-лістарэзы і г. д. Але нават гэтыя, здавалася б, шкодныя, выконваюць на натуральнай пашы вялікую ролю: яны разносяць насенне шматлікіх раслін, паляпшаюць аэрацыю глебы.

Ежа мурашак разнастайная. Так, рацыён рыжай лясной мурашкі складаецца з салодкіх выдзяленняў тлі, дробных насякомых, соку раслін. У невялікай колькасці мурашкі спажываюць насенне, а таксама грыбы. Вельмі многія кормяцца за кошт «даення» тлі. Напрыклад, му-

рашкі, якія жывуць у земляных курганнах, прыносяць каранёвую тлю ў сваё гняздо і пасяляюць на каранях злакаў, якія там растуць, а затым «дояць» яе.

У наш час навуцы вядома звыш шасці тысяч відаў мурашак. Больш як сто гадоў назад вучоным стала вядома велізарная карысць мурашак у лясным біаценозе.

Калі зазірнуць у гісторыю аховы мурашак у еўрапейскіх краінах, то можна ўбачыць такі малюнак. У Аўстрыі на гэта зварнулі ўвагу ўлад ужо ў 1880 годзе. Тады ж было забаронена збіраць мурашак і разбураць іх гнёзды. У Польшчы пастанова аб ахове мурашнікаў выйшла ў 1937 годзе. У 1952 годзе — распараджэнне міністра лясніцтва. У 1960 годзе выйшла паўторнае распараджэнне міністра, у якім гаворыцца, што за разбурэнне мурашнікаў у лясных парках і лясках на вінаватых накладваецца штраф у суме 50 злотых. А ў маі 1971 года міністр лясніцтва аддаў яшчэ больш строгае распараджэнне: на вінаватых можа накладвацца штраф да 2 тысяч злотых ці нават дысцыплінарнае спагнанне.

У Федэратыўнай Рэспубліцы Германіі пакаранне за знішчэнне мурашніка — 150 марак або 14 дзён арышту. У Баварыі існуе палажэнне, згодна з якім за разбурэнне мурашніка накладваецца штраф да тысячы марак.

Між тым, у многіх краінах Еўропы мурашнікі не падлягаюць дзяржаўнай ахове. Паўстала пытанне аб навуковым падыходзе да іх аховы. І ў 1963 годзе ў Вюрцбургу на з'ездзе Міжнароднай камісіі па лясной біялогіі рабочая група, якая займалася пытаннем аховы лясных рыжых мурашак, распрацавала праект закона. На пасяджэнні савета камісіі закон быў зацверджаны. Дэлегацыям 17 краін было даручана ажыццявіць яго на практыцы.

У нас, у СССР, няма, такіх суровых законаў і пастаноў аб ахове мурашнікаў, як у краінах Заходняй Еўропы. Уся ахова будзеца на высокай свядомасці людзей. Канкрэтныя ж мерапрыемствы ажыцця-

ляюць, звычайна, Дзяржкамітэт па ахове прыроды, Міністэрства лясной гаспадаркі і некаторыя іншыя арганізацыі. У сувязі з гэтым, існуе шырокая прастора для праяўлення ініцыятывы піянераў і школьнікаў. Улетку пад кіраўніцтвам настаўнікаў-біёлагаў яны могуць удзельнічаць у правядзенні цікавага мерапрыемства пад назвай «Мурашка». Мерапрыемства заключаецца ў тым, каб узяць на ўлік усе буйныя мурашнікі ў бліжэйшых лясках, нанесці іх на карту мясцовасці, пранумараваць, абгарадзіць. Трывалая агароджа зберажэ мурашнік ад капытоў хатняй жывёлы, звяроў. Яна будзе напамінаць кожнаму адпачываючаму ў лесе, што «домік», збудаваны карпатлівай працай мурашак, неабходна ахоўваць.

У КАНЬЁНЕ

Уільям МАЛВІХІЛ.

О'Браен стаяў на агромністай пліце з чорнага каменя, сонца грэла яго бронзавае цела. Ён застаўся адзін, і горы цяпер належаць толькі яму.

Дайшоўшы да краю пліты, О'Браен пачаў спускацца са скалы, яму хацелася хутчэй глянуць на сажалку і пячору — на ўсё, дзе ён раней жыў.

Каля вадаёма сядзелі птушкі. Ubачыўшы яго, яны насцярожыліся. О'Браен кіннуўся наперад. Птушкі падняліся. Кіёк, які ён кіннуў у птушак, упаў у ваду.

Ён доўга піў, а потым пайшоў да пячоры. Цяпер ён застанеца жывы, і нішто іншае яго не турбавала. Новы ўраджай дынь ужо выспяваў. У цяніну вернецца дзічына. Тут заўсёды ёсць мёд, водзяцца тоўстыя яшчаркі і змеі, растуць карэнні і клубні. Ён будзе паляваць і збіраць ежу, а значыць — жыць.

О'Браен увайшоў у пячору. Знайшоўшы факел, ён запаліў яго. Асвятліўшы пячору, ён убачыў падвешанае мяса, дыні, якія засталіся, вельмі панашаную вопратку. Нейкі час ён будзе жыць тут, харчуючыся мясам, даўшы магчымасць усяму жывому вярнуцца ў каньён і размнажацца.

Нечакана О'Браен адчуў пад нагамі нешта цвёрдае. Зрабіўшы крок назад, ён стаў на камяні і разгроб пясок. Там аказаўся вялікі гаечны ключ. О'Браен падкінуў яго. А яго ж зручна трымаць. Нядрэнная зброя! О'Браен узмахнуў ключом, апісаўшы рукою шырокую дугу.

З'еўшы кавалачак мяса, ён выйшаў з пячоры і ўсеўся пад праменьямі сонца. Недзе ўдалечыні забрахаў бабун.

У пячоры О'Браен праводзіў не кожную ноч. Іншы раз ён проста выбіраў сабе месца дзе-небудзь на ўцёсах: то ў старым логаве бабуінаў, то ў вузкіх шчылінах, то ў невялікіх пячорах, дзе знаходзіў крэміевыя нажы, наканечнікі стрэл, вырбленыя бушменамі з яечных шкарлупак і касцей.

Яму лёгка ўдавалася раскладаць агонь. Палачку з цвёрдага дрэва (велічынёй з аловак) ён хутка круціў у сваіх мазолістых далонях. Канец палачкі ўпіраўся ў дошчачку з мяккага дрэва, на якой было выбіта паглыбленне, запоўненае параканьёю. Праз нейкі час успыхаў агоньчык, які сграваў яго ноччу. Ён смажыў на агні курапатак, тлустых геконаў і, наогул, усё тое, што яму траплялася ў пяску і шчылінах чорных скал.

Зноў пайшла дажджы. Вялізнае пясчанае мора, якое акружала чорныя горы, паглынала ваду, нічога не аддаючы ўзамен, але ў каньёне трава становілася гусцейшая, з'яўляліся кветкі, ажывалі і распускаліся дрэвы. Прачыналіся мірыяды насення, выкідаючы парасткі, якія цягнуліся да вільгаці і сонца. З'яўляліся птушкі і зьяры, якія карміліся травамі і спелымі клубнямі. Кіруючыся нейкім старажытным інстынктам, яны знайшлі дарогу да цясіны, да кармоў, якія нечакана з'явіліся ў вялікай колькасці.

О'Браен паляваў. Выкапаўшы неглыбокую ямку, ён убіў у пясок востры кол, прыкрыў пастку галінкамі і травою, прысыпаў тонкім слоем пяску. На трэці дзень у пастку трапіла зebra, распароўшы сабе бруха. О'Браен разабраў тушу. Мухі скупіліся лезлі на мяса, адкладваючы на ім свае яйкі. З сотню фунтаў мяса ён аднёс у пячору, закапаў у халаднаваты пясок да ночы, каб потым парэзаць на тонкія палоскі і правэндзіць. Але калі ён пабег назад, каб забраць рэшткі мяса, туша знікла. Над абгрызенымі кускамі кусаліся гіены, а злосныя сцяравятнікі чарадою ўзняліся пры яго набліжэнні.

О'Браен паляваў і на бабуінаў, але без стрэльбы яму патрэбна было паводзіць сябе вельмі асцярожна. Малпы спускаліся са скал у пошуках сакавітых, напоеных дажджавой вадою клубняў і ягад, а ён гнаў іх назад з галавешкаю ў руках. Збіраючы ядомае, О'Браен хаваў яго ці ў галоўнай пячоры, закупаючы ў пясок, ці высокая ў тунелі, дзе былі знойдзены шкарлупкі страусаваых яек, якія пакінулі бушмены. Зімою ён будзе жыць там, а зараз было лета, і паляўнічы пакідаў тут свае запасы ежы. Пячора ператварылася ў прадуктова склад.

Дыні ён не чапаў. Яны раслі і спелі. У каньёне дынь для яго будзе дастаткова, таму што бабуіны сюды больш не приходзілі. Некалі тут царавалі зьяры. Цяпер гэта яго каньён. І ўсё, што прынесла сюды прырода ўлетку, належаць яму.

Аднойчы бабуіны загналі яго ў пастку.

Рухаючыся ўздоўж самага кароткага знешняга хрыбта, які напамінаў вялікі палец рукі, калі глядзець з высокага піка, ён паляваў на яшчарак. Уніз дарогі не было. Адгор'е абрываўся патрэсканымі прыступкамі, дзе ў неглыбокіх шчылінах яшчэ захаваўся рэшткі дажджавой вады і шустрыя яшчаркі падпільноўвалі баязлівых мух і дзе пчолы знаходзілі каменямомкі,

што цвілі на кавалачках зусім неўрадлівай чорнай глебы.

О'Браен быў ужо на сярэдзіне хрыбта, як учуў брэх бабуінаў. Азірнуўшыся, ён залез на высокую плоскую скалу, каб яны ўбачылі і яго самога, і бляск гаечнага ключа ў руцэ. Ён пачаў крычаць на іх. Але бабуіны ўпершыню не адступілі. Важак падбадзёрваў іх ісці наперад і роў на ворага, які адзінока стаяў на скале.

О'Браен зноў закрываў і пачаў рухацца ім насустрач, кіннуўшы некалькі камянёў. Яны адступілі, але потым зноў пайшлі наперад. Часу на тое, каб раскласці агонь і падрыхтаваць паляючыя галавешкі, не заставалася: з высачэнных уцёсаў, якія акружалі яго, не спусцішся. Як пазбавіцца ад малпаў, прымусіць іх пайсці? Але пакуль што ён сам быў у іх руках. Яны загналі яго ў пастку. І смерць набліжалася да яго.

Бабуіны пачалі заходзіць з флангаў, імкнучыся адціснуць О'Браена да краю скалы. У іх радах нешта расло, зусім не падобнае на простае ўзбуджэнне; маладыя самцы асмялелі, падбіраліся ўсё бліжэй; старыя малпы, якія не жадалі ўмешвацца ў бойку і трымаліся вадаль, таксама пачалі паддавацца агульнаму хваляванню. Малпы збіраліся забіць чалавека.

О'Браен асцярожна адыходзіў, а кола зьяроў паступова звужалася. Перад самым паляўнічым скакаў малады самец. Зараз яны кінучца на яго, і ўсё будзе скончана. Але і ён будзе іх забіваць. Аднаго ці двух, напэўна. О'Браен адчуў халадок. Але гэта ўжо быў не страх, а толькі хваляванне. Заняўшы зручную пазіцыю, ён спыніўся і чакаў.

Малпы таксама спыніліся. Жывёліны ўселіся на камянях, на плоскай чорнай скале, пільна сочачы за чалавекам. Потым адзін з бабуінаў, самы злосны і асцярожны, адышоў ад астатніх малпаў і накіраваўся прама да О'Браена — гэта быў новы важак. Ён пачне першы. Астатнія кінучца ўслед за ім.

Іншыя, нават самыя буйныя самцы, пакуль што не рухаліся. Яны сядзелі напружана і нерухама. Але вось пачуліся дзікія крыкі. Важак хадзіў перад самым паляўнічым. Потым нечакана кіннуўся на О'Браена, але ў апошні момант, перш чым О'Браен паспеў ударыць яго вострым калом, адскочыў убок. Бабуіны зараўлі. Малпа пачала хадзіць па крузе, О'Браен таксама пачаў хадзіць услед за ёю, адчуўшы, што астатнія бабуіны не збіраюцца нападаць ззаду. Гэта была дуэль, суд, адзінаборства, у якім пераможа мацнейшы.

Размахваючы кароткім кап'ём, О'Браен трымаў звера на адлегласці, прымушаючы яго круціцца на месцы і глядзець супроць сонца. Важак зноў кіннуўся наперад, але паляўнічы паспеў гэты раз ударыць бабуіна кап'ём у грудзі. Той схпіў і адкінуў кап'ё, амаль без намаганняў вырваўшы яго з рук О'Браена. Цяпер у паляўнічага заставаўся ў руках толькі гаечны ключ. О'Браен прыгнуўся, рукі яго, сціскаючы нагрэтую сталь, пакрыліся ліпкім потам. Важак адышоў назад. Наступіла цішыня. Усё замерла. Звер паглядзеў на свае афарбаваныя крывёю пальцы, здавалася, забыўшы на рану, зноў пачаў зігзагамі падыходзіць да чалавека. Апошні скачок — і хто-небудзь з іх будзе пераможаны.

Яны стаялі адзін супраць аднаго, нібыта баксёры. Ключ пабліскаваў у руцэ О'Браена, раскачаваючыся, як галава кобры. Доўгая лапа важна працягнулася да паляўнічага, ацэньваючы адлегласць. Потым бабунінаў скочыў наперад, разявіўшы пашчу з жоўтымі ікламі, гатовы да апошняй страшнай сутычкі. Але чалавек, падпарадкоўваючыся першабытнаму інстынцту, які дзейнічаў на яго гэтак жа імгненна, як і на жывёліну, аказаўся больш спрытны. Бліснуўшы ў паветры серабром, ключ апусціўся на вялікую галаву звера. Бабуін, забыўшы аб ворагу і ўзвыўшы ад болю, ахапіў галаву лапамі і папоўз назад.

О'Браен стаяў, стараючыся аддыхацца. Малпы зашумелі. Яны пачалі рухацца, на загрыўках уздыбілася поўсць, ашчэрпыліся іклы. Цяпер трэба было чакаць усяго. Лёс О'Браена залежаў ад яго самога. Ён стаяў, злосна глядзеў на малпаў. Потым падняў кап'ё і рашуча пайшоў на бабуінаў, нібыта іх не існавала наогул. Насустрач яму ішоў буйны самец: малпы застылі ў чаканні. О'Браен, набраўшы поўныя лёгкія паветра, дзіка закрываў: такога жудаснага крыку ніколі раней тут не было чуваць. Крык гэты прымусіў маладых малпаў закалаціцца. Потым яны кіннуліся ў розныя бакі і пабеглі. За імі — самкі з малымі. Нейкую долю секунды самцы вагаліся. Тады О'Браен кіннуўся на іх, размахваючы ключом. Ён наскочыў на буйнога самца, які стаяў на яго шляху, і зноў жудасна закрываў. Ахопленыя страхам, пераможаныя малпы кіннуліся ўцякаць. О'Браен стаяў, асветлены яркімі праменьямі сонца, і цяжка дыхаў.

Урывак з кнігі «Пяскі Калахары»

ДЗЕ РОБЯЦЬ ГНЭЗДЫ СІНІЦЫ

Неяк я ішоў міма плоту, і ў адной жалезнай трубцы, што замянялі слупкі, пачуў нейкі піск. Я зазірнуў у трубку, але нічога не ўбачыў: было цёмна. Па піску я зразумеў, што там былі птушаньты. Я вырашыў адысці ўбок і паназіраць. Неўзабаве прыляцела сініца, трымаючы ў дзьобе вусяня, і шмыгнула ў трубку.

З таго часу мінуў год. Калі я зноў прыйшоў на гэтае месца, то піск птушанят чуўся не з адной, а з некалькіх трубак.

В. КУХАРЧЫК.

Мар'іна Горка.

КО-КО-КО...

Не, гэта не голас пёўня, які кліча курэй. Так гагочуць усе суркі, гэтыя сімпатычныя тоўстыя грызуны, калі яны сустракаюцца адзін з адным або з добра знаёмым чалавекам. Але калі вітальны крык у суркоў усіх відаў аднолькавы, дык сігнал небяспекі розныя суркі падаюць кожны па-свойму. Заўважыўшы здалёк чалавека, байбак крычыць высокім голасам «кха-чы», шэры сурок — больш нізкім і моцным «купі», чарнашапачны — рэзка і коратка «мыць», сурок Мензбіра — працяжна-мінорнае «квы-выый», а даўгахвосты — гучным голасам падае пераліўна-світавое «ррыылл». Пры нечаканай небяспекі суркі падаюць тыя ж самыя гукі, але карацей, паўтараючы іх па некалькі разоў. Ubачыўшы буйную драпежную птушку, суркі падаюць звычайны крык трывогі, але адзін раз — хутка, рэзка, гучна.

АРКЕСТР, ЯКІ ЛЯТАЕ

У пчол, чмялёў, мух і камароў няма органаў мовы, але гэта пакуль яны сядзяць нерухома. Варта ім узляцець, як паветра напаяўняецца гудзеннем і піскам. Што ж адбываецца? А нічога асаблівага: у насякомых, калі яны ляцяць, вельмі хутка трымцяць крылцы. Муха робіць 330 узмахаў у мінуту, чмель — 220, пчала, якая ляціць з мёдам, — 300, а ненагружаная пчала — 440. Вось чаму па гуку палёту можна вызначыць, куды ляціць пчала — у вулей ці па здабычу.

ЯК РАЗМАЎЛЯЮЦЬ КОНІ

Вядомы англійскі гіполаг Дж. Блэйк на старонках часопіса «Свет коней» паведамляе: «Я назіраў за коньмі на працягу дваццаці гадоў, і мне ўдалося ўлавіць сто іхніх сігналаў і гукаў, з дапамогай якіх яны размаўляюць». Дж. Блэйк заклікае ўсіх спецыялістаў расшыфраваць «мову коней».

ДЫЯЛЕКТ МАРСКІХ СЛАНОУ

Гэты дыялект адкрылі супрацоўнікі Каліфарнійскага ўніверсітэта ў Санта-Крус. Яны вывучалі галасы марскіх сланоў на чатырох розных астравах, якія знаходзяцца паблізу каліфарнійскага і мексіканскага астравоў. У выніку вучоныя прыйшлі да згоды, што таўстаскурый вадаплаўны ўсіх чатырох астравоў «размаўляюць» на розных дыялектах.

«КАНЦЭРТЫ» ЖАБ

Галасы жаб даволі разнастайныя. Амерыканская жаба падае меладычныя гукі высокага тону, якія нагадваюць гучанне флейты. Жаба Фаўлера, наадварот, мае зычны, нават злавесны голас, наводзячы на ўсіх жах. Трэлі квакшы, якая жыве на дрэвах, нагадваюць гучнае мурлыкание кошкі. Тыграваая жаба мае незвычайны голас, гукі якога падобны на трэск палатна, калі яго разрываюць. Жабы таксама нездарма атрымала такую гучную назву. Яе сольныя выступленні сапраўды нагадваюць рыканне быка. Асноўная функцыя жабіных «канцэртаў» — прывабліванне самак, але, акрамя гэтага, яшчэ і выказванне гневу, клопату, страху.

SOS ДЗІЦЯНЯТ

Сляпыя дзіцяняты мышападобных грызуноў, калі яны адчуваюць голод, холад і няма бацькоў, «размаўляюць на ультрагуках», каб прыцягнуць увагу дарослых жывёлін. Пачынаюць яны падаваць сігналы бедства адразу ж пасля нараджэння, аднак у першыя тры дні гэтыя сігналы даволі слабыя. На чацвёрты дзень інтэнсіўнасць гукаў рэзка ўзрастае, а на пяты дзень дасягае максімуму, пасля чаго паступова зніжаецца. На трынаццаты дзень, калі дзіцяняты адкрываюць вочы, сігналы спыняюцца зусім.

ЯК ДОБРА, ШТО МЫ ІХ НЕ ЧУЕМ

Аб тым, што лятучыя мышы «размаўляюць», доўгі час было невядома. Іх голасу мы не чуем таму, што ён на дзве ці тры актавы вышэйшы за тыя гукі, што чуем мы. Верхняя мяжа частаты ўспрыняцця чалавечага вуха — 14 000 тысяч ваганняў у секунду. А частата гукаў лятучых мышэй перавышае 100 000 тысяч ваганняў у секунду. Больш таго, гэта вельмі моцныя гукі. Калі б мы іх чулі, дык успрымалі б, як шум рухавіка рэактыўнага знішчальніка з блізкай адлегласці. Для матылькоў, на якіх палююць лятучыя мышы, летні вечар не ўяўляецца такім ціхім, як нам: ён напоўнены пранзілівымі гукамі.

РАЗМОВЫ РЫБ

Вучоным вядомы дзесяткі відаў рыб, якія абзываюцца гучнымі і працяглымі гукамі. Так міжземнаморская рыба сцыена дае пра сябе зная бурчаннем, піскам, брэхам, карканнем і нават хруканнем. Гэтыя гукі ўтвараюцца пры выцскванні пухіркоў паветра з плавальнага пузыра сцыены. Другая рыба, цынаглосус, можа задачыць каго хочаш сумессю гукаў, падобных на басы аргана, крыкі вялікіх жаб, гук званоў і ігру вялізнай арфы.

Некаторыя марскія пёўні працяжна свішчуць. Гэты свіст ахоплівае цэлую актаву. Іншыя — хрыпяць, бурчаць або гудзяць. Вялізная нехлямяжая рыба-жорнаў хрукае і скрыгоча, калі яе патрывожыць, а пры пад'ёме з вады стогне.

У СВЕЦЕ ЦІШЫНІ

У так званых шчоўкаючых крэветак у вялікай кліюшні ёсць паглыбленне, якое закрываецца асобым адросткам. Гэты адростак і шчоўкае. І такое шчоўканне тысяч крэветак зліваецца ў сцэльны трэск, які месцамі не сціхае ні ўдзень, ні ўначы. Амары ў стане спалоху і раздражнення з гучным скрыпам труць свае вусікі аб панцыр. Марскі рак альфеус, шчоўкаючы кліюшняй, падае гукі трохі слабейшыя, чым пры клёпцы карабельнай абшўкі. Буйны марскі жолуд, распаўсюджаны ў Міжземным моры, варочаючыся ў сваёй ракавіне на скалістым грунце, робіць неверагодны шум.

ШМАТ ШУМУ З НІЧОГА

Якіх толькі гукаў не пачуеш ад насякомых — ад амаль нячутнага шолуху пладовай мухі да вельмі гучнага стратання цыкад, саранчы і цвыркуноў. Аднак кароль пёўчых насякомых, — бясспрэчна, падземны цвыркун. Гэтае насякомае капае норку ў выглядзе тунеля, разгалінаванага на два рукавы.

Супрацоўнік Эдзінбургскага ўніверсітэта Х. С. Бэнет-Кларк, які вывучае спевы цвыркуноў, выявіў, што палявы цвыркун спявае значна гучней за таго, што жыве на дрэве, але абодва яны ўступаюць па гучнасці спеваў свайму сабрату — падземнаму цвыркуну.

Гучнасць спеваў падземнага цвыркуна тлумачыцца, вядома, не выключнымі вакальнымі дадзенымі. Аказваецца, калі ён спявае, вібраючы крылцамі, скрабучы крык гэтага насякомага ўзмацняецца за кошт рэзаніруючых уласцівасцей норкі, якая складаецца з двух тунеляў. Ля выхада на ры гучнасць спеваў цвыркуна часам перавышае 90 дэцыбел. Аднак дастаткова выцягнуць цвыркуна з норкі, як гучнасць яго стратання падае больш як напалавіну.

КПЛІВЫ ЛЁС

ШЧУПАК, ТРЫМАЮЧЫ
ЯРША:

— Чаго ты так спалохаўся,
дрыжыш?..
Не на кручку ж
у рыбака вісіш...

Павел ШЫБУТ

— Дзе ты налавіў столькі рыбы?
— У рацэ.
— А куды нясеш?
— Дадому.
— На юшку ці смажыць будзеш?
— Катуй аддам! Ён у мяне дужа
малявак любіць.

Запісаў Язэп Ядловец.

Іван Іванавіч збіраецца на паляванне— гэта вестка з хуткасцю маланкі абляцела невялікі пасёлак. Успрынялі яе з усмешкамі і жартамі.

Справа ў тым, што Іван Іванавіч Гузікаў меў далёка не гераічную натуру. Адрывіць пёўна на сямейны стол ён лічыў для сябе выпрабаваннем.

Была яшчэ адна прычына павышанай зацікаўленасці жыхароў пасёлка навіной. Усё, што рабіў і чым раней захапляўся Іван Іванавіч, прымала нечакана камічны паварот.

Расказваюць, што ў маладосці Іван Іванавіч Гузікаў быў заядлы рыбаю. Адночы ён закідаў перамёт з высокага берага. Калі груз паляцеў у ваду, некалькі кручкоў моцна ўчапіліся яму ў штаны. Разам з усімі прыладамі ён апынуўся ў вадзе. На шчасце, побач былі людзі. У адной кашулі выцягнулі яны Івана Іванавіча на бераг.

Некалькі гадоў назад Гузікаў набыў матацыкл. У першы ж дзень, выехаўшы за пасёлак, ён сутыкнуўся з суседскім казлом.

Упартая жывёліна не пажадала ўстапіць дарогу, а Гузікаў не змог ні аб'ехаць, ні спыніць машыну. Праз імгненне абодва ляжалі ў канаве. Гарачай трубой Івану Іванавічу моцна алякло нагу. У наступную нядзелю Гузікаў адвёў матацыкл на рынак і збыў яго за паўцаны.

Зразумела, што ад новай задумы Гузікава ў пасёлку чакалі чагосьці незвычайнага. І не памыліліся.

Але ўсё па парадку.
Гады тры назад у дзень нараджэння сябры падарылі Гузікаву стрэльбу. Доўгі час ён не заглядаў у той кут, куды калісьці яе паставіў. І вось нядаўна ўспомніў пра падарунак. Успомніў і пачаў рыхтавацца да першага выхаду ў лес.

Іван Іванавіч, атрымаўшы білет паляўнічага, два разы хадзіў у глыбокі яр за пасёлкам і там страляў па старых жалезных вёдрах.

Раніцай наступнага дня Гузікаў прагнуўся задоўга да святання. Калі пастукалі ў акно, ён ужо быў у поўнай амуніцы.

На месца прыбылі з узыходам сонца.

Учора вечарам выпаў снег, і лясныя жыхары пакінулі на ім першыя сляды.

У пошуках веprуной пратапталі не адну сцяжынку. Іван Іванавіч, паглядваючы на егера, усё часцей выціраў мокры лоб. Але егер па-ранейшаму звычайна адмерваў крок за крокам.

І раптам ён рэзна выкінуў руку ўгору. За некалькі крокаў наперадзе снежную цаліну прарэзала глыбокая звілістая баразна. Такі след мог пакінуць толькі вяпрук.

Звер ішоў да маладога ельніку. Асцярожна, каб раней часу не спудзіць зверга, егер пачаў расстаўляць паляўнічых...

Застаўшыся адзін, Іван Іванавіч яшчэ раз аглядзеўся: роўнае, амаль адкрытае месца, балота—наўрад ці пройдзе тут звер.

Гэта думка настолькі супакоіла яго, што ён амаль забыўся на веprуна.

А звер тым часам адчуў небяспеку. Ён асцярожна выйшаў з ельніку.

Іван Іванавіч стаў на краі імшарыны за вываратнем і нічога не бачыў.

Звер з'явіўся так нечакана, што ўсё астатняе адбылося ў нейкія долі секунды. Не цэлячыся, Іван Іванавіч націснуў адрозу на абодва куркі. Па лесе пакаціўся аглушальны стрэл. Вяпрук упаў, але тут жа ўсочыў і з адкрытай пашчай рушыў на стрална.

У адно імгненне Іван Іванавіч апынуўся на сасне, на вышыні трох метраў ад зямлі. Якая сіла закінула яго туды—ні ён сам, ні яго таварышы зразумець потым не маглі. Але да першых сукоў ён не дастаў і вісеў, абхапіўшы рукамі і нагамі ствол дрэва.

Тым часам вяпрук хрыпеў, прыхліўшыся да ствала сасны, на якой сядзеў перапалоханы Гузікаў.

Не маючы сілы трымацца болей, ён з перадсмяротным крыкам паляцеў са ствала ўніз, прама на дзіка.

Калі прыбеглі паляўнічыя, Іван Іванавіч ляжаў побач з веprуном у непрытомнасці.

А вяпрук быў мёртвы.

А. СЦЕПАНЕЦ.

КРАСВОРД «ФАУНА»

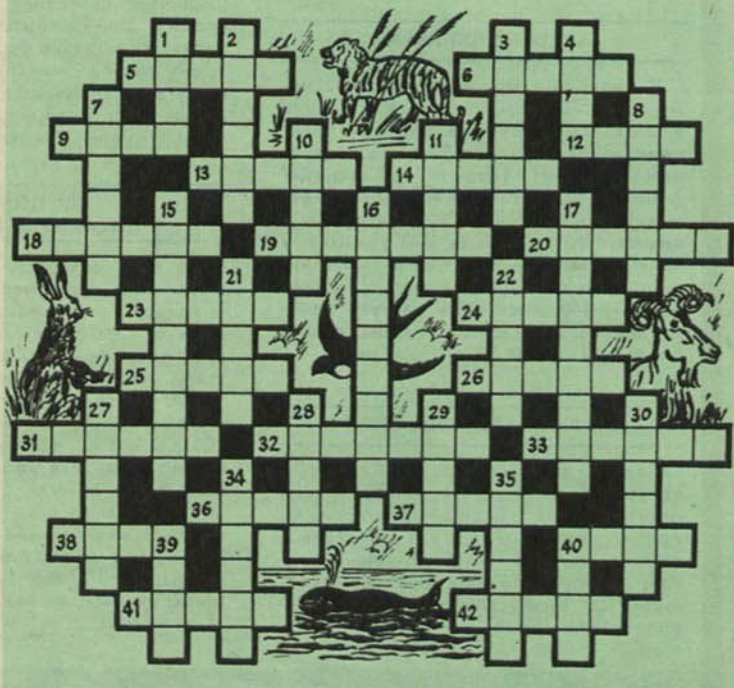
ПА ГАРЫЗАНТАЛІ: 5. Буйны галаваногі малюск. 6. Рыба са змеяпадобным целам. 9. Птушка, якая першай вяртаецца з выраю. 12. Марская промыславая ракападобная жывёліна. 13. Буйная змяя з сямейства удаваў. 14. Карысны насякомаедная жывёліна. 18. Рыба, здольная поўзаць па сушы. 19. Буйнейшы савецкі вучоны-зоолаг. 20. Выкапнёвая хобатная жывёліна. 23. Ядавітая змяя. 24. Невялікі драпежны звярок. 25. Конь-скакун. 26. Промыславая млекакормячая жывёліна з сямейства цюленяў. 31. Медуза, якая жыве ў арктычных морях. 32. Буйная вадзяная птушка. 33. Чалавекападобная малпа. 36. Драпежная кішчанопаласцевая жывёліна прасных вод. 37. Камчацкі бабёр. 38. Насякомае. 40. Звярок, які жыве ў зямлі. 41. Парода сабак. 42. Парнакапытнае млекакормячае.

ПА ВЕРТЫКАЛІ: 1. Пералетная пёўчая птушка. 2. Грызун, шкоднік сельскай гаспадаркі. 3. Каштоўны пушны звер. 4. Драпежнік. 7. Буйны сокал. 8. Драпежная птушка. 10. Амерыканскі пушны звярок, акліматызаваны ў Беларусі. 11. Марское промыславае млекакормячае. 15. Вялікая драпежная страказа. 16. Прэснаводны малюск. 17. Карысны матылёк. 21. Дзікі горны баран. 22. Невялікая рыбка з сямейства ўюновых. 27. Прэснаводная рыбка. 28. Дзікі афрыканскі конь. 29. Буйная яшчарка. 30. Дробны рачок. 34. Промыславая дробная марская рыбка. 35. Род невялікіх аленяў. 39. Марскі рак. 47. Свойская жывёліна.

Склаў У. ЖДАНКО.

АДКАЗЫ НА КРАСВОРД, ЗМЕШЧАНЫ У № 2 ЗА г. г.

1. Ласка. 2. Пелітан. 3. Нераст. 4. Мімоза. 5. Лісічка. 6. Сокал. 7. Норка. 8. Заранка. 9. Варона. 10. Гагара. 11. Казарка. 12. Чайка. 13. Конік. 14. Рамак. 15. Сарока. 16. Хахуля. 17. Пагоніч. 18. Бугай. 19. Ірбіс. 20. Дубанос. 21. Нутрыя. 22. Казуар. 23. Баравік. 24. Вугор. 25. Ягуар. 26. Андатра. 27. Снягір. 28. Маліна. 29. Карагач. 30. Гідра. 31. Бізон. 32. Мацьёла. 33. Каліна. 34. Беркут. 35. Мерынос. 36. Акула.

МІНУЛЫМ годзе салаўі нешта спазніліся з прылётам. Некалькі разоў я на золку наведваў салаўінае месца, але іх песні я так і не чуў. Праз некалькі дзён

я быў зноў на тым самым месцы. Доўгія хвіліны чакання! Але вось пачало святлець неба, недзе закукавала зяблюля. І адразу, нібы адгукваючыся на яе, з прыдарожных кустоў чаромхі панеслася песня салаўя. Ён быў цудоўным і вопытным спеваком. Гукі яго песні былі ўрачыстыя і велічныя. Калі некаторыя трэлі салавей выконваў павольна, песня яго становілася асабліва пясчотнай, і гукі яе глыбока западалі ў душу. За дарогай у хмызняку заспяваў і другі салавей, вясновы ветрык данёс да мяне песню трэцяга. Праз некаторы час салаўіныя песні несліся з усіх бакоў. Салаўеў было шмат, і ўсе яны спявалі цудоўна. Але нават і ў такім вялікім хоры нельга было пачуць дзвюх птушак з аднолькавай песняй. Чым старэйшы салавей, тым гучнейшая і цікавейшая ў яго песня. Песня салаўя, як правіла, складаецца з асобных каленцаў. У нашых звычайных беларускіх салаўеў іх у песні бывае каля сямі, але сустракаюцца асобіны, песня якіх складаецца з 10—12 каленцаў.

Многія чамусьці лічаць, што салаўі ў клетках не спяваюць. І дэрэмна! Салаўі, як і іншыя птушкі, цудоўна сябе адчуваюць і спяваюць дома. Але, каб пачуць яго песню, трэба добра даглядаць салаўя: стэраць такія ўмовы, каб зусім не турбаваць яго. Спецыяльная салаўіная клетка павінна быць з мяккім верхам з матэрыялу. Першы час карміць птушку трэба мучнымі чарвякамі і мурашынымі яйкамі, укрутую зваранымі курынымі яйкамі і рознымі насякомымі. Салаўі хутка звыкаюцца з новай абстаноўкай і праз 4—5 дзён пачынаюць запяваць. Спачатку ціха, няўпэўнена, а потым усё гучней яго песня будзе гучаць раніцай ці позна вечарам. Некаторыя салаўі спяваюць і ўдзень. Нездарма ў народзе завуць салаўя маленькім цудам прыроды, і, слухаючы яго спевы дома, не перастаеш здзіўляцца

яго майстэрству. Першы год свайго жыцця ў хатняй абстаноўцы салавей спявае нядоўга: да лінкі, а то і раней, перастаюць яны спяваць. А на другі ці асабліва на трэці год зноў загучыць песня маленькага саліста.

Калі я пішу гэтыя радкі, адзін з маіх салаўеў ціхенька падпявае шматгалосаму хору астатніх маіх птушак. Адчувае, значыцца, набліжэнне вясны.

На корм салаўям я гатую су-

мель, якая складаецца з цёртай морквы, варанага мяса, кашы, тоўчанага сухара, укрутую звараных яек. Абавязкова трэба даваць салаўю мучных чарвякоў і рыбін тлушч. Вось корм, на якім у мяне доўга жывуць гэтыя птушкі, добра ліняюць і своєчасова спяваюць. Салаўі вельмі любяць купацца, у клетку ім патрэбна ставіць неглыбокую купалку. Я ўпэўнены, што салавей прынясе вам шмат радасці.

ЗА САЛАЎІНАЙ ПЕСНЯЙ

Тэкст Л. Гярмацкага,

фота А. Сабадаша.

Белавежская пушча адыгрывала значную ролю ў ваенных падзеях. Князі, якія валодалі гэтай тэрыторыяй, перад паходамі нарыхтоўвалі тут правіянты для сваіх войск. Перад слаўтай Грунвальдскай бітвай (1410 г.), якая прынесла славу славянскай зброі, у пушчы ўсю зіму здабывалася зверына — мяса для стотысячнага літоўскага войска, а для папаўнення конніцы адлюўліваліся мясцовыя дзікія коні — тарпаны.

Не мінула Белавежскую пушчу і нашэсце напалеонаўскіх полчышчаў: яны разбуралі вёскі, знішчалі ў запаведным лесе тысячы каштоўных жывёл.

У 1850-я гады ў пушчы быў высечаны лепшы карабельны лес. Газета «Колокол» пісала: «Хто жадае ўбачыць, што такое пушча, хай паглядзіць на англійскі і французскі флот: пад каралеўска-вялікабрытанскімі і імператарска-французскімі сцягамі красуюцца лепшыя белавежскія мачты».

Белавежская пушча давала прытулак у 1863 годзе польскім і беларускім паўстанцам, якія ўзняліся супроць самадзяржаўя. У час гэтых падзей колькасць зуброў зменшылася на 377 гадоў.

Двойчы ўрываліся ў запаведныя мясціны і рабавалі лепшыя багацці нямецкія захопнікі.

Асабліва адчувальны ўрон пушча панесла ў гады першай сусветнай вайны: са жніўня 1915 па 1919 год яна была акупіравана кайзераўскай Германіяй. Захопнікі знішчалі ўсё жывое, што можна было ўжываць у ежу.

Ужо тады Белавежская пушча была апошнім прытулкам на Зямлі для былінага зверу Еўропы — зубра. Газеты таго часу змяшчалі матэрыялы пра сустрэчы нямецкіх войск з зубрамі. З іх мы даведваемся, што пры сустрэчы са статкам зуброў акупанты ўжывалі кулямёты. Пазней у нямецкай арміі быў выдзедзен загад, які забараняў адстрэл рэдкіх звяроў, аднак гэта мала дапамагло. Так, паводле паведамлення аднаго нямецкага саветніка лясной гаспадаркі, у 1916 годзе ў пушчы было яшчэ каля 200 зуброў, а к канцу акупацыі ўжо не засталася ніводнага статка; ад тысяч аленяў, казуль, дзікоў уцалела некалькі дзесяткаў.

Вось адно з апісанняў «спаткання» немцаў з зубрамі.

«Невялікі германскі пяхотны атрад — рэшткі роты, амаль знішчана ў шматдзённых баях, — рухаўся па дарозе, якая перасякала пушчу. Звечарэла. Шызы змрок выпайз з гушчару і завалок цёмнай смугой дарогу і лес. Жудасна стала. Салдаты прыспешылі крок. Але стомленасць брала сваё. Афіцэр спыніўся, асвятліў ліхтарыкам карту і пачаў на ёй шукаць якое-небудзь паселішча. Потым ён правёў салдат яшчэ з паўярсты па гасцінцы, звярнуў на бакавую дарогу. І раптам наперадзе пачуўся моцны трэск. Нехта вялікі і дужы, ламаючы хмызняк, ішоў насустрач. Салдаты спыніліся.

— Хто ідзе? — крыкнуў па-нямецку афіцэр.

Цішыня.

Потым зноў затрашчала.

Афіцэр накіраваў ліхтарык убок шуму. Паказалася вялізная бычыная галава.

Салдаты засмяяліся. Чаго не зробіць цемра, жывёліны перапалохаліся! Дзе-небудзь тут і жыллё непадалёк, калі бык па лесе ходзіць. Скаціна далёка ад жылля не пойдзе.

Але пачуліся галасы: вельмі вялікі бык! Ніколі такога не бачылі.

Афіцэр здагадаўся: гэта зубр, яны толькі тут і жывуць. Вось мы зараз падстрэлім яго. Будзе мяса на вячэру. І ён асвятліў галаву зубра, які нерухома, стаяў на дарозе.

— Страляй, Гофман, — ціха сказаў ён салдату, які стаяў побач.

Пачуўся стрэл. У цёмным лесе раздаўся зубрыны роў. Гэта быў роў болю і лютасці.

Раз'юшаны звер кінуўся на дарогу, на ворагаў. За ім — іншыя».

...Выскаўся суцэльнымі масівамі запаведны лес. За два з палавінай года захопнікі вывезлі з пушчы 4 мільёны м³ лесу, амаль столькі ж, колькі было нарыхтавана ў пушчы за ўсе папярэдняе стагоддзі. Каб зручней было вывозіць лес, акупанты пракралі каля 300 кіламетраў чыгункі, пабудавалі некалькі лесапільных заводаў.

Усё гэта гаворыць пра тое, што ў перыяд захопніцкіх войнаў унікальным прыродным помнікам, запаведнікам, як жывым аб'ектам прыроды, наносіцца вялікая, а іншы раз і непапраўная шкода.

Так было і ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны ў Белавежскай пушчы. На абарону гэтага рэдкага кутка нашай Радзімы стаў увесь народ. Побач з савецкімі людзьмі змагаліся польскія патрыёты. Белавежскую пушчу і ў цяжкі ваенны час ахоўваў савецкі закон і савецкія людзі, якія ўпершыню ў гісторыі абвясцілі (1939 г.) пушчу агульнанародным дзяржаўным набыткам — запаведнікам. Гітлераўскія захопнікі не змаглі тут поўнасьцю ўстанавіць свае парадкі, гаспадарыць і распараджацца прыроднымі багаццямі.

Акупіраваўшы Белавежскую пушчу, фашысты наладзілі работу чыгункі, правялі па прасеках тэлефонную сувязь, працавалі смалакурны і шкпінарны заводы.

Але партызаны не давалі фашыстам свабодна хадзіць па пушчы, палываць. Як успамінае А. Самуйлік (камандзір партызанскага атрада імя Кірава), аднойчы яны даведаліся, што ў Белавежскай пушчы ідзе падрыхтоўка да палявання фашысцкіх афіцэраў, якія атрымалі адпачынак за «геройства». Яны павінны былі прыехаць сюды цягніком. Ахова дарогі была ўзмоцнена. Аднак партызаны змаглі падарваць гэты цягнік.

Народныя месціцы ахоўвалі і не давалі знішчаць багацці Белавежскай пушчы.

Калі пад магутнымі ўдарамі Савецкай Арміі гітлераўскія войскі на ўсіх франтах адступілі на захад, пачаўся новы перыяд барацьбы партызан за ратаванне прамысловых аб'ектаў, дарог і мастоў, населенных пунктаў і дзяржаўных устаноў. У той час камандзір брыгады «У імя Радзімы» М. Янкоўскі даручае атраду імя Багдана Хмяльніцкага не дапусціць, каб немцы знішчылі зуброў. Вось баявы загад, арыгінал якога захоўваецца ў Музеі Гісторыі Вялікай Айчыннай вайны ў Мінску:

«Камандзіру атрада імя Б. Хмяльніцкага т. Бакуму В., начальніку штаба атрада т. Шаўчэнку В.

Па вестках, якія маюцца ў штабе брыгады, немцы збіраюцца вывезці з пушчы зуброў ці знішчыць іх у час адступлення. Абавязваю распрацаваць план аперацыі па іх выратаванні. За выкананне несяць асабістую адказнасць. Даручыце гэта завяршыць таварышам. У групу абавязкова ўключыце Цішчанку, супроцьтанкавае аддзяленне Бучунова і мясцовага партызана Ахрэмчука. Аб ходзе выканання дакладвайце штотыдзень».

Камбрыг МАРТЫНАЎ.

9.V.1944 года».

(Мартынаў — партызанская клічка М. Янкоўскага).

Вялікую дапамогу аказвала партызанам мясцовае насельніцтва, галоўную ролю ў гэтай аперацыі выконваў пушчанскі партызан з вёскі Старына, разведчык і паляўнічы Іван Васільевіч Ахрэмчук. Ён добра ведаў пушчу, без карты і компаса вадзіў па ёй партызан. У Івана Васільевіча было шмат рэдзічаў, сяброў і знаёмых. Яны былі сувязнымі партызан і заўсёды інфармавалі штаб атрада імя Багдана Хмяльніцкага аб сілах і планах ворага. Акрамя І. В. Ахрэмчука, шмат смеласці і знаходлівасці па выратаванні зуброў праявілі і іншыя партызаны.

«Пастухова служба» (так называлі партызаны аперацыю па выратаванні зуброў) працягвалася да прыходу перадавых часцей Савецкай Арміі. Адступаючы, гітлераўцы зрабілі спробу пранікнуць у пушчу, вылавіць і вывезці зуброў. Тады ўсе сілы атрада імя Багдана Хмяльніцкага былі накіраваны на тое, каб перашкодзіць захопнікам. Так захоўваўся партызанамі статак зуброў з дзесяці галоў.

Нягледзячы на ўсе намаганні, за перыяд акупацыі запаведніку была зроблена значная шкода. У выніку браканьерства, дрэннага догляду і хвароб загінула 24 зубры, шмат аленяў, казуль, дзікоў і іншых каштоўных паляўнічых жывёл. У пушчы павялічылася колькасць ваўкоў і рысяў.

Яшчэ не скончылася вайна, а ў запаведніку пачаліся работы па ўзнаўленню разбуранай ворагамі гаспадаркі. За пасляваеннага дзесяцігоддзі прырода Белавежскай пушчы стала яшчэ прыгажэйшай. З кожным годам павялічваецца колькасць зуброў і іншых звяроў.

С. ШОСТАК,
старшы навуковы супрацоўнік Дзяржаўнай паляўніча-запаведнай гаспадаркі «Белавежская пушча».

«РОДНАЯ ПРИРОДА»

НА БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

ПОТЕРЯННЫЕ И НАЙДЕННЫЕ ГЕКТАРЫ

Тема статьи кандидата географических наук В. Евтихевича — использование и охрана земельных ресурсов. Автор пишет о необходимости усилить борьбу с водной и ветровой эрозией, более рационально использовать осушенные земли.

ВЫПОЛНЯЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА

Материал посвящен выполнению социалистических обязательств по охране природы Дубровенским райотделением БООП.

ОСУШЕНИЕ ПОД КОНТРОЛЕМ УЧЕНЫХ

Припятский ландшафтно-гидрологический заповедник, пишет Л. Сакович, в основном был создан с целью контроля осушения Полесья. В корреспонденции рассказывается, в чем заключается этот контроль и для чего он нужен.

НЕ ВСЯКАЯ ПОМОЩЬ ПОЛЕЗНА

Эта статья — о сохранении диких зверей в белорусских лесах, о том, какую нужно оказывать помощь зверю, попавшему в беду.

УССУРИЙСКИЕ ЕНОТЫ В БЕЛОРУССИИ

Еще в 1936 году на территорию Белоруссии был завезен этот зверек. Он прижился, размножился. Автор обращает внимание на вред, приносимый уссурийским енотом лесной и болотной дичи.

АСВЕЙСКИЙ ПАРК

Этот парк был заложен в XVIII—XIX веках. Автор рассказывает, в каком состоянии находится Асвейский парк сейчас и ставит вопрос о его реконструкции и охране.

АРТЕЗИАНСКИЕ СКВАЖИНЫ.

ИХ ЭКСПЛУАТАЦИЯ

Артезианские скважины — ценнейшие источники питьевой воды. Однако в некоторых колхозах и совхозах территория вокруг них загрязнена, плохо эксплуатируется оборудование, что создает опасность загрязнения этих источников. Автор статьи указывает на необходимость устранения недостатков в использовании скважин.

ВОЗДУХ, МАШИНЫ... И МЫ

Одним из элементов городского климата является так называемая «шапка» дыма, которая образуется от вредных пылегазов, выбрасываемых автотранспортом и промышленными предприятиями. А. Богослова пишет о влиянии этого явления на климат городов.

ТАРПАНЫ.

Статья В. Гладенко — о древнейших животных тарпанах, их биологии, распространении, использовании тарпанов нашими предками в сельском хозяйстве, о работе по их возобновлению.

БРАУЛА — ВРАГ ПЧЕЛ

Браула — эктопаразит медоносных пчел. Какой вред он приносит пчелиной семье и как с ней бороться — об этом пишет главный зоотехник Управления пчеловодства СМХ БССР А. Рыбальченко.

ОХОТА С ФОТОАППАРАТОМ

В 1973 г. в республике был объявлен конкурс «Фотоохота». В нем приняли участие многие фотографы, как любители, так и профессионалы. Фотовыставка, о которой рассказывается в статье, посвящена итогам этого фотоконкурса.

МУЗЕЙ ВАЛУНОВ.

В корреспонденции идет речь о предполагаемой экспозиции Белорусского музея валунов. Автор говорит о необходимости создания отдела «исторических камней» Белоруссии.

ЗМЕСТ

В. ЕУЦІХЕВІЧ. Страчаныя і знойдзеныя гектары	1
Г. ЗАЛЕСКІ. Выконваючы сацыялістычныя абавязальствы	3
В. ПАЦЕМКІН, Л. ПАЛТАРАК. Ачыстка сцёнавых вод пры дапамозе пратакокавых водарасцей	4
Л. САКОВІЧ. Асушэнне пад кантролем вучоных	4
А. ЛЕВАНОВІЧ. Не ўсякая дапамога карысная	5
С. ПРАЧ. Усурыійскія яноты ў Беларусі	6
У. ЗАХАРЭВІЧ. Асвейскі парк	7
І. ЯЦУК. Артэзіянскія свідравіны. Іх эксплуатацыя	8
А. СУХАВЕЕВА. Падземныя водныя крыніцы	8
А. СЫЧОВА, Г. ТАРАСАВА. Фарміраванне гарадскога ландшафту	10
Я. ЗАЛЕСКІ. Па закліку сэрца	11
А. БАГАСЛОВА. Паветра, машыны... і мы	14
У. ГЛАДЭНКА. Тарпаны	16
М. ДЗЯЛЕНДЗІК. Атрыманне атрыманні прызнанне	16
Д. БЯСПАЛЫ. Вальерныя прыгажуні	22
ВІТАЛЬ ВОЛЬСКІ. Трохлапы	24
Сто дарог	26
Школа і прырода	30

Выдавецтва «Полымя» Дзяржаўнага камітэта СМ БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю

Мастацка-тэхнічны рэдактар
Н. Ц. Шахрай
Карэктар Т. Ф. Бірыч

Адрас рэдакцыі: Мінск, вул. Друкарская, 25.

Здадзена ў набор 11/III-74 г. Падысана да друку 10/IV-74 г. Фармат 60×90/16. Друк. арк. 4,5. Улік-выд. арк. 7,3. Тыраж 49 110 экз. Заказ 798. АТ 08641. Цана 30 кап.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

222746-3

Цана 30 кап.

Індэкс 74926

У маі вяршаліны елак упрыгожаны малінава-сінімі свечкамі — шышкамі. Калі сонечна, яны правсвечваюцца, робяцца празрыстымі, гараць чырвона-ружовым агнём.

Улетку шышкі бура-зялёныя, наліваюцца смалою, цяжэюць ад смалы.

Пад восень жа зялёны колер зусім знікае. У сонечны дзень шышкі здаюцца залацістымі.

Пад сакавіцкім сонцам шышкі пачынаюць яршыцца — лускавінкі падсыхаюць і тапырацца ў бакі, а зярняткі выпадаюць з-за лускавін, як з кішэняў, і на крылцах ляцяць на снег, іх разносіць ветрам па ўсім наваколлі.

Тысячы і тысячы зярнят. І кожнае з растком, кожнае нібыта ляжыць і чакае, пакуль растане снег, каб трапіць у зямлю і прарасці.

Але з гэтай шматмільённай колькасці яловага насення прарастае нязначная частка, і гэтая нязначная колькасць прарослага насення пасля дае такі густы малады ельнік, што праз яго ні пралезці, ні прайсці.

Мінаюць гады. Адны елачкі цягнуцца ўгору, другія памяраюць. І гэтак год за годам. Чым больш елкі жывуць на свеце, тым меней іх становіцца, але тыя, якія прастаялі сто гадоў і болей, стройныя, высокія, велічныя, а вяршаліна ў залатой кароне са смалістых шышак, з безліччу насення. Але яго на ўзнаўленне роду яловага патрэбна няшмат.

Каб усё насенне ялін прарастала і з кожнага вырастала елка, дык яловы лес выцесніў бы ўсе іншыя пароды дрэў.

Зм. ВЕРАС.

«Родная прырода», 1974, № 3, 1—15

